ئیسلام

پەیامێکی پوخت سەبارەت بە ئاینی ئیسلام بەو شێوەیەی لە قورئان وسونەتدا هاتووە

کتێبێکی گرنگە پێناسەیەکی پوختی ئاینی ئیسلامی لەخۆ گرتووە وڕوونکردنەوەی گرنگترین بنچینە ورێنمایي وجوانییەکانی ئاینی ئیسلامی تێدایە لە قورئان وسونەتدا، وئەم کتێبە بە زمانی جیاوازە بۆ مسوڵمانان وبۆ نامسوڵمانانیش دەگونجێت؛ لە هەموو کات وشوێنێک سەرەڕای جیاوازی حاڵ وبارودۆخ.

(چاپێک کە هەموو بەڵگەکانی قورئان وسونەت لە خۆ دەگرێت)

شركاء التنفيذ:

دار الإسلام جمعية الربوة رواد الترجمة المحتوى الإسلامي

يتاح طباعة هذا الإصدار ونشره بأي وسيلة مع الالتزام بالإشارة إلى المصدر وعدم التغيير في النص.

Telephone: +966114454900

ceo@rabwah.sa

P.O.BOX: 29465

RIYADH: 11557

www.islamhouse.com

بسم الله الرحمن الرحيم

١- ئیسلام پەیامی خودایە بۆ هەموو خەڵکی، کۆتا پەیامی خودایە بۆ مرۆڤایەتی هەتا قیامەت بەرپا دەبێت:

ئیسلام پەیامی خودایە بۆ هەموو خەڵکی، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةٗ لِّلنَّاسِ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗا وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ٢٨﴾[سبأ: ٢٨]

واتە: {وئێمە تۆمان نەناردووە بۆ هەموو ئادەمی بە مژدەدەر وترسێنەر نەبێت بەڵام زۆربەی ئادەمی هەق ناناسن ونایزانن}[سبأ:٢٨].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُلۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّي رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيۡكُمۡ جَمِيعًا ١٥٨﴾[الأعراف: ١٥٨]

واتە: {پێیان بڵێ: ئەی خەڵکینە بەڕاستی من پێغەمبەری خودام بۆ ئێوە هەمووتان (بۆ هەموو خەڵکی بە بێ جیاوازی ڕەگەز ورەنگیان)}[الأعراف:١٥٨].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدۡ جَآءَكُمُ ٱلرَّسُولُ بِٱلۡحَقِّ مِن رَّبِّكُمۡ فَـَٔامِنُواْ خَيۡرٗا لَّكُمۡۚ وَإِن تَكۡفُرُواْ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمٗا ١٧٠﴾[النساء: ١٧٠]

واتە: {ئەی خەڵکینە بێگومان پێغەمبەر هێناویەتی بۆتان ڕاستی ورەوا لە لایەن پەروەردگارتانەوە کەواتە ئێوەش باوەڕ بهێنن چاکترە بۆتان وئەگەر باوەڕ نەهێنن ئەوا بێگومان هەرچی لە ئاسمانەکان وزەویدا هەیە موڵکی خودایە وخودا هەمیشە زانا ودانا و(کاردروستە)}[النساء: ١٧٠].

ئیسلام پەیامی خودایە بۆ هەتاهەتایە، وکۆتا پەیامی پەروەردگارە، الله دەفەرموێت:

﴿مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَآ أَحَدٖ مِّن رِّجَالِكُمۡ وَلَٰكِن رَّسُولَ ٱللَّهِ وَخَاتَمَ ٱلنَّبِيِّـۧنَۗ وَكَانَ ٱللَّهُ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٗا ٤٠﴾[الأحزاب: ٤٠]

واتە: {موحەممەد -صلى الله عليه وسلم- باوکی هیچ یەکێک لە پیاوەکانتان نییە (نە زەید ونە هیچ کەسێکی تر) بەڵکو ئەو نێرداوی خودا وکۆتاهەمینی پێغەمبەرانە وخودا بەهەموو شتێك زانایە}[الأحزاب:٤٠].

٢- ئیسلام ئاینێكی تایبەت نییە بە ڕەگەزێك یان گەلێك بەڵكو ئاینی خودایە بۆ هەموو خەڵكی:

وئیسلام ئاینێكی تایبەت نییە بە ڕەگەزێك یان گەڵێك بەڵكو ئاینی خودایە بۆ هەموو خەڵكی ویەكەم فەرمان كە لە قورئانی پیرۆزدا هاتووە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَا أَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱعْبُدُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُمْ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴿٢١﴾﴾ [البقرة: ﴿٢١﴾]

واتە: {ئەی خەڵكینە پەروەردگارتان بپەرستن كە ئێوەو ئەوانەی پێش ئێوەشی دروست كردووە بەڵكو بەو پەرستنە خۆتان بپارێزن}[البقرة: ٢١].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً ۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِى تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴿١﴾﴾ [النساء: ﴿١﴾]

واتە: {ئەی خەڵكینە خۆتان بپارێزن لە (سزای) پەروەردگارتان (لە خودا بترسن وتەقوادار بن) ئەوەی كە دروستی كردوون لە یەك كەسەوە (كە ئادەمە) وهەر لە ئەویش هاوسەرەكەی درووست كردووە وبڵاوی كردووەتەوە لەو دووانە پیاوانی زۆر هەروەها ئافرەتان وخۆتان بپارێزن لەو خوایەی كە بەناوی ئەوەوە داوا دەكەن لە یەكتر وە (خۆتان بپارێزن لە بچڕاندنی) خزمایەتی بەڕاستی خوا هەمیشە چاودێرە بەسەرتانەوە}[النساء:١].

لە ئیبن عومەرەوە -ڕەزای خوایان لێبێت- كە پێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- لە ڕۆژی فەتح ورزگاركردنی مەككە وتاری بۆ خەڵكی دا، وفەرمووی:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَذْهَبَ عَنْكُمْ عُبِّيَّةَ الجَاهِلِيَّةِ وَتَعَاظُمَهَا بِآبَائِهَا فَالنَّاسُ رَجُلَانِ: بَرٌّ تَقِيٌّ كَرِيمٌ عَلَى اللَّهِ وَفَاجِرٌ شَقِيٌّ هَيِّنٌ عَلَى اللَّهِ وَالنَّاسُ بَنُو آدَمَ وَخَلَقَ اللَّهُ آدَمَ مِنْ تُرَابٍ، قال الله: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَـٰكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلْنَـٰكُمْ شُعُوبًا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓاْ ۚ إِنَّ

أَكۡرَمَكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ أَتۡقَىٰكُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٞ﴾[الحجرات:١٣]» واته: «ئەی خەڵکینه خودا نەزانینەکانی (نەفامیەکانی) جاهیلیەت وشانازی کردن بە باوباپیرانەوە لەسەر لابردن (بەهۆی مسوڵمان بوونتانەوە)، خەڵکی دوو چینن: چاکەکارێکی تەقوادار کە ڕێزدارە لای خوای گەورە، وتاوانکارێکی دۆڕاو کە بێڕێزە لای خوای گەورە، وخەڵکی نەوەی ئادەمن وخوای گەورە ئادەمی لە خۆڵ دروستکرد، خوای گەورە دەفەرموێت: {ئەی خەڵکینە بێگومان ئێمە دروستمان کردوون لە نێر ومێیەك وکردومانن بە چەند گەل وهۆزێکەوە تا یەکتری بناسن، بەڕاستی بەڕێزترینتان لای خودا ئەو کەسەیە کە زیاتر لە خودا دەترسێت، بێگومان خودا زانا وئاگادارە} [الحجرات:١٣]» [رواه الترمذي: ٣٢٧٠].

لە فەرمانەکانی قورئان وسونەتدا هیچ فەرمان وشەریعەت ویاسایەکی تایبەت نابینیت کە تایبەت بێت بە گەلێک یان هۆزێکی دیاریکراو بەهۆی ئەوەی لە ڕەگەزێک یان گەلێک یان هۆزێکی دیاریکراون.

٣- ئیسلام پەیامی خودایە کە تەواوکاری پەیامی پێغەمبەران ونێردراوانی پێشووە -علیهم الصلاة والسلام- بۆ ئومەتەکانیان.

ئیسلام پەیامی خودایە کە تەواوکاری پەیامی پێغەمبەرانی پێشووە -علیهم الصلاة والسلام- بۆ ئومەتەکانیان، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِنَّآ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ كَمَآ أَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰ نُوحٖ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعۡدِهِۦۚ وَأَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَإِسۡمَٰعِيلَ وَإِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَ وَٱلۡأَسۡبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيۡمَٰنَۚ وَءَاتَيۡنَا دَاوُۥدَ زَبُورٗا ١٦٣﴾[النساء: ١٦٣]

واتە: {بەڕاستی ئێمە وەحیمان (سروشمان) بۆ ناردیت هەروەکو چۆن وەحیمان نارد بۆ نوح وبۆ پێغەمبەرەکانی پاش ئەو و وەحیمان نارد بۆ ئیبراهیم وئیسماعیل وئیسحاق ویەعقوب ونەوەکانی یەعقوب وبۆ عیسا وئەیوب ویونس وهارون وسولەیمان وزەبوریشمان بەخشی بە داود}[النساء:١٦٣].

ئەم ئاینە کە خودا وەکو وەحی (سروش) بۆ پێغەمبەر موحەمەد -صلى الله عليه وسلم- ناردوویەتی؛ هەمان ئاینە کە خودا بۆ پێغەمبەرانی پێشوو ناردوویەتی، وخودا وەسیەت وئامۆژگاری کردووە بەوەی کە دەستی پێوە بگرن وفەرمانەکانی جێبەجێ بکەن وخۆیان لە نەهی لێکراوەکان بپارێزن، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحٗا وَٱلَّذِيٓ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ وَمَا وَصَّيۡنَا بِهِۦٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰٓۖ أَنۡ أَقِيمُواْ ٱلدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُواْ فِيهِۚ كَبُرَ عَلَى ٱلۡمُشۡرِكِينَ مَا تَدۡعُوهُمۡ إِلَيۡهِۚ ٱللَّهُ يَجۡتَبِيٓ إِلَيۡهِ مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِيٓ إِلَيۡهِ مَن يُنِيبُ ١٣﴾[الشورى: ١٣]

واتە: {ئەو ئاینەی بۆ داناون کە فەرمانی داوە بە نوح وئەوەش نیگامان کردووە بۆ تۆ وئەوەش کە فەرمانمان داوە بە ئیبراهیم وموسا وعیسا کە لەسەر ئەو ئاینە بن بە ڕێك وڕاستی وجیاوازی تێدا مەکەن زۆر قورس وگرانە بەلای هاوبەشدانەرانەوە ئەوەی ئەوانی بۆ بانگ دەکەیت خودا هەرکەسێکی بوێت هەڵیدەبژێرێت بۆ (موسڵمان بوون) لای خۆی وڕێنموونی وهیدایەتی هەرکەسێك دەکات بۆ لای خودا بگەڕێتەوە}[الشورى:١٣].

ئەم کتێبە کە خودا وەکو وەحی (سروش) بۆ پێغەمبەر موحەمەد -صلى الله عليه وسلم- ناردی؛ بەڕاستدانەری کتێبەکانی خودایە لە پێشوودا وەکو تەورات وئینجیل پێش ئەوەی دەستکاری بکرێن وبگۆڕدرێن، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَٱلَّذِيٓ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ هُوَ ٱلۡحَقُّ مُصَدِّقٗا لِّمَا بَيۡنَ يَدَيۡهِۗ إِنَّ ٱللَّهَ بِعِبَادِهِۦ لَخَبِيرُۢ بَصِيرٞ ٣١﴾[فاطر: ٣١]

واته: {وئەوەی لە قورئاندا نیگامان کردووە بۆ تۆ هەر ئەوە ڕاستە و بەڕاستدانەری کتێبەکانی پێش خۆیەتی بێگومان خودا بە بەندەکانی ئاگادار وبینایە}[فاطر:٣١].

٤- پێغەمبەران -عليهم السلام- یەک ئاینیان هەیە، بەڵام شەریعەتەکانیان جیاوازە.

پێغەمبەران -عليهم السلام- یەک ئاینیان هەیە بەڵام شەریعەتەکانیان جیاوازە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ ۖ فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلْحَقِّ ۚ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِى مَآ ءَاتَىٰكُمْ ۖ فَٱسْتَبِقُوا۟ ٱلْخَيْرَٰتِ ۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾﴾[المائدة: ٤٨]

واتە: {وئەم قورئانەمان ناردە خوارەوە بۆ تۆ بە هەق وڕاستی وکتێبەکانی پێش خۆی بە ڕاست دەزانێت وپشتیوانیان لێدەکات (پێش دەست تێخستن وگۆڕینیان لەلایەن جولەکە وگاورەکانەوە) وچاودێریانە کەواتە حوکم وبڕیار بدە لەناو نامەدارەکاندا بەوەی خودا ناردوویەتیە خوارەوە، وشوێن هەوا وئارەزووی ئەوان مەکەوە لانەدەیت لەو حوکم و بڕیارە هەق وڕاستەی کە بۆت هاتووە دامان ناوە بۆ هەر ئوممەتێک لە ئێوە شەریعەت وڕێگەیەکی ڕوون وئەگەر خودا بیویستایە ئێوەی ئەکرد بەیەک ئوممەت وکۆمەڵ بەڵام (نەیکردوون) بۆ ئەوەی تاقیتان بکاتەوە لەو شەریعەت ویاسایانەی کە پێی بەخشیوون کەواتە پێشبڕکێ بکەن بۆ ئەو شتانەی کە چاکن گەڕانەوەتان هەر بۆ لای خودایە بە گشتی ئەمجا هەواڵتان پێدەدا سەبارەت بەوەی کە لە ژیانی دونیادا تێیدا جیاواز وناکۆک بوون}[المائدة:٤٨].

وپێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «أَنَا أَوْلَى النَّاسِ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَالْأَنْبِيَاءُ إِخْوَةٌ لِعَلَّاتٍ أُمَّهَاتُهُمْ شَتَّى وَدِينُهُمْ وَاحِدٌ» واتە: «من نزیکترین کەسم لە عیسای کوڕی مەریەم لە نێوان هەموو مرۆڤەکاندا لە دونیا ودوارۆژدا، وپێغەمبەران برای یەك باوکن (یەک عەقیدە وبیروباوەڕیان هەیە) بەڵام دایکی جیاوازیان هەیە (شەریعەتەکانیان جیاوازە) و لەگەڵ ئەمەیشدا هەموویان هەمان ئاینیان هەیە» [رواه البخاري : ٣٤٤٣].

٥- ئاینی ئیسلام بانگەشە دەکات هەروەکو بانگەشەی پێغەمبەرانی پێشوو: نوح وئیبراهیم وموسا وسولەیمان وداود وعیسا -علیهم السلام- بە ئیمان وباوەڕهێنان بەوەی کە پەروەردگار (الله) یە وئەو زاتە خوڵقێنەرە -الخالق-ە وڕۆزیدەرەوە -الرزاق-ە وژیان دەبەخشێت -المحيي-ە وزیندووەکان دەمرێنێت -المميت-ە وهەموو شتێک موڵکی ئەوە -مالك الملك- وهەموو کاروباری بوونەوەرەکان ئەو بەڕێوەی دەبات وئەو زاتە مەزنە زۆر بەسۆزە -بەڕەئفەتە:الرؤف-ە ومیهرەبانە -الرحيم-ە.

ئاینی ئیسلام بانگەشە دەکات هەروەکو بانگەشەی پێغەمبەرانی پێشوو: نوح وئیبراهیم وموسا وسولەیمان وداود وعیسا -علیهم السلام- بە ئیمان وباوەڕهێنان بەوەی کە پەروەردگار (الله) یە وئەو زاتە خوڵقێنەرە -الخالق-ە وڕۆزیدەرەوە -الرزاق-ە وژیان دەبەخشێت -المحيي-ە وزیندووەکان دەمرێنێت -المميت-ە وهەموو شتێک موڵکی ئەوە -مالك الملك- وهەموو کاروباری بوونەوەرەکان ئەو بەڕێوەی دەبات وئەو زاتە مەزنە بە ڕەئفەتە -الرؤف-ە ومیهرەبانە -الرحيم-ە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡۚ هَلۡ مِنۡ خَٰلِقٍ غَيۡرُ ٱللَّهِ يَرۡزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ فَأَنَّىٰ تُؤۡفَكُونَ٣﴾[فاطر: ٣]

واتە: {ئەی خەڵکینە یادی بکەنەوە لە فەزڵی خودا بە سەرتانەوە ئایا بێجگە لە خودا دروستکارێکی -خوڵقێنەرێکی- تر هەیە کە ڕۆزیتان بدات لە ئاسمان وزەویدا هیچ پەرستراوێکی ڕاست وهەق نییە بێجگە لە خودا دەی چۆن وا ڕوو وەردەگێڕن (لەیەک خودا پەرستی)}[فاطر:٣].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُلۡ مَن يَرۡزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِ أَمَّن يَمۡلِكُ ٱلسَّمۡعَ وَٱلۡأَبۡصَٰرَ وَمَن يُخۡرِجُ ٱلۡحَيَّ مِنَ ٱلۡمَيِّتِ وَيُخۡرِجُ ٱلۡمَيِّتَ مِنَ ٱلۡحَيِّ وَمَن يُدَبِّرُ ٱلۡأَمۡرَۚ فَسَيَقُولُونَ ٱللَّهُۚ فَقُلۡ أَفَلَا تَتَّقُونَ٣١﴾

[يونس: ٣١]

واتە: {بڵێ: ئایا کێ ڕزق وڕۆزیتان دەدات لە ئاسمان (بە باران) ولە زەویەوە (بە ڕووەک) یان کێ خاوەنی (دروستکەری) گوێ وچاوانە وکێ زیندوو لە مردوو

دەردەهێنێت ومردوو لەزیندوو دەردەهێنێت هەروەها کێ کارەکان هەڵدەسورێنێت بێگومان یەکسەر دەڵێن خودا کەواتە پێیان بڵێ: دەی بۆ خۆتان ناپارێزن (لە سزای خودا؟)}[یونس:٣١].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿أَمَّن يَبۡدَؤُاْ ٱلۡخَلۡقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَمَن يَرۡزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِۗ أَءِلَٰهٞ مَّعَ ٱللَّهِۚ قُلۡ هَاتُواْ بُرۡهَٰنَكُمۡ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ٦٤﴾[النمل: ٦٤]

واتە: {ئایا زاتێك كە لە سەرەتاوە بوونەوەر بەدیدەهێنێت پاشان (دوای مردنی جارێکی تر دروستی دەکاتەوە وزاتێك كە لە ئاسمان وزەویەوە ڕزق وڕۆزیتان دەدات ئایا هیچ پەرستراوێکی تر هەیە لەگەڵ خوادا (نەخێر نییە) (ئەی پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم-) بڵێ بەڵگەتان بهێنن ئەگەر ئێوە ڕاست دەكەن}[النمل:٦٤].

وهەموو پێغەمبەران -عليهم السلام- نێردراون بۆ بانگەوازی کردن بۆ پەرستنی خودا بە تەنها بە بێ بڕیاردانی هیچ شەریک وهاوبەشێک لە پەرستنیدا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَلَقَدۡ بَعَثۡنَا فِي كُلِّ أُمَّةٖ رَّسُولًا أَنِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَٱجۡتَنِبُواْ ٱلطَّٰغُوتَۖ فَمِنۡهُم مَّنۡ هَدَى ٱللَّهُ وَمِنۡهُم مَّنۡ حَقَّتۡ عَلَيۡهِ ٱلضَّلَٰلَةُۚ فَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُكَذِّبِينَ ٣٦﴾[النحل: ٣٦]

واتە: {سوێند بە خودا لەناو هەموو گەل وئوممەتێکدا پێغەمبەرێکمان ناردووە (کە فەرمان دەکەن بە خەڵکی) بەوەی تەنها خودا بپەرستن ودووربکەونەوە لە (پەرستنی هەرپەرستراوێکی تر ئینجا خودا هەندێکی لەو (ئوممەتانە) ڕێنمونی کرد وهەندێکیشیان (لەبەر خراپییان) گومڕایی یەخەی گرتن دەی بە زەویدا بگەڕێن وتەماشا بکەن سەرەنجامی بێباوەڕان چۆن بوو}[النحل: ٣٦].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِيٓ إِلَيۡهِ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعۡبُدُونِ ٢٥﴾[الأنبياء: ٢٥]

واتە: {وئێمە نەمان ناردووە پێش تۆ هیچ پێغەمبەرێک مەگەر وەحیمان (نیگامان) بۆ ناردووە (بەوەی کە) بێگومان جگە لە من هیچ پەرستراوێکی هەق وڕاست نییە کەواتە تەنها من بپەرستن}[الأنبياء:٢٥].

خوای گەورە سەبارەت بە نوح -عليه السلام- لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت: کە نوح -عليه السلام- فەرموویەتی:

﴿يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥٓ إِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُمۡ عَذَابَ يَوۡمٍ عَظِيمٖ ٥٩﴾[الأعراف: ٥٩]

واتە: {ئەی گەلەکەم تەنها خودا بپەرستن ئێوە هیچ پەرستراوێکتان نییە جگە لە خودا؛ بەڕاستی من دەترسم (دووچاری) ئێوە بێت سزای ڕۆژێکی گەورە (کە ڕۆژی دواییە)}[الأعراف:٥٩].

وخوای گەورە سەبارەت بە ئیبراهیم -عليه السلام- لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت:

﴿وَإِبۡرَٰهِيمَ إِذۡ قَالَ لِقَوۡمِهِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَٱتَّقُوهُۖ ذَٰلِكُمۡ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ١٦﴾[العنكبوت: ١٦]

واتە: {و(ئەی پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- باسی ئیبراهیم بکە) کاتێك بە گەلەکەی ووت خودا بپەرستن ولێی بترسن ئەوە چاکترە بۆ ئێوە ئەگەر ئێوە بزانن}[العنكبوت: ١٦].

وخوای گەورە سەبارەت بە ساڵح -عليه السلام- لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت:

﴿وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمۡ صَٰلِحٗاۚ قَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥۖ قَدۡ جَآءَتۡكُم بَيِّنَةٞ مِّن رَّبِّكُمۡۖ هَٰذِهِۦ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمۡ ءَايَةٗۖ فَذَرُوهَا تَأۡكُلۡ فِيٓ أَرۡضِ ٱللَّهِۖ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٖ فَيَأۡخُذَكُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ٧٣﴾ [الأعراف: ٧٣]

واتە: {وە بۆ گەلی سەمودیش ساڵحی برایانمان نارد فەرمووی: ئەی گەلەکەم خودا بەتەنها بپەرستن جگە لە ئەو هیچ پەرستراوێکی ترتان نییە بێگومان موعجیزەیەکی ڕوونتان لە پەروەردگارتانەوە بۆ هاتووە ئەمە وشتری خودایە (وەکو ڕێزلێنانێک بۆ ئەم

وشتره ئەم ناوەی پێدراوە -ناقة الله-) كە موعجیزەیەكە بۆ ئێوە جا لێی بگەڕێن با بخوات وبلەوەڕێت لە زەوی خوادا وئازاری مەدەن ودەستی بۆ مەبەن بە خراپە (ئەگەر وابكەن تووشی سزایەكی سەخت وبە ئازار دەبن}[الأعراف: ٧٣].

وخوای گەورە سەبارەت بە شوعەیب -علیه السلام- لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت:

﴿وَإِلَىٰ مَدۡيَنَ أَخَاهُمۡ شُعَيۡبٗاۚ قَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥۖ قَدۡ جَآءَتۡكُم بَيِّنَةٞ مِّن رَّبِّكُمۡۖ فَأَوۡفُواْ ٱلۡكَيۡلَ وَٱلۡمِيزَانَ وَلَا تَبۡخَسُواْ ٱلنَّاسَ أَشۡيَآءَهُمۡ وَلَا تُفۡسِدُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ بَعۡدَ إِصۡلَٰحِهَاۚ ذَٰلِكُمۡ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ٨٥﴾[الأعراف: ٨٥]

واتە: {وە بۆ گەلی مەدیەنیش شووعەیبی برایانمان نارد فەرمووی: ئەی گەلەكەم بەتەنها خودا بپەرستن هیچ پەرستراوێكتان نییە بێجگە لە ئەو؛ بێگومان لە لایەن پەروەردگارتانەوە بەڵگە وموعجیزەیەكی ڕوون وئاشكراتان بۆ هاتووە كەواتە لە پێوانە وكێشانەتان دا ڕێك وڕاست بن ولە شتومەكی خەڵكی كەم مەكەنەوە (بە دزی) ولە زەویدا خراپەكاری مەنێنەوە (مەكەن) لە پاش چاكردنی ئەوەی باسكرا چاكترە بۆتان ئەگەر ئێوە ئیماندارن}[الأعراف: ٨٥].

ویەكەمجار كە خودا قسەی لەگەڵ موسا كرد -علیه السلام-، خودا -سبحانه وتعالى- پێی فەرموو:

﴿وَأَنَا ٱخۡتَرۡتُكَ فَٱسۡتَمِعۡ لِمَا يُوحَىٰٓ١٣ إِنَّنِيٓ أَنَا ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعۡبُدۡنِي وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِذِكۡرِيٓ١٤﴾[طه: ١٣-١٤]

واتە: {من تۆم هەڵبژاردووە (بۆ پێغەمبەرایەتی) كەواتە گوێ بگرە بۆ ئەوەی نیگا بۆت دەكرێت (وەحیەی بۆت دەنێردرێت) (١٣) بەڕاستی هەر من خوام هیچ پەرستراوێكی هەق وڕاست نییە جگە لە من كەواتە من بپەرستە بە چاكی نوێژ ئەنجامبدە بۆ ئەوەی یادی من بكەیتەوە (١٤)}[طه: ١٣-١٤].

وخوای گەورە سەبارەت بە موسا -علیه السلام- لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت:

﴿وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِنِّي عُذۡتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُم مِّن كُلِّ مُتَكَبِّرٖ لَّا يُؤۡمِنُ بِيَوۡمِ ٱلۡحِسَابِ٢٧﴾[غافر: ٢٧]

واتە: {وموسا -علیه السلام- ووتی: بەڕاستی من پەنا دەگرم بە پەروەردگاری خۆم وپەروەردگاری ئێوەش لەهەموو خۆبەزلزانێك كە باوەڕی بە ڕۆژی لێپرسینەوە نییە}[غافر: ٢٧].

خوای گەورە سەبارەت بە مەسیح (عیسا) -علیه السلام- لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت: کە عیسا -علیه السلام- فەرموویەتی:

﴿إِنَّ ٱللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمۡ فَٱعۡبُدُوهُۚ هَٰذَا صِرَٰطٞ مُّسۡتَقِيمٞ٥١﴾[آل عمران: ٥١]

واتە: {بە ڕاستی خوا پەروەردگاری من وئێوەیە دەی بیپەرستن ئەمەیە ڕێگای ڕاست}[آل عمران : ٥١].

وهەروەها خودا سەبارەت بە مەسیح (عیسا) -علیه السلام- لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت:

﴿لَقَدۡ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡمَسِيحُ ٱبۡنُ مَرۡيَمَۖ وَقَالَ ٱلۡمَسِيحُ يَٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمۡۖ إِنَّهُۥ مَن يُشۡرِكۡ بِٱللَّهِ فَقَدۡ حَرَّمَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِ ٱلۡجَنَّةَ وَمَأۡوَىٰهُ ٱلنَّارُۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنۡ أَنصَارٖ٧٢﴾[المائدة: ٧٢]

واتە: {سوێند بێت بێ باوەڕبوون ئەوانەی کەووتیان بێگومان خوا مەسیحی کوڕی مەریەمە لەکاتێکدا مەسیح (کاتێک ڕەوانەکرا) ووتی: ئەی بەنو ئیسرائیل تەنها خوا بپەرستن کە پەروەردگاری من و ئێوەشە بەڕاستی هەرکەسێک هاوبەش بۆ خودا دابنێت ئەوە بێگومان خودا بەهەشتی لێ حەرام کردووە، وجێگا وشوێنی ئاگر دەبێت وە بۆ ئەو ستەمکارانە هیچ یارمەتیدەرێک نییە}[المائدة:٧٢].

تەنانەت لە تەورات وئینجیلیشدا دووپاتکردنەوە هاتووە لەسەر پەرستنی خودا بە تەنها وبە بێ بڕیاردانی هیچ شەریک وهاوبەشێک لە پەرستنیدا، لە (سیفری دووەم)دا هاتووە کە موسا -علیه السلام- دەفەرموێت: (اسمع يا إسرائيل الرَّب إلهنا

رب واحد) واته: (گوێبگرن ئەی نەوەکانی ئیسرائیل، -الله- خودا پەروەردگارمانە، یەک پەروەردگار هەیە).

دووپاتکردنەوە هاتووە لەسەر تەوحید -یەک خودا پەرستی- لە (ئینجیلی مرقس)دا، کە مەسیح (عیسا) -علیه السلام- دەفەرموێت: (إن أول الوصايا هي: اسمع يا إسرائيل الرَّب إلهنا رب واحد) واتە: (یەکەم وەسیەت -ئامۆژگاری- بریتیە لە: گوێبگرن ئەی نەوەکانی ئیسرائیل، -الله- خودا پەروەردگارمانە، یەک پەروەردگار -خودا- هەیە).

وخوای گەورە ئەوەی ڕوونکردووەتەوە کە هەموو پێغەمبەران نێردراون بۆ جێبەجێکردنی ئەم ئەرکە مەزنە کە بریتیە لە بانگەوازی کردن بۆ تەوحید (یەک خودا پەرستی)، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَلَقَدۡ بَعَثۡنَا فِي كُلِّ أُمَّةٖ رَّسُولًا أَنِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَٱجۡتَنِبُواْ ٱلطَّٰغُوتَۖ فَمِنۡهُم مَّنۡ هَدَى ٱللَّهُ وَمِنۡهُم مَّنۡ حَقَّتۡ عَلَيۡهِ ٱلضَّلَٰلَةُۚ فَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُكَذِّبِينَ ٣٦﴾[النحل: ٣٦]

واتە: {سوێند بە خودا لە ناو هەموو گەل وئوممەتێکدا پێغەمبەرێکمان ناردووە (کە فەرمان دەکەن بەخەڵکی) بەوەی تەنها خودا بپەرستن و دوورکەونەوە لە (پەرستنی) هەرپەرستراوێکی تر، بۆیە خودا هەندێکی لەو (ئوممەتانە) ڕێنمونی کرد (هیدایەتی دان) وهەندێکیشیان (لەبەر خراپیان) گومڕایی یەخەی گرتن}[النحل: ٣٦].

وهەروەها خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُلۡ أَرَءَيۡتُم مَّا تَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُواْ مِنَ ٱلۡأَرۡضِ أَمۡ لَهُمۡ شِرۡكٞ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِۖ ٱئۡتُونِي بِكِتَٰبٖ مِّن قَبۡلِ هَٰذَآ أَوۡ أَثَٰرَةٖ مِّنۡ عِلۡمٍ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ٤﴾[الأحقاف: ٤]

واتە: {بڵێ: پێم بڵێن ئەو شتانەی ئێوە دەیانپەرستن جگە لە خودا پیشانم بدەن لە زەویدا چیان دروست کردووە یان لە (دروست کردنی) ئاسمانەکاندا بەشداریان کردووە، دەی پەڕاوێکم بۆ بهێنن لە پێش ئەم (قورئانە هاتبێت) یان زانیاریەك کە لە

پێشووان بەجێ مابێت ئەگەر ئێوە ڕاستگۆن}[الأحقاف:٤].

شێخ سەعدی -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەڵێت: (خوای گەورە دەزانێت کە مشتومڕی موشریکەکان سەبارەت بە شیرک بڕیاردانیان هیچ بەڵگەیەکی لەسەر نییە، بەڵکو تەنها پشت دەبەستن بە گومانی درۆ وڕا وبۆچوون وئەقڵ وتێگەیشتنی پوچەڵ، وئەوەی کە نیشانەی پوچەڵی ئەم بەڵگانەیە ئەگەر سەیری حاڵ وزانستیان بکەیت وسەیری حاڵی ئەوانە بکەیت کە تەمەنیان بەسەربرد لە پەرستنی -مەبەست پەرستنی ئەو پەرستراوانەیە جگە لە خوای گەورە- ئایا هیچ سوودێکی پێگەیاندن لە دونیا وقیامەتدا؟) [تیسیر الکریم المنان: ٧٧٩].

٦- خودا -سبحانه وتعالى- خوڵقێنەرە -الخالق-ە، وتەنها ئەو زاتە مەزنە شایەنی پەرستنە بە بێ بڕیاردانی هیچ شەریک وهاوبەشێک لە پەرستنیدا.

خودا -سبحانه وتعالى- خوڵقێنەرە -الخالق-ە، وتەنها ئەو زاتە مەزنە شایەنی پەرستنە بە بێ بڕیاردانی هیچ شەریک وهاوبەشێک لە پەرستنیدا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱعْبُدُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُمْ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ فِرَٰشًا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءً وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۖ فَلَا تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ أَندَادًا وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾﴾[البقرة: ٢١-٢٢]

واتە: {ئەی خەڵکینە پەروەردگارتان بپەرستن کە ئێوەو ئەوانەی پێش ئێوەشی دروست کردووە بەڵکو بەو پەرستنە خۆتان بپارێزن (٢١) ئەو(خودایەی) کە زەوی بۆ ڕاخستوون وئاسمانی بۆ کردوون بە کۆشک (ئاسمانی بۆ گێڕاون بە گومەزی) وئاوی (بارانی) لەئاسمانەوە هێناوەتە خوارەوە ئەمجا دەری هێناوە بەو ئاوە هەموو جۆرە میوە وبەروبوومێک بۆ ڕۆزی ئێوە کەواتە هاوتا وشەریک بۆخودا پەیدا مەکەن، لە کاتێکدا ئێوە خۆتان دەزانن (بێ هاوتایە -بێ شەریکە-) (٢٢)}[البقرة:٢١-٢٢].

ئەو زاتەی کە ئێمەی خوڵقاندووە ونەوەکانی پێش ئێمەشی خوڵقاندووە، وزەوی وەکو ڕاخەر بۆمان داخستووە کە بەسەریدا ڕێبکەین، ولە ئاسمانەوە ئاو وبارانی بۆمان دابەزاندووە بۆ ئەوەی بەرووبومی جۆراوجۆر وەکو ڕزق وڕۆزییەک بۆ ئێمە دەربچێت؛ تەنها ئەو زاتە مەزنە شایستەی پەرستنە -سبحانه وتعالى-، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ هَلْ مِنْ خَـٰلِقٍ غَيْرُ ٱللَّهِ يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۚ لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٣﴾﴾[فاطر: ٣]

واتە: {ئەی خەڵکینە بیربکەنەوە لە فەزڵی خودا بە سەرتانەوە ئایا بێجگە لە خودا دروستکارێکی -خوڵقێنەرێکی- تر هەیە کە ڕۆزیتان بدات لە ئاسمان وزەویدا هیچ

پەرستراوێکی ڕاست وهەق نییە بێجگە لە خودا دەی چۆن وا ڕوو وەردەگێڕن (لەیەک خودا پەرستی)}[فاطر:٣].

ئەو زاتەی کە خوڵقێنەر ودروستکارە و ڕزق ورۆزی دەدات تەنها ئەو شایستەی پەرستنە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمۡۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ خَٰلِقُ كُلِّ شَيۡءٖ فَٱعۡبُدُوهُۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ وَكِيلٞ﴿١٠٢﴾﴾ [الأنعام: ﴿١٠٢﴾]

واتە: {هەر ئەو خودایەیە کە پەروەردگاری ئێوەیە هیچ پەرستراوێکی ڕاست وهەق نییە جگە لە ئەو زاتە کە دروستکەری هەموو شتێکە کەواتە تەنها ئەو بپەرستن وئەو خودایە توانا ودەسەڵاتی بەسەر هەموو شتێک هەیە وپارێزەری هەموو شتێکە} [الأنعام: ١٠٢].

هەموو ئەوانەی دەپەرسترێن جگە لە خوای گەورە شایستەی پەرستن نین، چونکە خاوەنی تەنها هێندەی گەردیلەیەکیش نین ودەسەڵاتیان نییە بە سەریدا نە لە ئاسمانەکان ونە لە زەویدا، ولە هیچ شتێک شەریک وهاوبەشی خودا نین ویارمەتی وپشتیوانی خودا نین چونکە خودا پێویستی بە هیچ یەکێک لە بوونەوەرەکان نییە، ئیتر چۆن داوا وپاڕانەوە لە یەکێکی تر دەکەن جگە لە خودا یان چۆن بانگەشەی ئەوە دەکەن کە خودا هاوبەش وشەریکی هەیە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُلِ ٱدۡعُواْ ٱلَّذِينَ زَعَمۡتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ لَا يَمۡلِكُونَ مِثۡقَالَ ذَرَّةٖ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَا لَهُمۡ فِيهِمَا مِن شِرۡكٖ وَمَا لَهُۥ مِنۡهُم مِّن ظَهِيرٖ﴿٢٢﴾﴾[سبأ: ﴿٢٢﴾]

واتە: {بڵێ هاوار بکەن لەوانەی کە بێجگە لە خودا بە پەرستراوتان دەزانین هێندەی هەرە وردیلەیەکیان بەدەست نییە نە لە ئاسمانەکان ونە لە زەویدا وە ئەو پەرستراوانە هاوبەشی (خودا) نەبوون نە لە دروستکردنی ئاسمانەکان ونە لە دروستکردنی زەویدا وهیچ یەك لەوان یارمەتیدەری خودا نەبوون}[سبأ: ٢٢].

وخودا -سبحانه وتعالى- ئەو زاتەیە کە بوونەوەرەکانی دروستکردووە لە نەبوونەوە وبوونی ئەم بوونەوەرانە بەڵگەن لەسەر بوونی خودا وپەروەردگارێتی و(ئولوهیەتی) خودا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنْ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ إِذَآ أَنتُم بَشَرٌ تَنتَشِرُونَ ٢٠ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَٰجًا لِّتَسْكُنُوٓا۟ إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ٢١ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦ خَلْقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱخْتِلَٰفُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَٰنِكُمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّلْعَٰلِمِينَ ٢٢ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦ مَنَامُكُم بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَٱبْتِغَآؤُكُم مِّن فَضْلِهِۦٓ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ٢٣ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦ يُرِيكُمُ ٱلْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَيُحْىِۦ بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَآ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ٢٤ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَن تَقُومَ ٱلسَّمَآءُ وَٱلْأَرْضُ بِأَمْرِهِۦ ۚ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ إِذَآ أَنتُمْ تَخْرُجُونَ ٢٥ وَلَهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ كُلٌّ لَّهُۥ قَٰنِتُونَ ٢٦ وَهُوَ ٱلَّذِى يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ ۚ وَلَهُ ٱلْمَثَلُ ٱلْأَعْلَىٰ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ٢٧﴾[الروم: ٢٠-٢٧]

واتە: {ولە نیشانەکانی ئەو (خودایە) کە ئێوەی لە خاك دروستکردووە لە پاش (ماوەیەك) کتوپڕ ئێوە ئادەمین وبڵاوبوونەتەوە بەسەر زەویدا (٢٠) ولە ئایەت ونیشانەکانی ئەو (نیشانەکانی خوا) کە بۆی دروست کردوون لە (ڕەگەزی) خۆتان هاوسەرانێک بۆ ئەوەی ئارام بگرن لە لایاندا وخۆشەویستی وبەزەیی خستۆتە نێوانتان بەڕاستی لەوەدا بەڵگە ونیشانەی زۆر هەیە بۆ کەسانێك کە بیردەکەنەوە (٢١) ولە نیشانەکانی (دەسەڵاتی) ئەو دروستکردنی ئاسمانەکان وزەوی وجیاوازی زمان وڕەگەز وڕەنگتانە بەڕاستی لەوەدا (ئەوەی باسکرا) بەڵگەی زۆر هەیە بۆ زانایان (٢٢) ولە ئایەت ونیشانەکانی ئەو (ئایەتەکانی خودا)، خەوتنتان بە شەو وڕۆژدا وهەوڵدانتان (لە ڕۆژدا) بۆ سوود وەرگرتن لە فەزڵ وبەخششی (ڕۆزی) خوا بەڕاستی لەوەدا بەڵگە ونیشانەی زۆر هەیە بۆ کۆمەڵێك ببیستن (٢٣) لە نیشانەکانی (خوایە) کە هەورە بروسکەتان نیشان دەدات بۆ ترسان و ئومێد بوون (ترسان لە هەورە

بروسکە و ئومێد بوون بە باران بارین) لە ئاسمانەوە باران دەبارێنێت کە زەوی دوای مردنی بەهۆی ئەو بارانەوە دەبوژێنێتەوە بەڕاستی لەوەدا (کە باسکرا) چەند بەڵگە و نیشانە هەیە بۆ ئەوانەی ژیریان بەکاردەهێنن (٢٤) ولە نیشانەکانی ئەوە کە ئاسمان و زەوی بە فەرمانی ئەو وەستاون پاشان کاتێک (لە ڕۆژی دواییدا) لە زەویەوە بانگتان دەکەن یەکسەر ئێوە (لە گۆڕەکانتان) دێنە دەرەوە (٢٥) ئەوەی لە ئاسمانەکان و زەویدایە تەنها موڵکی خوایە هەموویان هەر بۆ ئەو (خوایە) گەردن کەچن (ملکەچن) (٢٦) ئەو (خوا) زاتێکە بەدیهێنانی دەستپێکردووە لە پاشان (دوا مردنی بوونەوەر) دووبارە دروستی دەکاتەوە ئەم (دروستکردنەوەی دووەم) لای خوا ئاسان ترە ...(٢٧)}[الروم: ٢٠ - ٢٧].

ونەمرود ئینکاری دەکرد لە هەبوونی خودا، بەڵام ئیبراهیم -علیه السلام- وەڵامی دایەوە؛ هەروەکو خوای گەورە سەبارەت بەم باسەی ئیبراهیم -علیه السلام- لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت:

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِى حَآجَّ إِبْرَٰهِـۧمَ فِى رَبِّهِۦٓ أَنْ ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ٱلْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ رَبِّىَ ٱلَّذِى يُحْىِۦ وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا۠ أُحْىِۦ وَأُمِيتُ ۖ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَأْتِى بِٱلشَّمْسِ مِنَ ٱلْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ ٱلْمَغْرِبِ فَبُهِتَ ٱلَّذِى كَفَرَ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّـٰلِمِينَ ٢٥٨﴾[البقرة: ٢٥٨]

واتە: {ئایا ئاوڕێک نادەیتەوە بەلای ئەو (نەمروودە) ی کە دەمەقاڵێی کرد لەگەڵ ئیبراهیم پێغەمبەردا (علیه السلام) دەرحەق بە پەروەردگاری لەبەر ئەوەی خوا پادشایی دابویە کاتێ کە ئیبراهیم (لە وەڵامی نەمرود دا) ووتی: پەروەردگاری من ئەو زاتەیە ژیان ئەداو ژیان دەستێنێ و (دەمرێنێت) (نەمرود) ووتی: منیش ژیان ئەدەم وە ژیان دەستێنم ودەشمرێنم (دوو زیندانی کراوی هێنا یەکێکیانی ئازاد کردو ئەوی دیکەیانی کوشت) ئیبراهیم ووتی: بێگومان خوا خۆر لە ڕۆژهەڵاتەوە هەڵدەهێنێت (ئەگەر دەتوانیت) تۆ لە ڕۆژئاواوە هەڵیبێنە ئینجا دەم کوت بوو ئەو بێباوەڕە (نەمروود) وخوا ڕێنموونی گەلی ستەمکاران ناکات}[البقرة: ٢٥٨].

هەروەها ئیبراهیم -علیه السلام- بەڵگەی ئەوەی هێنایەوە لە سەر قەومەکەی کە خودا ئەوی هیدایەت داوە وخۆراکی پێبەخشیووە وتینوویەتی لەسەر لادەبات

وئەگەر نەخۆش بکەوێت شیفای دەدات وئەو زاتە ئەو دەمرێنێت ودیسانەوە زیندووی دەکاتەوە؛ هەروەکو خوای گەورە سەبارەت بەم بەڵگە هێنانەوەی ئیبراهیم -عليه السلام- لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت: کە ئیبراهیم -عليه السلام- فەرموویەتی:

﴿ٱلَّذِى خَلَقَنِى فَهُوَ يَهْدِينِ۝٧٨وَٱلَّذِى هُوَ يُطْعِمُنِى وَيَسْقِينِ۝٧٩ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ۝٨٠وَٱلَّذِى يُمِيتُنِى ثُمَّ يُحْيِينِ۝٨١﴾ [الشعراء: ٧٨-٨١]

واتە: {ئەو منی دروستکردووە پاشان هەر ئەویش ڕێنموونیم دەکات (٧٨) وهەر ئەو زاتە خۆراک وئاوم پێدەبەخشێت (٧٩) وزاتێکە کە من دەمرێنێت و پاشان زیندووم دەکاتەوە (٨١)}[الشعراء: ٧٨ -٨١].

وخوای گەورە سەبارەت بە گفتوگۆی موسا -عليه السلام- لەگەڵ فیرعەون لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت: کە موسا -عليه السلام- بەڵگەی هێنایەوە لەسەر فیرعەون:

﴿قَالَ رَبُّنَا ٱلَّذِىٓ أَعْطَىٰ كُلَّ شَىْءٍ خَلْقَهُۥ ثُمَّ هَدَىٰ۝٥٠﴾[طه: ٥٠]

واتە: {(موسا) فەرمووی: پەروەردگاری ئێمە ئەو زاتەیە کەهەموو شتێکی بەشێوەیەکی ڕێکوپێک وجوان دروستکردووە پاشان ڕێنمونیشی کردووە (بۆ کاری خۆی)}[طه: ٥٠].

وخوای گەورە هەموو ئەو شتانەی لە ئاسمانەکان وزەویدان بۆ مرۆڤ فەراهەمی کردووە ودەورووپشتی مرۆڤ هەمووی نیعمەتی خوای گەورەیە؛ ئەمانە هەمووی بۆ ئەوەیە مرۆڤ خودای لە بیر بێت وبیپەرستێت وکوفر وبێباوەڕ نەبێت، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿أَلَمْ تَرَوْا۟ أَنَّ ٱللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُۥ ظَٰهِرَةً وَبَاطِنَةً ۗ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يُجَٰدِلُ فِى ٱللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَٰبٍ مُّنِيرٍ۝٢٠﴾[لقمان: ٢٠]

واتە: {ئایا نەتاندیوە کە بەڕاستی خودا ئەوەی لە ئاسمانەکان ولەزەویدان بۆ ئێوەی فەراهەم کردووە ونیعمەتەکانی ڕشتووە بە سەرتاندا چ دیار وئاشکرا و چ پەنهان

ونادیاره هەندێك لە ئادەمی گفتوگۆ ودەمەقاڵێ دەكەن لە بارەی خوداوە بەبێ هیچ زانیاریەك یان ڕێنموونییەك یان كتێبێكی ڕوون وئاشكرا}[لقمان:٢٠].

هەروەكو چۆن خوای گەورە هەموو شتێكی فەراهەم كردووە بۆ ئادەمیزاد لە ئاسمانەكان وزەویدا؛ بەهەمان شێوە بیستن وبینین ودڵ وبیركردنەوە وتێگەیشتنی پێبەخشیووە بۆ ئەوەی ئەو زانستە فێر ببێت كە سوودی پێدەگەیەنێت ولە پەروەردگاری نزیكی دەكاتەوە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَٱللَّهُ أَخۡرَجَكُم مِّنۢ بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ شَيۡـٔٗا وَجَعَلَ لَكُمُ ٱلسَّمۡعَ وَٱلۡأَبۡصَٰرَ وَٱلۡأَفۡـِٔدَةَ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ٧٨﴾ [النحل: ٧٨]

واتە: {خودا ئێوەی لە سكی دایكتان دەرهێناوە كە هیچتان نەدەزانی وخودا گوێ وچاو ودڵی پێدان بۆ ئەوەی سوپاسی بكەن}[النحل:٧٨].

خوای گەورە -سبحانە وتعالی- هەموو ئەم بوونەوەرانە ومرۆڤیشی دروستكردووە وهەموو ئەو ئەندام وتوانا پێویستانەی پێ بەخشیووە بۆ پەرستنی خودا، ونیشتەجێبوون لەسەر زەوی وئاوەدانكردنەوەی، وهەروەها هەموو ئەوانەی لە ئاسمانەكان وزەویدایە بۆ مرۆڤ فەراهەمی كردووە.

وخوای گەورە ئەم بوونەوەرە مەزنانەی دروستكردووە كە بەڵگەن لەسەر پەروەردگارێتی خودا، وهەروەها بەڵگەن بۆ ئەوەی كە تەنها خودا شایستەی پەرستنە بە هەق، وهەموو پەرستراوێكی تر جگە لە خوای گەورە پوچەڵ وناهەقە پەرستنی، خوای گەورە -سبحانە وتعالی- دەفەرموێت:

﴿قُلۡ مَن يَرۡزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلۡأَرۡضِ أَمَّن يَمۡلِكُ ٱلسَّمۡعَ وَٱلۡأَبۡصَٰرَ وَمَن يُخۡرِجُ ٱلۡحَيَّ مِنَ ٱلۡمَيِّتِ وَيُخۡرِجُ ٱلۡمَيِّتَ مِنَ ٱلۡحَيِّ وَمَن يُدَبِّرُ ٱلۡأَمۡرَۚ فَسَيَقُولُونَ ٱللَّهُۚ فَقُلۡ أَفَلَا تَتَّقُونَ٣١﴾[يونس: ٣١]

واتە: {بڵێ: ئایا كێ ڕزق وڕۆزیتان دەدات لە ئاسمان (بە باران) ولە زەویەوە (بە ڕووەك) یان كێ خاوەنی (دروستكاری) گوێ وچاوانە وكێ زیندوو لە مردوو دەردەهێنێت ومردوو لەزیندوو دەردەهێنێت هەروەها كێ كارەكان هەڵدەسوڕێنێت بێگومان یەكسەر دەڵێن خودا كەواتە پێیان بڵێ: دەی بۆ خۆتان ناپارێزن (لەسزای خودا؟)}[یونس: ٣١].

وخوای گەورە -سبحانە وتعالی- دەفەرموێت:

﴿قُلۡ أَرَءَيۡتُم مَّا تَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُواْ مِنَ ٱلۡأَرۡضِ أَمۡ لَهُمۡ شِرۡكٞ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِۖ ٱئۡتُونِي بِكِتَٰبٖ مِّن قَبۡلِ هَٰذَآ أَوۡ أَثَٰرَةٖ مِّنۡ عِلۡمٍ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ٤﴾[الأحقاف: ٤]

واتە: {بڵێ: پێم بڵێن ئەو شتانەی ئێوە دەیانپەرستن جگە لە خودا پیشانم بدەن لە زەویدا چییان دروست کردووە یان لە (دروست کردنی) ئاسمانەکاندا بەشداریان کردووە، دەی پەڕاوێکم بۆ بهێنن لە پێش ئەم (قورئانە هاتبێت) یان زانیاریەك کە لە پێشووان بەجێ مابێت ئەگەر ئێوە ڕاستگۆن}[الأحقاف: ٤].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيۡرِ عَمَدٖ تَرَوۡنَهَاۖ وَأَلۡقَىٰ فِي ٱلۡأَرۡضِ رَوَٰسِيَ أَن تَمِيدَ بِكُمۡ وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَآبَّةٖۚ وَأَنزَلۡنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَأَنۢبَتۡنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوۡجٖ كَرِيمٍ١٠ هَٰذَا خَلۡقُ ٱللَّهِ فَأَرُونِي مَاذَا خَلَقَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦۚ بَلِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ١١﴾[لقمان: ١٠-١١]

واتە: {(خوا) ئاسمانەکانی دروستکردووە بەبێ هیچ کۆڵەکە وئەستوونێك کە ئێوە ببینن و لە زەویدا چەندان شاخی لەنگەر داکوتاوی داناوە بۆ ئەوەی نەتانلەرزێنێت و نەجوڵێت لە ژێرتاندا لە هەموو جۆرە زیندەوەرێکی تێدا بڵاوکردۆتەوە ولە ئاسمانەوە بارانمان باراندووە بەهۆی ئەو (بارانەوە) لە زەویدا هەموو جۆرە ڕووەکێکی بە کەڵك و جوانمان ڕواندووە (١٠) ئەمەی (باسکرا) دروستکراوی خوایە دەی نیشانم بدەن ئەو (بت و پەرستراوانە)ی جگە لە خودا چییان دروستکردووە بەڵکو ستەمکاران لە گومڕایی یەکی ئاشکرادان (١١)}[لقمان: ١٠-١١].

وخوای گەورە -سبحانە وتعالی- دەفەرموێت:

﴿أَمۡ خُلِقُواْ مِنۡ غَيۡرِ شَيۡءٍ أَمۡ هُمُ ٱلۡخَٰلِقُونَ٣٥ أَمۡ خَلَقُواْ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَۚ بَل لَّا يُوقِنُونَ٣٦ أَمۡ عِندَهُمۡ خَزَآئِنُ رَبِّكَ أَمۡ هُمُ ٱلۡمُصَۜيۡطِرُونَ٣٧﴾[الطور: ٣٥-٣٧]

واتە: {ئایا ئەوان (بێ خوڵقێنەرێک) لە خۆیانـەوە دروست بوون یان خۆیان خوڵقێنەری خۆیانن؟ (٣٥) ئەی ئایا ئەوان ئاسمانەکان وزەوییان دروست کردووە

(نەخێر وا نیە) بەڵكو دڵنیا نین وگومانیان هەیە (٣٦) ئەی ئایا گەنجینەكانی پەروەردگاری تۆ لای ئەوانە؟ یان ئایا هەر ئەوان دەسەڵاتدار وزاڵن؟ (٣٧)}[الطور:٣٥ ٣٧].

شێخ سەعدی -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەڵێت: (ئەم بەڵگە هێنانەوەیە لەسەریان هیچ بژاردەیەكیان بۆ جێناهێڵێت جگە لە ملكەچ بوون بۆ هەق یان ئەوەتا دەبێت لابدەن لەوەی كە داواكراوە لە لایەن ئەقڵ وئاینەوە) [تفسیر ابن سعدي: ٨١٦].

٧- الله خوڵقێنەری هەموو شتێکە کە لە گەردوون وئاسمانەکاندا هەیە لەو شتانەی دەیانبینین ولەو شتانەش کە نایان بینین، هەموو شتێک جگە لە (الله) دروستکراوە ومەخلوقە، وخوای گەورە ئاسمانەکان وزەوی لە شەش ڕۆژدا دروستکرد.

(الله) خوڵقێنەری هەموو شتێکە کە لە گەردوون وئاسمانەکاندا هەیە لەو شتانەی دەیانبینین ولەو شتانەش کە نایان بینین، هەموو شتێک جگە لە (الله) دروستکراوە ومەخلوقە، وخوای گەورە ئاسمانەکان وزەوی لە شەش ڕۆژدا دروستکرد، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُلۡ مَن رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ قُلِ ٱللَّهُۚ قُلۡ أَفَٱتَّخَذۡتُم مِّن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءَ لَا يَمۡلِكُونَ لِأَنفُسِهِمۡ نَفۡعٗا وَلَا ضَرّٗاۚ قُلۡ هَلۡ يَسۡتَوِي ٱلۡأَعۡمَىٰ وَٱلۡبَصِيرُ أَمۡ هَلۡ تَسۡتَوِي ٱلظُّلُمَٰتُ وَٱلنُّورُۗ أَمۡ جَعَلُواْ لِلَّهِ شُرَكَآءَ خَلَقُواْ كَخَلۡقِهِۦ فَتَشَٰبَهَ ٱلۡخَلۡقُ عَلَيۡهِمۡۚ قُلِ ٱللَّهُ خَٰلِقُ كُلِّ شَيۡءٖ وَهُوَ ٱلۡوَٰحِدُ ٱلۡقَهَّٰرُ﴿١٦﴾﴾[الرعد: ١٦]

واتە: {بڵێ: کێ پەروەردگاری ئاسمانەکان و زەویە بڵێ خوا ئینجا بڵێ دەی ئێوە بێجگە لە ئەو (خوای گەورە) پشتیوانانێکتان هەڵبژاردووە (بۆ خۆتان) کە خاوەنی هیچ سوود و زیانێک نین بۆ خۆشیان بڵێ ئایا کوێر و چاو ساغ یەکسانن؟ یان ئایا تاریکیەکان و ڕووناکی وەک یەک وان؟ نەخێر ئەوانە چەند هاوبەشێکیان بۆ خوا داناوە؟ (گوایە) وەک دروستکراوانی خوایان دروست کردبێت؟ ئەوسا دروست کراوەکەیان لێ شێواوە!! بڵێ خوا دروستکەری هەموو شتێکە و هەر ئەویشە تاک و تەنها و زاڵ بەسەر هەموو شتێکدا}[الرعد:١٦].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَيَخۡلُقُ مَا لَا تَعۡلَمُونَ﴿٨﴾﴾[النحل: ٨]

واتە: {وخودا شتی وا دروست دەکات کە (ئێستا) ئێوە نایزانن}[النحل:٨].

خوای گەورە ئاسمانەکان وزەوی لە شەش ڕۆژدا دروستکردووە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿هُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٖ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِۚ يَعۡلَمُ مَا يَلِجُ فِى ٱلۡأَرۡضِ وَمَا يَخۡرُجُ مِنۡهَا وَمَا يَنزِلُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ وَمَا يَعۡرُجُ فِيهَاۖ وَهُوَ مَعَكُمۡ أَيۡنَ مَا كُنتُمۡۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٞ ٤﴾[الحديد: ٤]

واتە: {(خوا) ئەو زاتەیە کە ئاسمانەکان وزەوی دروست کردووە لە شەش ڕۆژدا پاشان بەرزبویەوە بۆ سەر عەرش (باوەڕمان پێیەتی بەو شێوەی شیاوی خوا بێت، وە چۆنیەتیەکەی نازانین، تەنها خوا خۆی دەزانێت) دەزانێت چی دەچێتە ناوی زەوی وچی لێ دێتە دەرەوە وچی لەئاسمانەوە دێتە خوار وچی بۆ سەردەکەوێت و لە هەر کوێ بن خوا لەگەڵتانە (بە زانیاری و ئاگاداری) و خوا بینایە بەهەر کردەوەیەک کە دەیکەن} [الحديد:٤].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَلَقَدۡ خَلَقۡنَا ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَمَا بَيۡنَهُمَا فِى سِتَّةِ أَيَّامٖ وَمَا مَسَّنَا مِن لُّغُوبٖ ٣٨﴾[ق: ٣٨]

واتە: {سوێند بە خوا بێگومان دروستمان کردووە ئاسمانەکان وزەوی و هەرچی لە نێوانیاندایە، لە شەش ڕۆژدا و هیچ ماندوو بوونێکمان تووش نەبوو}[ق:٣٨].

٨- خودا -سبحانه وتعالى- هیچ شەریک وهاوبەشێکی نییە نە لە موڵکیدا، نە لە خوڵقاندندا، ونە لە بەڕێوەبردندا، ونە لە پەرستندا.

وخودا -سبحانه وتعالى- هیچ شەریک وهاوبەشێکی نییە نە لە موڵکیدا، نە لە خوڵقاندندا، ونە لە بەڕێوەبردندا، ونە لە پەرستندا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُلۡ أَرَءَيۡتُم مَّا تَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُواْ مِنَ ٱلۡأَرۡضِ أَمۡ لَهُمۡ شِرۡكٞ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِۖ ٱئۡتُونِي بِكِتَٰبٖ مِّن قَبۡلِ هَٰذَآ أَوۡ أَثَٰرَةٖ مِّنۡ عِلۡمٍ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ۝٤﴾[الأحقاف: ٤]

واتە: {بڵێ: پێم بڵێن ئەو شتانەی ئێوە دەیانپەرستن جگە لە خودا پیشانم بدەن لە زەویدا چیان دروست کردووە یان لە (دروست کردنی) ئاسمانەکاندا بەشداریان کردووە، دەی پەڕاوێکم بۆ بهێنن لە پێش ئەم (قورئانە هاتبێت) یان زانیاریەك کە لە پێشووان بەجێ مابێت ئەگەر ئێوە ڕاستگۆن}[الأحقاف:٤].

شێخ سەعدی -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەڵێت: {قُلْ} واتە: بڵێ بە ئەوانەی هاوبەشیان بۆ خوا داناوە بە پەرستنی بتەکان لە کاتێکدا نە سوودیان هەیە و نە زیان و نە مردن و نە ژیان، و نە زیندووکردنەوە؛ هیچ لەمانە بە دەستی ئەوان نییە، ڕوونی بکەرەوە بۆیان دەستەوسانی پەرستراوەکانیان کە بێگومان ئەوانە شایستەی هیچ جۆرێک لە بەندایەتیکردن نین-: {أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ} واتە: {پێم نیشان بدەن لە زەویدا چییان دروستکردووە یان لە دروستکردنی ئاسمانەکاندا بەشداریان کردووە}، ئایا هیچ شتێکیان لە ناو ئاسمانەکان و زەویدا دروستکردووە؟ ئایا کێوەکانیان دروستکردووە؟ ئایا دەریایان بەڕێخستووە؟ ئایا ئاژەڵەکانیان بڵاوە پێکردووە؟ ئایا دارودرەختەکانیان سەوز کردووە؟ ئایا یارمەتی دەرێکیان هەیە لە دروستکردن شتێ لەوانە؟ نەخێر هیچ شتێک لەمانەیان نەکردووە بە دانپێدانانی خۆیان، ئەمە بێجگە لە باسکردنی دانپێدانانی ئەوانی تر، وئەمە بەڵگەیەکی ئەقڵی یەکلاکەرەوەیە لەسەر ئەوەی بێگومان بەندایەتی کردن بۆ جگە لە خودا شتێکی پووچە.

پاشان باسی نەبوونی بەڵگەی دەقی -نەقڵی- کردووە وفەرموویەتی: {ائْتُونِي بِكِتَابٍ مِّن قَبْلِ هَـٰذَا} واتە: {دەی پەڕاوێکم بۆ بهێنن لە پێش ئەم قورئانە هاتبێت}، کتێبێک

بانگەشە بکات بۆ هاوبەشدانان، {أَوْ أَثَارَةٍ مِّنْ عِلْمٍ} واتە: {یان زانیارییەک بەجێمابێت لە پێغەمبەرانەوە فەرمان بەوە بکات}.

بێگومان ئەوەی زانراوە ئەوان دەستەوسانن کە لە یەکێک لە پێغەمبەرانەوە بەڵگەیەک بهێنن لەسەر هاوبەشدانانیان، بەڵکو دڵنیایین هەموو پێغەمبەران بانگەشەیان کردووە بۆ لای یەک خوا پەرستی و ڕێگرییان کردووە لە هاوبەشدانان، ئەمەش مەزنترین میراتە لەوانەوە بەجێمابێت لە زانست وزانیاری. [تفسير ابن سعدي: ٧٧٩].

هەموو شتێك موڵکی (اللّٰه) یە -سبحانە وتعالى-، ئەو زاتە -مالك الملك-ە وهیچ هاوبەش وشەریکێکی نییە لە موڵک وخاوەندارێتیدا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُلِ ٱللَّهُمَّ مَٰلِكَ ٱلْمُلْكِ تُؤْتِي ٱلْمُلْكَ مَن تَشَآءُ وَتَنزِعُ ٱلْمُلْكَ مِمَّن تَشَآءُ وَتُعِزُّ مَن تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَآءُ ۖ بِيَدِكَ ٱلْخَيْرُ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ٢٦﴾[آل عمران: ٢٦]

واتە: {بڵێ ئەی خودای خاوەن دەسەڵات؛ دەسەڵات دەدەیت بە هەرکەسێک کە بتەوێت ودەسەڵات دەسێنیتەوە لە هەرکەسێک کە بتەوێت وبەڕێزی دەکەیت ئەوەی بتەوێت وبێڕێزی دەکەیت ئەو کەسەی بتەوێت تەنها بە دەستی تۆیە هەموو چاکەیەک بەڕاستی تۆ بەسەر هەموو شتێکدا بە توانایت }[آل عمران:٢٦].

وخوای گەورە ئەوە ڕووندەکاتەوە کە هەموو موڵک ودەسەڵاتێک تەنها بۆ ئەو زاتە مەزنەیە لە ڕۆژی قیامەتدا، هەروەکو -سبحانە وتعالى- دەفەرموێت:

﴿يَوْمَ هُم بَٰرِزُونَ ۖ لَا يَخْفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ ۚ لِّمَنِ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ ١٦﴾[غافر: ١٦]

واتە: {ڕۆژێك کە هەموو (لە گۆڕەکانیان دێنە دەرەوە) ئاشکرا دەبن هیچ شتێکیان لە خودا پەنهان نابێت (خوا دەفەرمووێت) ئەمڕۆ پادشایەتی ودەسەڵات بۆ کێیە (وەڵام نادرێتەوە)، (خۆی وەڵام دەداتەوە و دەفەرمووێت): هەر بۆ خوای تاك وتەنهایە کە بە سەر هەموو شتێکدا زاڵە}[غافر:١٦].

وخودا -سبحانە وتعالى- هیچ شەریک وهاوبەشێکی نییە نە لە موڵکیدا، نە لە خوڵقاندندا، ونە لە بەڕێوەبردندا، ونە لە پەرستندا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَقُلِ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ٱلَّذِي لَمۡ يَتَّخِذۡ وَلَدٗا وَلَمۡ يَكُن لَّهُۥ شَرِيكٞ فِي ٱلۡمُلۡكِ وَلَمۡ يَكُن لَّهُۥ وَلِيّٞ مِّنَ ٱلذُّلِّۖ وَكَبِّرۡهُ تَكۡبِيرَۢا ١١١﴾[الإسراء: ١١١]

واتە: {و بڵێ هەموو سوپاس و ستایش هەر بۆ خوایە زاتێک کە هیچ مناڵێکی بۆ خۆی بڕیار نەداوە و هیچ هاوبەشێکی نەبووە لە موڵک و پادشایەتیدا هیچ دۆست و یارمەتیدەرێکی نەبووە لەبەر بێ دەسەڵاتی (کەواتە) خوا زۆر بە گەورە دابنێ}[الإسراء:١١١].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ٱلَّذِي لَهُۥ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَلَمۡ يَتَّخِذۡ وَلَدٗا وَلَمۡ يَكُن لَّهُۥ شَرِيكٞ فِي ٱلۡمُلۡكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيۡءٖ فَقَدَّرَهُۥ تَقۡدِيرٗا ٢﴾[الفرقان: ٢]

واتە: {ئەو زاتەی کە دەسەڵاتی بەسەر ئاسمانەکان وزەویدا هەیە وهەموو موڵکی ئەون وهیچ منداڵی بۆ خۆی بڕیار نەداوە وکەس شەریک وهاوبەشی نییە لە فەرمانڕەوایی وحوکم وموڵکدا وهەموو شتێکی دروستکردووە وئەندازەی بۆ دیاری کردووە (بە چاکی لە هەموو ڕوویەکەوە)}[الفرقان:٢].

خوای گەورە پادشا (المالك)ە وهەموو شتێک موڵکی ئەوە -سبحانە وتعالی- وئەو خوڵقێنەرە (الخالق)ە، وهەموو شتێک جگە لە زاتی مەزنی خۆی بوونەوەرە وخوڵقێنراوە، وهەر خۆی کاروباری بوونەوەرەکان بەڕێوە دەبات وبۆیە ئەو زاتەی کە ئەم وەسف وموڵک ودەسەڵاتەی بێت تەنها ئەو شایەنی پەرستنە، وپەرستنی شتێک یان یەکێکی تر لەگەڵ ئەو زاتە یان پەرستنی شتێک یان یەکێکی تر جگە لە ئەو زاتە؛ نیشانەی لاوازی ئەقڵە وهەروەها شیرک وهاوبەشدانە بۆ خودا کە ئەمیش هۆکاری خراپبوونی دەرەنجامی بوونەوەرە لە دونیا وئاخیرەتدا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَقَالُواْ كُونُواْ هُودًا أَوۡ نَصَٰرَىٰ تَهۡتَدُواْۗ قُلۡ بَلۡ مِلَّةَ إِبۡرَٰهِـۧمَ حَنِيفٗاۖ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ١٣٥﴾

[البقرة: ١٣٥]

واتە: {(جوولەکە و گاورەکان) بە (موسڵمانەکان) ووتیان: ببن بە جوولەکە یان بە گاوڕ بۆ ئەوەی بێنە سەر ڕێگای ڕاست بڵێ: بەڵکو پەیڕەویی ئاینی پاکی ئیبراهیم دەکەین کە لە هاوبەش بڕیاردەران (موشریکان) نەبووە}[البقرة:١٣٥].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَمَنۡ أَحۡسَنُ دِينٗا مِّمَّنۡ أَسۡلَمَ وَجۡهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحۡسِنٞ وَٱتَّبَعَ مِلَّةَ إِبۡرَٰهِيمَ حَنِيفٗاۗ وَٱتَّخَذَ ٱللَّهُ إِبۡرَٰهِيمَ خَلِيلٗا١٢٥﴾[النساء: ١٢٥]

واتە: {ئایا کێ ئایینی چاکتر و جوانترە (وکێ دیندارترە) لە کەسێک کە ڕووی خۆی یەکلا کردبێتەوە بۆ خوا لە هەمان کاتدا ئەو کەسە چاکەکار بێت و شوێنی ئاینی ئیبراهیم کەوتبێت بەڕاستی و پاکی (کە بە ویستی خۆی لە بەتاڵی وگومڕایی لای داوە بۆ لای ڕاستی) و خوا ئیبراهیمی هەڵبژارد بە دۆست و خۆشەویستی خۆی} [النساء:١٢٥].

وخوای گەورە -سبحانە وتعالی- ئەوەی ڕوونکردووەتەوە کە هەرکەسێک شوێنی ئاینێک بکەوێت جگە لە ئاینی ئیبراهیمی خەلیل -علیه السلام-؛ ئەوا ئەو کەسە خۆی گێل ونەفامکردووە ودۆڕاوە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَمَن يَرۡغَبُ عَن مِّلَّةِ إِبۡرَٰهِـۧمَ إِلَّا مَن سَفِهَ نَفۡسَهُۥۚ وَلَقَدِ ٱصۡطَفَيۡنَٰهُ فِي ٱلدُّنۡيَاۖ وَإِنَّهُۥ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ١٣٠﴾[البقرة: ١٣٠]

واتە: {کێ ڕوو وەردەگێڕێت لە ئایینی ئیبراهیم -علیه السلام-؟ مەگەر کەسێک کە خۆی گێل ونەفام کردبێت؟ سوێند بێت بێگومان ئیبراهیممان هەڵبژارد لە دونیادا وبێگومان ئەو لەڕۆژی دواییدا لە چاکەکارانە}[البقرة:١٣٠].

٩- (الله) -سبحانه وتعالى- کەسی لێ نەبووە ولە کەس نەبووە، بەڵكو لە سەرەتاوە هەر بوونی هەبووە، وهیچ شتێک هاوشێوەی ئەو زاتە مەزنە نییە.

و (الله) -سبحانه وتعالى- کەسی لێ نەبووە ولە کەس نەبووە، بەڵکو لە سەرەتاوە هەر بوونی هەبووە، وهیچ شتێک هاوشێوەی ئەو زاتە مەزنە نییە، الله دەفەرموێت:

﴿قُلۡ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ ١ ٱللَّهُ ٱلصَّمَدُ ٢ لَمۡ يَلِدۡ وَلَمۡ يُولَدۡ ٣ وَلَمۡ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدُۢ ٤﴾[الإخلاص: ١-٤]

واتە: {بڵێ: هەر ئەو (الله) یە -خودایە- تاکە وبێ هاوتایە (١) ئەو خودایەی بێ نیاز وجێی نیاز وئومێدی -باوەڕدارانە- (٢) کەسی لێ نەبووە ولە کەس نەبووە (٣) وهەرگیز هیچ کەس هاوشێوە وهاوتای ئەو نییە (٤)}[الإخلاص:١-٤].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَا فَٱعۡبُدۡهُ وَٱصۡطَبِرۡ لِعِبَٰدَتِهِۦۚ هَلۡ تَعۡلَمُ لَهُۥ سَمِيًّا ٦٥﴾ [مريم: ٦٥]

واتە: {پەروەردگاری ئاسمانەکان وزەوی وهەرچی لە نێوانیاندایە کەواتە بیپەرستە وزۆر خۆگر بە لە پەرستنیدا ئایا گومانت هەیە لەوەی کەسێک هاوتا وهاوناوی ئەو بێت! }[مريم:٦٥].

وخوای گەورە -سبحانه وتعالى- دەفەرموێت:

﴿فَاطِرُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ جَعَلَ لَكُم مِّنۡ أَنفُسِكُمۡ أَزۡوَٰجًا وَمِنَ ٱلۡأَنۡعَٰمِ أَزۡوَٰجًا يَذۡرَؤُكُمۡ فِيهِۚ لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٌۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ ١١﴾[الشورى: ١١]

واتە: {(خودا) بەدیهێنەری ئاسمانەکان و زەوییە، بۆی بەدیهێناون هاوسەران لە خودی خۆتان هەروەها لە ئاژەڵیشدا جووتی (دروستکردووە) لە جووت بووندا ژمارەتان زۆر دەکات هیچ شتێك وەکو خودا نییە (نە لە زات ونە لە سیفات ونە لە کرداریدا) وئەو زاتە بیسەر وبینایە}[الشورى:١١].

١٠- خوای گەورە تێکەڵی هیچ شتێک نابێت وبەرجەستە نابێت لە هیچ یەکێک لە بوونەوەرەکانیدا، بەڵکو زاتێکی مەزن وپیرۆزە لە سەرەوەی بوونەوەرەکانە لە سەرەوەی عەرشی مەزن.

خوای گەورە تێکەڵی هیچ شتێک نابێت وبەرجەستە نابێت لە هیچ یەکێک لە بوونەوەرەکانیدا، بەڵکو زاتێکی مەزن وپیرۆزە لە سەرەوەی بوونەوەرەکانە لە سەرەوەی عەرشی مەزن، چونکە ئەو خودایە وجگە لە ئەو هەمووی دروستکراون، وجگە لە ئەو زاتە هەموو شتێک ئەگەری لە ناوچوون ونەمانی هەیە، وهەموو شتێک موڵکی خودایە بۆیە تێکەڵ وبەرجەستە نابێت لە هیچ یەکێک لە بوونەوەرەکان ودروستکراوەکانیدا، وهەروەها هیچ یەکێک لە بوونەوەرەکان ودروستکراوەکان بەرجەستە وتێکەڵی زاتی مەزنی ئەو نابن، وخودا -سبحانە وتعالى- لە هەموو شتێک وکەسێک گەورەتر ومەزنترە، خوای گەورە ئینکاری کردووە لەسەر ئەوانەی کە بانگەشەی ئەوە دەکەن کە خودا تێکەڵ وبەرجەستە بووە لە لاشەی مەسیح (عیسا) -علیە السلام-، کە دەفەرموێت:

﴿لَّقَدۡ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡمَسِيحُ ٱبۡنُ مَرۡيَمَۚ قُلۡ فَمَن يَمۡلِكُ مِنَ ٱللَّهِ شَيۡـًٔا إِنۡ أَرَادَ أَن يُهۡلِكَ ٱلۡمَسِيحَ ٱبۡنَ مَرۡيَمَ وَأُمَّهُۥ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗاۗ وَلِلَّهِ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَاۚ يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ١٧﴾[المائدة: ١٧]

واتە: {سوێند بەخوا بەڕاستی بێ باوەڕبوون ئەوانەی کەووتیان بەڕاستی خوا هەر مەسیحی (عیسی) کوڕی مەریەمە (ئەی پێغەمبەر ﷺ) بڵێ ئەوە کێ دەتوانێت ڕێی هیچ شتێک بگرێت لە خوا ئەگەر بیەوێت مەسیحی کوڕی مەریەم لەناو ببات هەروەها دایکی و هەرچی کەسیش لەزەویدا هەیە وەهەر بۆ خوایە خاوەن دارێتی ئاسمانەکان و زەوی وموڵکی ئەون و هەرچی وا لە نێوانیاندا دروست ئەکاو دایئەهێنێت هەرچی بیەوێت وەخوا بەسەر هەموو شتێکدا بەتوانایە}[المائدة:١٧].

وخوای گەورە دەفەرمویت:

﴿وَلِلَّهِ ٱلۡمَشۡرِقُ وَٱلۡمَغۡرِبُۚ فَأَيۡنَمَا تُوَلُّواْ فَثَمَّ وَجۡهُ ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ وَٰسِعٌ عَلِيمٞ ١١٥ وَقَالُواْ ٱتَّخَذَ ٱللَّهُ وَلَدٗاۗ سُبۡحَٰنَهُۥۖ بَل لَّهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ كُلّٞ لَّهُۥ قَٰنِتُونَ ١١٦ بَدِيعُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ وَإِذَا قَضَىٰٓ أَمۡرٗا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ١١٧﴾[البقرة: ١١٥-١١٧]

واتە: {ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا هەر بۆ خوایە کەواتە ڕووبکەنە هەرلایەک (لە نوێژ کردندا بە فەرمانی خودا) ئەوە ڕووگەیە و ڕووتان لە خودا کردووە بێگومان خوا (بەزەیی و میهرەبانی) فراوانە و زانایە (١١٥) گاوڕ و جوولەکە و بت پەرستەکان) وتیان: خوا منداڵی بۆ خۆی داناوە ئەو (خوا) پاک و بەدوورە لەوە؛ بەڵکو هەرچی هەیە لە ئاسمانەکان و زەویدا موڵکی ئەوە هەموو فەرمانبەردار وملکەچی ئەون (١١٦) (خوا) بەدیهێنەری ئاسمانەکان و زەویە وکاتێک کە ویستی شتێک بکات هەر ئەوەندەی پێ دەوێت کە پێی بڵێت: ببە، ئیتر دەبێت (١١٧)}[البقرة:١١٥-١١٧].

وخوای گەورە دەفەرمویت:

﴿وَقَالُواْ ٱتَّخَذَ ٱلرَّحۡمَٰنُ وَلَدٗا ٨٨ لَّقَدۡ جِئۡتُمۡ شَيۡـًٔا إِدّٗا ٨٩ تَكَادُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرۡنَ مِنۡهُ وَتَنشَقُّ ٱلۡأَرۡضُ وَتَخِرُّ ٱلۡجِبَالُ هَدًّا ٩٠ أَن دَعَوۡاْ لِلرَّحۡمَٰنِ وَلَدٗا ٩١ وَمَا يَنۢبَغِي لِلرَّحۡمَٰنِ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا ٩٢ إِن كُلُّ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ إِلَّآ ءَاتِي ٱلرَّحۡمَٰنِ عَبۡدٗا ٩٣ لَّقَدۡ أَحۡصَىٰهُمۡ وَعَدَّهُمۡ عَدّٗا ٩٤ وَكُلُّهُمۡ ءَاتِيهِ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ فَرۡدًا ٩٥﴾[مريم: ٨٨-٩٥]

واتە: {(گاور وجولەکەکان) دەیانووت خوا منداڵی بۆخۆی داناوە (٨٨) سوێند بە خوا بەڕاستی شتێکی زۆر نابەجێ و سەیر دەڵێن (٨٩) نزیکە ئاسمانەکان لەت لەت و پارە پارە ببن لەبەر ئەو (قسەیە) و (نزیکە) زەویش شەق بەرێت و بقڵیشێ و(نزیکە) چیاکان بە یەکجار بروخێن (٩٠) لەبەرئەوەی (بێباوەڕان) منداڵ دەدەنە پاڵ خوای میهرەبان (٩١) بۆ خوای میهرەبان شیاو نییە کە منداڵی هەبێت (٩٢) هەموو ئەوانەی لە ئاسمانەکان و زەویدان بە بەندەیی دێنە لای خوای میهرەبان (هیچ کەسێک لەوانە نییە بەندەی خوای میهرەبان نەبێت) (٩٣) سوێند بە خوا بەڕاستی

هەموویانی سەرژمێری کردووە بە ژماردن (٩٤) هەر هەموویان بە تاک و تەنها دێنەوە بۆ لای (خوا) لە ڕۆژی قیامەتدا (٩٥)}[مریم:٨٨-٩٥].

وهەروەها خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡحَيُّ ٱلۡقَيُّومُۚ لَا تَأۡخُذُهُۥ سِنَةٞ وَلَا نَوۡمٞۚ لَّهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ مَن ذَا ٱلَّذِي يَشۡفَعُ عِندَهُۥٓ إِلَّا بِإِذۡنِهِۦۚ يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡۖ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيۡءٖ مِّنۡ عِلۡمِهِۦٓ إِلَّا بِمَا شَآءَۚ وَسِعَ كُرۡسِيُّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَۖ وَلَا يَـُٔودُهُۥ حِفۡظُهُمَاۚ وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡعَظِيمُ ٢٥٥﴾[البقرة: ٢٥٥]

واتە: {اللّٰه ئەو خودایەیە کە هیچ پەرستراوێک هەق وڕاست نییە کە شایستەی پەرستن بێت جگە لە ئەو، هەمیشە زیندووە وتەدبیرکار وڕاگری (بوونەوەرەکانە)، و وەنەوز نایگرێت وناخەوێت، هەرچی لە ئاسمانەکان وزەویدایە موڵکی ئەوە، کێ هەیە لەو ڕۆژەدا بتوانێت تکا وشەفاعەت لە لای ئەو بکات مەگەر بە ڕێگاپێدان وئیزنی ئەو زاتە مەزنە نەبێت، ئاگادارە بە ئەوەی لە پێشەوەی (ئادەمی) یە و(ئەوەی لە دونیا لە بەردەستیاندایە) وئەوەی لە پاشەوەیەتی (لە ڕۆژی دوایی بۆیان ئامادەکراوە)، وکەس ئاگای نییە لە هیچ شتێک لە زانین وزانیاری ئەو (خودا) یە مەگەر بەوەی کە خۆی بیەوێت (ببیەخشێت پێیان)، کورسیەکەی* خودا هەموو ئاسمانەکان وزەوی گرتۆتەوە، وپارێزگاری کردنی ئاسمانەکان وزەوی بۆ خودا ئاسانە و(گران نییە) وهەر ئەو بڵندە پلەوپایەی مەزن وگەورەیە}. [البقرة:٢٥٥]، *(کورسی: دروستکراوێکی مەزنی خودایە وعەرش لە کورسی گەورەترە، وکورسی ئەو شوێنەیە خودا پێیەکانی -لەسەری یان لە نێوی دادەنێت-).

ئەگەر ئەمە مەزنی وپلەوپایەی خودا بێت وئەو شتانەی کە دروستی کردوون هێندە مەزن بن، ئایا چۆن تێکەڵی هیچ یەکێک لە شتەکان یان بوونەوەرەکان دەبێت؟ یان چۆن دەیانکات بە منداڵی خۆی؟ یان چۆن کەسی تر لەگەڵ زاتی مەزنی خۆیدا دەکات بە خودا وپەرستراو؟

١١- (اللّٰه) -سبحانه وتعالى- به ڕەئفەته ومیهرەبانه بەرامبەر به بەندەكانی بۆیه پێغەمبەرانی ناردووه وكتێبه ئاسمانیەكانی دابەزاندووه.

(اللّٰه) -سبحانه وتعالى- به ڕەئفەته ومیهرەبانه بەرامبەر به بەندەكانی بۆیه پێغەمبەرانی ناردووه وكتێبه ئاسمانیەكانی دابەزاندووه؛ بۆ ئەوەی له تاریكایی كوفر وشیرك وتاوانەوه دەریان بهێنێت بەرەو نور ورۆشنایی وهیدایەت وپەرستنی خودا به بێ هیچ شەریك وهاوبەش بڕیاردانێك، خوای گەوره دەفەرموێت:

﴿هُوَ ٱلَّذِى يُنَزِّلُ عَلَىٰ عَبۡدِهِۦٓ ءَايَٰتِۭ بَيِّنَٰتٖ لِّيُخۡرِجَكُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ بِكُمۡ لَرَءُوفٞ رَّحِيمٞ ٩﴾[الحديد: ٩]

واته: {خوا ئەو زاتەیه دەینێرێت بۆ بەندەی خۆی (كه پێغەمبەره -صلى الله عليه وسلم-) بەڵگه وئایەتانێكی ڕوون وئاشكرا تا لەتاریكستانی (گومڕایی وبێباوەڕی) دەرتان بهێنێت بۆ ناو ڕووناكی (ئیمان وئیسلام) و بەڕاستی خوا بەرامبەر ئێوه بەسۆز ومیهرەبان}[الحديد:٩].

وخوای گەوره دەفەرموێت:

﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا رَحۡمَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ١٠٧﴾[الأنبياء: ١٠٧]

واته: {وتۆمان تەنها بۆ ئەوه ناردووه كه ڕەحمەت بیت بۆ جیهانیان}[الأنبياء: ١٠٧].

وخودا فەرمان به پێغەمبەرەكەی دەكات كه به بەندەكانی بڵێت: ئەو زاته لێخۆشبووه -الغفور-ە ومیهرەبانه -الرحيم-ە، خوای گەوره دەفەرموێت:

﴿۞نَبِّئۡ عِبَادِىٓ أَنِّىٓ أَنَا ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ٤٩﴾[الحجر: ٤٩]

واته: {هەواڵ بده به بەندەكانم كه بەڕاستی هەر من لێبورده ومیهرەبانم}[الحجر:٤٩].

وله ڕەئفەت ومیهرەبانی خودا بەرامبەر به بەندەكانی ئەوەیه كه ناخۆشی وزیانیان لەسەر لادەبات وخێر وباران دادەبەزێنێت بۆ سەر بەندەكانی، خوای گەوره دەفەرموێت:

﴿وَإِن يَمۡسَسۡكَ ٱللَّهُ بِضُرّٖ فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَۖ وَإِن يُرِدۡكَ بِخَيۡرٖ فَلَا رَآدَّ لِفَضۡلِهِۦۚ

﴿يُصِيبُ بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنۡ عِبَادِهِۦۚ وَهُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ۝١٠٧﴾[يونس: ١٠٧]

واته: {وئەگەر خوا بە تۆ بگەیەنێت زیانێک هیچ لادەرێک نییە بۆ ئەو (زیانە) بێجگە لە خوا و ئەگەر خێر و خۆشیەکی بوێت بۆت ئەوا هیچ ڕێگریکەرێک نییە بۆ چاکەی خوا بەهرەمەندی دەکات ئەو کەسەی خۆی بیەوێت لە بەندەکانی و هەر ئەو لێبوردە و بە بەزەییە}[یونس:١٠٧].

١٢- خودا (الله) پەروەردگارێکی میهرەبانە (الرحیم)ە، وتەنها زاتی مەزنی خۆی لێپرسینەوە لە بەندەکان دەکات لە ڕۆژی قیامەتدا کاتێک زیندوویان دەکاتەوە لە گۆڕەکانیان، بۆیە هەر کەسێک پاداشت دەدرێتەوە بە پێی کردەوەکەی خێر یان شەڕ بێت، ئەوەی ئیماندار بێت وکردەوەی چاک ئەنجامبدات ئەوا نیعمەت وئاسوودەیی بەردەوامی بۆ هەیە، وئەوەی کافر وبێباوەڕ بێت وکردەوەی خراپ ئەنجامبدات ئەوا سزایەکی مەزنی بۆ هەیە لە قیامەتدا.

خودا (الله) پەروەردگارێکی میهرەبانە (الرحیم)ە، وتەنها زاتی مەزنی خۆی لێپرسینەوە لە بەندەکان دەکات لە ڕۆژی قیامەتدا کاتێک زیندوویان دەکاتەوە لە گۆڕەکانیان، بۆیە هەر کەسێک پاداشت دەدرێتەوە بە پێی کردەوەکەی خێر یان شەڕ بێت، ئەوەی ئیماندار بێت وکردەوەی چاک ئەنجامبدات ئەوا نیعمەت وئاسوودەیی بەردەوامی بۆ هەیە، وئەوەی کافر وبێباوەڕ بێت وکردەوەی خراپ ئەنجامبدات ئەوا سزایەکی مەزنی بۆ هەیە لە قیامەتدا، ئەوەی دادپەروەری و دانایی و ڕەحمەتی خوایی تەواو دەسەلمێنێت بۆ بوونەوەرەکان ئەوەیە ئەم ژیانەی دروستکردووە بۆ ئەوەی شوێنی کردەوە کردن بێت وشوێنێکی تریش بۆ پاداشتی چاکە و لێپرسینەوە وسزا داناوە؛ بۆ ئەوەی چاکەکار پاداشتی چاکەی وەربگرێتەوە، وستەمکار ودەستدرێژکار سزای ستەم ودەستدرێژییەکەی وەربگرێت؛ چونکە ڕەنگە هەندێک کەس زیندووبوونەوە بە دوور بزانن، بۆیە خوای گەورە بەڵگەی زۆری باسکردووە سەبارەت بەوەی زیندووبوونەوە لە پاش مردن ڕاستی وهەقیقەتە وهیچ گومانێکی تێدا نییە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنَّكَ تَرَى ٱلْأَرْضَ خَٰشِعَةً فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ۚ إِنَّ ٱلَّذِىٓ أَحْيَاهَا لَمُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰٓ ۚ إِنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾﴾[فصلت: ٣٩]

واتە: {لە نیشانەکانی (دەسەڵاتی) خوایە کە زەوی دەبینیت وشك و ماتە کەچی کاتێك بارانمان باراند بەسەریدا (بە ڕواندنی ڕووەك) دەکەوێتە جوڵە ودەبووژێتەوە (بەرز دەبێتەوە) بێگومان ئەوەی (زەوی وشك) دەبوژێنێتەوە زیندووکەرەوەی مردووەکانیشە بەڕاستی ئەو (خوا) بەسەر هەموو شتێکدا بە توانایە}[فصلت:٣٩].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِن كُنتُمْ فِى رَيْبٍ مِّنَ ٱلْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَٰكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ

﴿مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِن مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ ۚ وَنُقِرُّ فِي ٱلْأَرْحَامِ مَا نَشَآءُ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوٓاْ أَشُدَّكُمْ ۖ وَمِنكُم مَّن يُتَوَفَّىٰ وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰٓ أَرْذَلِ ٱلْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنۢ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْـًٔا ۚ وَتَرَى ٱلْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنۢبَتَتْ مِن كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴿٥﴾﴾[الحج: ٥]

واته: {ئەی خەڵکینە ئەگەر ئێوە لە گوماندان دەربارەی زیندووبوونەوە ئەوسا (بزانن) بەڕاستی ئێمە ئێوەمان دروستکردووە لە خاک (خۆڵ) پاشان (نەوەکان) لە دڵۆپە ئاوێک -نوتفەیەک- (دروست دەبن) دواتر (دەبێتە) پارچە خوێنێکی مەیو دوای ئەوە (دەبێتە) پارچە گۆشتێک شکڵ و شێوە کێشراو و شکڵ و شێوە نەکێشراو بۆ ئەوەی ڕوونی بکەینەوە بۆ ئێوە وە لە مناڵداندا دەیهێڵینەوە (ڕایدەگرین) ئەو (کۆرپەلەیەی) بمانەوێت (لەبار نەچێت) تا کاتێکی دیاریکراو پاشان (لەسکی دایکتان) دەرتان دەهێنین بە ساوایی پاشان گەورە دەبن هەتا دەگەنە تەواوی هێز و تواناتان وە (لەم تەمەندا) هەندێکتان دەمرێنرێت وە هەندێکتان دەگەیەنرێنە ئەو پەڕی پیری، بێ سوودترینی تەمەن بۆ ئەوەی نەزانێت و لەبیری نەمێنێت هەرچی کە دەیزانی وە زەوی دەبینی (لە زستاندا) خامۆشە ووشک و بێ گیایە جا کاتێک بارانمان بەسەردا باراند زەوی (ڕووەکی لێ دەڕوێت و) دەجوڵێت زەوی هەڵ دەدات (بەرز دەبێت) و (زەوی) دەڕوێنێ لە هەموو جۆرە (گیا و گوڵێکی) جوان}[الحج:٥].

خوای گەورە لەم ئایەتەدا سێ بەڵگەی ئەقڵی باسکردووە کە بەڵگەن لەسەر دووبارە زیندووبوونەوەی بوونەوەرەکان لە ڕۆژی قیامەتدا، ئەوانیش بریتین لە:

١- خوای گەورە مرۆڤی لە خۆڵ وخاک دروستکردووە، وکاتێک مرۆڤ دەمرێت ودەبێت بە خۆڵ ئەو خودایەی کە سەرەتا لە خۆڵ دروستی کرد؛ تواناداره لەو خۆڵەی کە تێیدا لاشەی مرۆڤ ڕزیووە ونەماوە دووبارە دروست وزیندووی بکاتەوە.

٢- ئەو زاتەی کە مرۆڤی لە دڵۆپە ئاوێکەوە (مەنیەکەوە) دروستکردووە؛ توانادارە سەبارەت بەوەی کە مرۆڤ دروست وزیندوو بکاتەوە لە پاش مردنی.

٣- ئەو زاتەی کە زەوی زیندوو دەکاتەوە لە پاش باران، تواناداره لەسەر ئەوەی کە بوونەوەرەکان زیندوو بکاتەوە لە پاش مردنیان، ولەم ئایەتەدا بەڵگەیەکی مەزن هەیە

لەسەر ئیعجاز ومەزنی قورئانی پیرۆز ئەم ئایەتە -کە زۆریش درێژ نییە- سێ بەڵگەی ئەقڵی سەرنجراکێشیان تێدایە سەبارەت بە مەسەلەیەکی زۆر مەزن.

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَوْمَ نَطْوِى ٱلسَّمَآءَ كَطَىِّ ٱلسِّجِلِّ لِلْكُتُبِ ۚ كَمَا بَدَأْنَآ أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُۥ ۚ وَعْدًا عَلَيْنَآ ۚ إِنَّا كُنَّا فَٰعِلِينَ ﴿١٠٤﴾﴾ [الأنبياء: ١٠٤]

واتە: {(بیهێنەوە بیریان) ئەو ڕۆژەی کە ئاسمانەکان دەپێچینەوە وەک پێچانەوە (لولکردنی) تۆماری کتێب وپەرتوکێک وەک یەکەمجار چۆن دروستمان کرد (بە ڕووت وقووتی)، پاش مردنیش ئەو (دروستکردنە) دووبارە دەکەینەوە ئەوە بەڵێنێکە (جێبەجێ کردنی) لەسەر ئێمەیە بێگومان ئێمە (ئەو بەڵێنە بەدیدەهێنین}[الأنبياء:١٠٤].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِىَ خَلْقَهُۥ ۖ قَالَ مَن يُحْىِ ٱلْعِظَٰمَ وَهِىَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ يُحْيِيهَا ٱلَّذِىٓ أَنشَأَهَآ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾﴾[يس: ٧٨-٧٩]

واتە: {وە نموونەمان بۆ دێنێتەوە و بەدیهێنانی خۆی لە بیر چووەتەوە (ئەو بێباوەڕە) دەڵێت کێ ئێسکەکان زیندوو دەکاتەوە لە کاتێکدا کە ڕزیون (٧٨) بڵێ ئەو زاتە زیندوویان دەکاتەوە کە لە یەکەمجارەوە بەدیهێناون وئەو بە هەموو دروستکراوێك زانا و ئاگادارە (٧٩)}[يس:٧٨-٧٩].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ءَأَنتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ ٱلسَّمَآءُ ۚ بَنَىٰهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوَّىٰهَا ﴿٢٨﴾ وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَىٰهَا ﴿٢٩﴾ وَٱلْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَىٰهَآ ﴿٣٠﴾ أَخْرَجَ مِنْهَا مَآءَهَا وَمَرْعَىٰهَا ﴿٣١﴾ وَٱلْجِبَالَ أَرْسَىٰهَا ﴿٣٢﴾﴾ [النازعات: ٢٧-٣٢]

واتە: {ئایا دروستکردنی ئێوە گرانترە یان ئاسمان ؟ وە دروستیشی کرد (٢٧) وئاسمانی لە بان سەرتان وەکو بینایەك بەرز کردووە و ڕێك خستووە (٢٨) وشەوەکەی تاریك کرد (بە

تاریکی دایپۆشی) و ڕۆژەکەی ڕووناک کردەوە (٢٩) لە پاشان زەوی ڕاخست (٣٠) ئاو ولەوەڕگای لێ دەرهێنا (٣١) و شاخەکانی پتەو دامەزراند (٣٢) }[النازعات:٢٧-٣٢].

خوای گەورە ڕوونی کردووەتەوە کە دروستکردنی مرۆڤەکان گرانتر نییە لە دروستکردنی ئاسمانەکان وزەوی وئەوەی تێیاندایە، ئەو زاتەی کە ئاسمانەکان وزەوی دروستکردووە بە دڵنیاییەوە توانا ودەسەڵاتی هەیە لەوەی کە مرۆڤ جارێکی تر دروست بکاتەوە.

١٣- خودا (الله) -سبحانه وتعالى- ئادەمی دروستكرد لە خۆڵ (قوڕ: گڵ) ونەوەكانی لە پاش خۆی زۆر دەبن، بۆیە هەموو خەڵكی بنچینەیان وەكو یەكە، وهیچ ڕەگەزێک فەزڵی بە سەر ڕەگەزێكی ترەوە نییە وهیچ گەلێک فەزڵی بە سەر گەلێكی ترەوە نییە؛ مەگەر بە پێی پلەی ئیمان وتەقواداری ولە خودا ترسی نەبێت.

خودا (الله) -سبحانه وتعالى- ئادەمی دروستكرد لە خۆڵ (قوڕ: گڵ) ونەوەكانی لە پاش خۆی زۆر دەبن، بۆیە هەموو خەڵكی بنچینەیان وەكو یەكە، وهیچ ڕەگەزێک فەزڵی بە سەر ڕەگەزێكی ترەوە نییە وهیچ گەلێک فەزڵی بە سەر گەلێكی ترەوە نییە؛ مەگەر بە پێی پلەی ئیمان وتەقواداری ولە خودا ترسی نەبێت، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَـٰكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلْنَـٰكُمْ شُعُوبًا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓا۟ ۚ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ ٱللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾﴾[الحجرات: ١٣]

واتە: {ئەی خەڵكینە بێگومان ئێمە دروستمان كردوون لە نێر ومێیەك وكردومانن بە چەند گەل وهۆزێكەوە تا یەكتری بناسن، بەڕاستی بەڕێزترینتان لای خودا ئەو كەسەیە كە زیاتر لە خودا دەترسێت، بێگومان خودا زانا وئاگادارە}[الحجرات:١٣].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَٱللَّهُ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَٰجًا ۚ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِۦ ۚ وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِۦٓ إِلَّا فِى كِتَـٰبٍ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١١﴾﴾[فاطر: ١١]

واتە: {خوا (باوكی) ئێوەی لە خاك دروستكردووە لەپاشان (نەوەكانی دروستكرد) لە دڵۆپە ئاوێک (نوتفەیەک) ئینجا (خوا) كردوونی بە چەند جووت (نێر و مێ) وهیچ مێینەیەك (ئافرەتێك) دوو گیان نابێت وسكەكەی دانانێت (منداڵ نابێت) مەگەر بە ئاگاداری خوا نەبێت وهیچ تەمەن درێژ كراوێك تەمەنی درێژ ناكرێت ولە تەمەنی كەم ناكرێت مەگەر لە كتێبێكدا (لە لوح المحفوظ)دا نوسراوە بەڕاستی ئەم كارە بۆ خوا ئاسانە}[فاطر:١١].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿هُوَ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطۡفَةٍ ثُمَّ مِنۡ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخۡرِجُكُمۡ طِفۡلًا ثُمَّ لِتَبۡلُغُوٓاْ أَشُدَّكُمۡ ثُمَّ لِتَكُونُواْ شُيُوخًاۚ وَمِنكُم مَّن يُتَوَفَّىٰ مِن قَبۡلُۖ وَلِتَبۡلُغُوٓاْ أَجَلًا مُّسَمًّى وَلَعَلَّكُمۡ تَعۡقِلُونَ ﴿٦٧﴾﴾[غافر: ٦٧]

واتە: {ئەو خوایە کە ئێوەی لە خاك دروستکردووە لە پاشان لە دڵۆپێك ئاو پاشان لە پارچە خوێنێك لە پاشان بە منداڵی (ساوایی) دەتانهێنێتە دەر (لە سکی دایك) لە پاشان تا دەگەنە تینی هێز ولاویتان لە پاشان تا پیر دەبن وهەندێکتان پێش پیربوون دەمرێندرێن هەتا دەگەنە ئەو کاتەی کە بۆتان دیاریکراوە وبۆ ئەوەی بیربکەنەوە}[غافر:٦٧].

وخوای گەورە ئەوە ڕووندەکاتەوە کە مەسیحی (عیسای) -علیه السلام- بە فەرمانێکی گەردوونی دروست وخەڵق کرد هەروەکو چۆن ئادەمی لە خۆڵ دروستکرد بە فەرمانێکی گەردوونی، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ ٱللَّهِ كَمَثَلِ ءَادَمَۖ خَلَقَهُۥ مِن تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾﴾[آل عمران: ٥٩]

واتە: {بەڕاستی وێنەی (دروست بوونی) عیسا لای خوا وەک وێنەی ئادەم وایە کە دروستی کرد لە گڵ لە پاشان پێی ووت ببە، ئەویش بوو (بەمرۆڤ)}[آل عمران : ٥٩].

وپێشتر لە برگەی ژمارە (٢) باسکرا کە پێغەمبەر -صلى الله علیه وسلم- ڕوونی کردەوە کە خەڵکی وەکو یەکن وهیچ کەسێک فەزڵی بەسەر کەسێکی ترەوە نییە مەگەر بە پێی پلەی تەقواداری وئیمان ولە خودا ترسانەوە نەبێت.

١٤- هەموو منداڵێک لەسەر فیترەت لە دایک دەبێت.

هەموو منداڵێک لەسەر فیترەت* لەدایک دەبێت، *(فیترەت: ئەو سروشتەیە کە خوای گەورە مرۆڤی لەسەر دروستکردووە، بریتیە لە شتە قبوڵکراوەکان وپاکەکان لای مرۆڤ لەوکاتەوەی لە دایک دەبێت، لە گرنگترینیان: باوەڕبوون بەوەی کە یەک پەروەردگار هەیە ئەویش (الله)یە -سبحانە وتعالى- و تەنها ئەو شایستەی پەرستنە)، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿فَأَقِمۡ وَجۡهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفٗاۚ فِطۡرَتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِي فَطَرَ ٱلنَّاسَ عَلَيۡهَاۚ لَا تَبۡدِيلَ لِخَلۡقِ ٱللَّهِۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلۡقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ٣٠﴾[الروم: ٣٠]

واتە:{کەواتە ڕووی خۆت ڕێك بکەرە ئاینی ئیسلام وپاك و ڕاست بۆ خوا (شوێن ئاینی یەکخواپەرستی بکەوە، ئەو ئاینەی کە خوای گەورە (لە سەرەتاوە) فیترەتی پاکی مرۆڤی لەسەر دروستکردووە ئاین ودروستکراوەکانی خوا بە هیچ جۆرێک گۆڕانی بۆ نییە ئەوە (ئاینەی باسکرا) هەر ئەوە ئاینی ڕێك وڕاستە بەڵام زۆربەی ئادەمی نازانن}[الروم:٣٠].

وحەنیفیەت* ئاینی ئیبراهیمی خەلیل بووە -علیە السلام-، *(حەنیفیەت: واتا پەرستنی خودا (الله) بە تەنها بە دڵسۆزییەوە بە بێ بڕیاردانی هیچ شەریک وهاوبەشێک، وخۆ دوورکردنەوە وبەریئبوون وبێباوەڕ بوون: بە پەرستنی بتەکان وبە پەرستنی پەرستراوە ناهەقەکانی تر لەگەڵ خوای گەورەدا)، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ثُمَّ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ أَنِ ٱتَّبِعۡ مِلَّةَ إِبۡرَٰهِيمَ حَنِيفٗاۖ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ١٢٣﴾[النحل: ١٢٣]

واتە:{پاشان نیگامان بۆ کردیت (وەحیمان بۆ ناردیت) کە پەیڕەوی ئاینی ئیبراهیم بکە چونکە پاک وڕاست بوو بە هیچ جۆرێک لە هاوبەشدانەران (موشریکان) نەبوو}[النحل:١٢٣].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله علیه وسلم- دەفەرموێت:«مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ كَمَا تُنْتَجُ البَهِيمَةُ بَهِيمَةً جَمْعَاءَ هَلْ تُحِسُّونَ فِيهَا مِنْ جَدْعَاءَ» واتە: «هەموومنداڵێک لەسەر فیترەت لەدایک دەبێت، باوک ودایکی دەیکەن بە جولەکە یان نەسرانی یان مەجوسی، هەروەکو چۆن ئاژەڵێک بێچوویەکی

دەبێت کە سەلامەتە ئایا هیچ کەموکورتیەکی هەیە». پاشان ئەبو هورەیرە -ڕەزای خوای لێبێت- دەڵێت: ئەم ئایە بخوێننەوە ئەگەر ویستتان:

﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِى فَطَرَ ٱلنَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ٣٠﴾[الروم: ٣٠]

واتە:{کەواتە ڕووی خۆت ڕێك بکەرە ئاینی ئیسلام وپاك و ڕاست بۆ خوا (شوێن ئاینی یەکخواپەرستی بکەوە، ئەو ئاینەی کە خوای گەورە (لە سەرەتاوە) فیترەتی پاکی مرۆڤی لەسەر دروستکردووە ئاین ودروستکراوەکانی خوا بە هیچ جۆرێک گۆڕانی بۆ نییە ئەو (ئاینەی باسکرا) هەر ئەوە ئاینی ڕێك وڕاستە بەڵام زۆربەی ئادەمی نازانن}[الروم:٣٠].

[صحيح البخاري: ٤٧٧٥]».

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «أَلَا إِنَّ رَبِّي أَمَرَنِي أَنْ أُعَلِّمَكُمْ مَا جَهِلْتُمْ مِمَّا عَلَّمَنِي يَوْمِي هَذَا كُلُّ مَالٍ نَحَلْتُهُ عَبْدًا حَلَالٌ وَإِنِّي خَلَقْتُ عِبَادِي حُنَفَاءَ كُلَّهُمْ وَإِنَّهُمْ أَتَتْهُمُ الشَّيَاطِينُ فَاجْتَالَتْهُمْ عَنْ دِينِهِمْ وَحَرَّمَتْ عَلَيْهِمْ مَا أَحْلَلْتُ لَهُمْ وَأَمَرَتْهُمْ أَنْ يُشْرِكُوا بِي مَا لَمْ أُنْزِلْ بِهِ سُلْطَانًا» واتە: «پەروەردگارم فەرمانی پێکرم ئەوەتان فێر بکەم کە نایزانن، ولەو شتانەی کە لە ئەمڕۆ فێری کردم: هەر سامانێک بە بەندەکەمم بەخشیووە بۆی حەڵاڵە، من بەندەکانم لەسەر فیترەت دروستکردووە (لەسەر تەنها یەک خوا پەرستن دروستکردووە)، وشەیتانەکان بۆیان هاتن لە ئاینەکەیان دووریان خستنەوە، وئەو شتانەی لەسەریان حەرامکرد کە من بۆیانم حەڵاڵ کردبوو، وفەرمانی پێیان کرد کە هاوبەش وشەریک بۆ من بڕیار بدەن لە کاتێکدا من هیچ بەڵگەیەکم سەبارەتی دانەبەزاندووە (سەبارەت بەم هاوبەش بڕیاردانە دانەبەزاندووە)» [رواه مسلم: ٢٨٦٥].

١٥- هیچ مرۆڤێک بە گوناهباری وتاوانباری لە دایک نابێت ونابێتە میراتگری تاوان وگوناهی هیچ مرۆڤێکی تر ناکەوێتە ئەستۆی ئەو (ئەگەر خۆی هۆکار نەبوو بێت بۆ ئەوەی ئەو کەسە ئەو تاوانە ئەنجامبدات):

هیچ مرۆڤێک بە گوناهباری وتاوانباری لە دایک نابێت ونابێتە میراتگری تاوان وگوناهی هیچ مرۆڤێکی تر ناکەوێتە ئەستۆی ئەو (ئەگەر خۆی هۆکار نەبوو بێت بۆ ئەوەی ئەو کەسە ئەو تاوانە ئەنجامبدات)، وخوای گەورە باسی ئەوەمان بۆ دەکات کاتێک ئادەم -علیه السلام- وهاوسەرەکەی لە دارەکەیان خوارد وسەرپێچی فەرمانی خودایان کرد؛ لە پاشاندا تەوبەیان کرد وداوای لێخۆشبوونیان لە خوای گەورە کرد، بۆیە خوای گەورە ئیلهامی وتنی هەندێک وشەی جوانی پێی بەخشین، بۆیە ئەوانیش ووتیان وخوای گەورە تەوبەکەی لێیان قبوڵکرد، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَقُلْنَا يَـٰٓـَٔادَمُ ٱسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ ٱلْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَـٰذِهِ ٱلشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ ٱلظَّـٰلِمِينَ ٣٥ فَأَزَلَّهُمَا ٱلشَّيْطَـٰنُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ ۖ وَقُلْنَا ٱهْبِطُوا۟ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۖ وَلَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَـٰعٌ إِلَىٰ حِينٍ ٣٦ فَتَلَقَّىٰٓ ءَادَمُ مِن رَّبِّهِۦ كَلِمَـٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ٣٧ قُلْنَا ٱهْبِطُوا۟ مِنْهَا جَمِيعًا ۖ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّى هُدًى فَمَن تَبِعَ هُدَاىَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ٣٨﴾ [البقرة: ٣٥-٣٨]

واتە: {وە ووتمان: ئەی ئادەم خۆت و هاوسەرەکەت نیشتەجێ بن لەم بەهەشتەدا وە لە هەموو خواردەمەنیەکی تێر بخۆن لە هەر شوێنێک کە حەز دەکەن وە نزیکی ئەم درەختە مەکەون تا لە ستەمکاران نەژمێردرێن -تا نەبنە ستەمکار- (٣٥) ئەمجا شەیتان هەڵیخەڵەتاندن لە بەهەشتدا ولەو خۆشگوزەرانییەی کە تێیدا بوون دەرپەڕاندن و ووتمان: (بە ئادەم وحەوا وشەیتان) بچنە خوارەوە (بۆ سەر زەوی) هەندێکتان دەبن بە دوژمنی هەندێکی ترتان وبۆتان هەیە جێگیربن لەسەر زەوی وچێژ لە ئارەزووەکانی (دونیا) وەربگرن هەتا ماوەیەک (٣٦) ئەمجا ئادەم چەند ووتەیەکی (پاڕانەوەی) لە پەروەردگارییەوە وەرگرت (ئەویش) لێی گیرا کرد بەڕاستی هەر ئەو تەوبەگیراکاری میهرەبانە (٣٧) ووتمان: هەموو بچنە خوارەوە لە بەهەشت

ئەمجا ئەگەر لە منەوە ڕێنمونیەکتان بۆ هات ئەو کەسەی دواى ڕێنموونی من بکەوێت نە ترسیان لەسەرە و نە خەم دەخۆن (٣٨)}[البقرة:٣٥-٣٨].

وکاتێک ئادەم -عليه السلام- تەوبەی کرد ئەوا چیتر گوناهەکەی لەسەر ناژمێردرێت، وله پاشاندا نەوەکانی ئادەم نابن بە میراتگری ئەو گوناهە لە کاتێکدا ئەو گوناهە بەهۆی تەوبەوە خودا لێی خۆش بوو، وبنچینە ئەوەیە کە مرۆڤ تاوانی کەسێکی تر لە ئەستۆ ناگرێت (ئەگەر ئەو هۆکار نەبوو بێت بۆ ئەوەی کەسێکی تر تاوانێکی دیاریکراو ئەنجامبدات)، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُلْ أَغَيْرَ ٱللَّهِ أَبْغِى رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَىْءٍ ۚ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾﴾[الأنعام: ﴿١٦٤﴾]

واته: {(ئەی پێغەمبەر ﷺ) بڵێ: ئایا بێجگە لە خوا پەرستراوێکی تر بۆ خۆم هەڵبژێرم لە کاتێکدا ئەو پەروەردگاری هەموو شتێکەو هەرکەسێک هەر تاوانە وخراپە وگوناهێک بکات تەنها لەسەر خۆیەتی وهیچ کەسێکی گوناهکار گوناهی کەسێکی تر هەڵناگرێت پاشان گەڕانەوەتان هەر بۆ لای پەروەردگارتانە ئەمجا هەواڵتان پێدەدا بەوەی کە ئێوە تێیدا جیاواز بوون}[الأنعام:١٦٤].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿مَّنِ ٱهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۗ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿١٥﴾﴾[الإسراء: ﴿١٥﴾]

واته: {هەرکەس ڕێنمونی و هیدایەتی وەرگرتبێت ئەوا بێگومان ڕێنمونی و هیدایەتەکەی (سوود و قازانجەکەی) هەر بۆ خۆی دەبێت و هەرکەسیش گومڕا بووبێت ئەوا بێگومان (زیان و سزاکەی) هەر بۆ خۆی دەبێت وهیچ کەسێکی گوناهکار گوناهی هیچ کەسێکی تر هەڵناگرێت ئێمە هەرگیز سزای (بەندەکان) نادەین هەتا پێغەمبەر نەنێرین (بۆیان)}[الإسراء:١٥].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰۚ وَإِن تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰٓۗ إِنَّمَا تُنذِرُ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِٱلْغَيْبِ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَۚ وَمَن تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِۦۚ وَإِلَى ٱللَّهِ ٱلْمَصِيرُ﴿١٨﴾﴾[فاطر: ١٨]

واتە:{هیچ گوناهبارێك گوناهی کەسێکی تر هەڵناگرێت وئەگەر بارگرانی (گوناهبارێك) بانگی کەسێکی تر بکات بۆ هەڵگرتنی (بارە گوناهەکەی) هیچ لەو (بارە گوناهە) هەڵناگرێت هەرچەندە (داوا لێکراوەکە) خزمیشی بێت بەڕاستی تۆ تەنها ئەوانە بێدار دەکەیتەوە کە بە پەنهانی لەپەروەردگاریان دەترسن ونوێژەکانیان بە ڕێکی جێبەجێ دەکەن و هەرکەسێک خۆی پاک ڕابکرێت (لە تاوان) ئەوا بەڕاستی (سوودی) خۆ پاك ڕاگرتنەکەی هەر بۆ خۆیەتی وگەڕانەوەش تەنها بۆ لای خودایە}[فاطر:١٨].

١٦- مەبەست وئامانج لە دروستکردنی خەڵکی: بۆ پەرستنی خودایە بە تەنها بە بێ بڕیاردانی هیچ شەریک وهاوبەشێک لە پەرستنیدا:

مەبەست وئامانج لە دروستکردنی بوونەوەرەکان بریتیە لە: پەرستنی خودا -الله- بە تەنها وبە بێ بڕیاردانی هیچ شەریک وهاوبەشێک لە پەرستنیدا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَمَا خَلَقْتُ ٱلْجِنَّ وَٱلْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴿٥٦﴾﴾[الذاريات: ٥٦]

واتە: {ومن جنۆکە وئادەمیزادم تەنها بۆ ئەوە دروست کردووە کە بەندایەتی من بکەن -من بپەرستن-}[الذاريات:٥٦].

١٧- ئاینی ئیسلام ڕێزی لە مرۆڤ گرتووە (بە پیاوان وئافرەتانەوە)، وهەموو مافێکی بە مرۆڤ داوە وکردوویەتی بە بەرپرسیار لەسەر بژاردەکانی وکردەوەکانی وهەڵسوکەوتەکانی ولێپرسینەوە، وبەپرسیاریەتی خستووەتە ئەستۆ سەبارەت بە هەرکردەوەیەک کە زیان لە خۆی یان بە خەڵکی بگەیەنێت.

ئاینی ئیسلام ڕێزی لە مرۆڤ گرتووە -پیاو یان ئافرەت بێت-، خوای گەورە مرۆڤی دروست وخەڵق کردووە بۆ ئەوەی ببێت بە جێنشین لەسەر زەویدا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَإِذۡ قَالَ رَبُّكَ لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٞ فِي ٱلۡأَرۡضِ خَلِيفَةٗۖ٣٠﴾[البقرة: ٣٠]

واتە: {(بیریان بێنەرەوە) کاتێک کە پەروەردگاری تۆ بە فریشتەکانی ووت: بەڕاستی من جێنشینێک دروست دەکەم لەسەر زەوی}[البقرة:٣٠].

ئەم ڕێزلێنانە هەموو نەوەی ئادەمێک -هەموو مرۆڤێک- دەگرێتەوە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿۞وَلَقَدۡ كَرَّمۡنَا بَنِيٓ ءَادَمَ وَحَمَلۡنَٰهُمۡ فِي ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِ وَرَزَقۡنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَفَضَّلۡنَٰهُمۡ عَلَىٰ كَثِيرٖ مِّمَّنۡ خَلَقۡنَا تَفۡضِيلٗا٧٠﴾[الإسراء: ٧٠]

واتە: {سوێند بە خوا بێگومان ڕێزمان لە نەوەی ئادەم گرت ولە ووشکانی ولە دەریادا هەڵمان گرتن (بە سواری وبۆ سەفەر کردن) و ڕۆزی پاک وخاوێنمان پێداون وفەزڵمان داون بەسەر زۆرێک لەوانەی کە دروستمان کردوون بە فەزڵێکی گەورە}[الإسراء:٧٠].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿لَقَدۡ خَلَقۡنَا ٱلۡإِنسَٰنَ فِيٓ أَحۡسَنِ تَقۡوِيمٖ٤﴾[التين: ٤]

واتە: {سوێند بە خودا بەڕاستی مرۆڤمان لە جوانترین شێوەدا دروستکرد} [التين:٤].

وخوای گەورە نەهی لە مرۆڤ کردووە کە خۆی بکات بە شوێنکەوتوویەکی زەلیل وسەرشۆڕ بۆ پەرستراوێک، یان شوێنی کەسێك بکەوێت وگوێڕایەڵی بکات جگە لە خوای گەورە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ ٱللَّهِ ۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ ۗ وَلَوْ يَرَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓاْ إِذْ يَرَوْنَ ٱلْعَذَابَ أَنَّ ٱلْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾ إِذْ تَبَرَّأَ ٱلَّذِينَ ٱتُّبِعُواْ مِنَ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُواْ وَرَأَوُاْ ٱلْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ ٱلْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾﴾[البقرة: ١٦٥-١٦٦]

واتە: {وکەسانی وا هەیە لە خەڵکی کە هاوبەشی زۆر بۆ خودا پەیدا دەکەن خۆشیان دەوێن وەک خۆشەویستی ئیمانداران بۆ خودا، بەڵام ئەوانەی بڕوایان هێناوە زۆر زیاتر خوایان خۆش دەوێت ئەگەر ببینن ئەوانەی ستەمیان کردووە (بە هاوبەش پەیدا کردن بۆ خودا) کاتێک کە چاویان دەکەوێت بە سزای خودا دەزانن کە هەرچی دەسەڵات هەیە هەمووی بۆ خودایە وبێگومان سزای خودا زۆر سەختە}[البقرة: ١٦٥ ١٦٦].

شوێنکەوتوان وئەوانەی خەڵکی شوێنیان دەکەن (کە لەسەر شتی پوچ وبەتاڵن)؛ خوای گەورە حاڵیان بە بەتاڵ وپوچەڵ ودۆڕاو باسدەکات لە ڕۆژی قیامەتدا، ودەفەرموێت:

﴿قَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُواْ لِلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوٓاْ أَنَحْنُ صَدَدْنَٰكُمْ عَنِ ٱلْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَآءَكُم ۖ بَلْ كُنتُم مُّجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُواْ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُواْ بَلْ مَكْرُ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَآ أَن نَّكْفُرَ بِٱللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُۥٓ أَندَادًا ۚ وَأَسَرُّواْ ٱلنَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُاْ ٱلْعَذَابَ ۚ وَجَعَلْنَا ٱلْأَغْلَٰلَ فِىٓ أَعْنَاقِ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ۚ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾﴾[سبأ: ٣٢-٣٣]

واتە: {خۆبەگەورەزانەکان دەڵێن بە ئەوانەی ژێردەستە ولاواز کرابوون ئایا ئێمە ڕێگریمان کردن لە ڕێنمونی دوای ئەوەی بۆتان هات (نەخێر وا نییە) بەڵکو خۆتان تاوانبار بوون (٣٢) ژێر دەستەو چەوساوەکان دەڵێن بەوانەی خۆبەگەورەزان بوون (نەخێر وا نییە) بەڵکو پیلانی (ئێوە) بە شەو وبە ڕۆژ (چەواشەی کردین) کاتێك فەرمانتان پێ دەکردین بۆ ئەوەی بێ باوەڕ بین بە خودا وهاوبەش وشەریکی بۆ دابنێین هەموویان پەشیمانی دەشارنەوە کاتێك کە سزای دۆزەخ دەبینن وزنجیر وتەوقمان

کردە گەردنی بێباوەڕان ئایا تۆڵەیان لێ دەسێندرێت جگە لە سزای ئەوەی دەیانکرد (٣٣)}[سبأ:٣٢ - ٣٣].

ولە نیشانەکانی دادپەروەری خودا -سبحانه وتعالى- ئەوەیە کە بانگخواز وپێشەوا گومڕاکەرەکان تاوانی خۆیان هەڵدەگرن وتاوانی ئەوانەش هەڵدەگرن کە گومڕایان کردوون بە نەزانینەوە لە ڕۆژی قیامەتدا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿لِيَحۡمِلُوٓاْ أَوۡزَارَهُمۡ كَامِلَةٗ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ وَمِنۡ أَوۡزَارِ ٱلَّذِينَ يُضِلُّونَهُم بِغَيۡرِ عِلۡمٍۗ أَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ ٢٥﴾[النحل: ٢٥]

واتە: {بۆ ئەوەی باری گوناهی خۆیان بە تەواوی هەڵبگرن لە ڕۆژی دوایدا لەگەڵ هەندێک لە باری گوناهی ئەوانەی کە ئەمان گومڕایان دەکردن بەبێ زانیاری بێدارین زۆر بەدە ئەوەی کە هەڵیدەگرن (ولە ئەستۆی دەگرن)}[النحل:٢٥].

ئاینی ئیسلام هەموو مافێکی بەخشیووە بە مرۆڤەکان وبۆیانی زامن کردووە لە دونیا وقیامەتدا، ولە مەزنترین مافەکان کە ئاینی ئیسلام بەخشیوویەتی وزامنی کردووە بریتیە لە: مافی خودا لە سەر بەندەکان، ومافی بەندەکان لەسەر خودا.

«فعَنْ مُعَاذٍ رضي الله عنه قَالَ: أَنَا رَدِيفُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «يَا مُعَاذُ» قُلْتُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ ثُمَّ قَالَ مِثْلَهُ ثَلاَثًا: «هَلْ تَدْرِي مَا حَقُّ اللَّهِ عَلَى العِبَادِ» قُلْتُ: لاَ قَالَ: «حَقُّ اللَّهِ عَلَى العِبَادِ أَنْ يَعْبُدُوهُ وَلاَ يُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا» ثُمَّ سَارَ سَاعَةً فَقَالَ: «يَا مُعَاذُ» قُلْتُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ قَالَ: "هَلْ تَدْرِي مَا حَقُّ العِبَادِ عَلَى اللَّهِ إِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ: أَنْ لاَ يُعَذِّبَهُمْ» واتە: «لە موعازەوە -ڕەزای خوای لێبێت- دەڵێت: لە پشتی پێغەمبەرەوە بووم -صلى الله عليه وسلم- لە سەر پشتی ئاژەڵێک بوون، پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- فەرمووی: «ئەی موعاز»، ئەویش ووتی: «من لێرەم لە خزمەتتدام ئەی پێغەمبەری خودا»، سێجار هەردوو لا ئەم قسانەیان دووبارە کردەوە وپاشان پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- فەرمووی: «ئایا دەزانی مافی خودا لەسەر بەندەکان چییە؟»، ئەویش (موعاز) ووتی: «نەخێر»، -صلى الله عليه وسلم- فەرمووی: «مافی خودا لەسەر بەندەکان ئەوەیە کە بیپەرستن وهیچ هاوەڵ وشەریکێکی بۆ بڕیار نەدەن لە پەرستنیدا»، پاش ماوەیەک فەرمووی: «ئەی موعاز»، ووتم:«من لێرەم لە خزمەتتدام ئەی

پێغەمبەری خودا»، فەرمووی: «ئایا دەزانی مافی بەندەکان لەسەر خودا ئەوەیە ئەگەر ئەوەیان ئەنجامدا (ئەگەر خودا بپەرستن بە بێ

بڕیاردانی هیچ شەریک وهاوبەشێک): سزایان نەدات» [صحیح البخاري: ٦٨٤٠].

ئاینی ئیسلام پاراستنی ئاینی هەق ونەوە وسامان ونەفس وناوبانگی (شەرەفی) مرۆڤی زامن کردووە -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت:«فَإِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا» واتە: «خودا خوێنتان وماڵتان (سامانتان) وناوبانگتانی (شەرەف وناموستانی) لەسەر یەکتر حەرامکردووە وەکو حەرامی ئەم ڕۆژە وئەم مانگە وئەم شارەتان» [صحیح البخاري: ٦٥٠١].

وپێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- ئەم پەیمانە مەزنەی ئاشکرا کرد لە حەجی ماڵئاواییدا کە زیاتر لە سەد هەزار لە هاوەڵان ئامادەی بوون، وئەم واتایانەی دووبارە کردەوە ودووپاتی لەسەر کردەوە لە ڕۆژی قوربانیدا لە حەجی ماڵئاوایی.

ئاینی ئیسلام مرۆڤی کردووە بە بەرپرسیار بەرامبەر هەموو هەڵبژاردەکانی وکردەوەکانی وهەڵسوکەوتەکانی، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَكُلَّ إِنسَٰنٍ أَلْزَمْنَٰهُ طَٰٓئِرَهُۥ فِي عُنُقِهِۦۖ وَنُخْرِجُ لَهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ كِتَٰبًا يَلْقَىٰهُ مَنشُورًا۝١٣﴾[الإسراء: ١٣]

واتە: {وهەموو مرۆڤێک (لە ڕۆژی دواییدا) کردەوەی خۆیمان کردووەتە گەردنیەوە (چاکە یان خراپە بێت) ولە ڕۆژی دواییدا بۆی دەردەهێنن نامەیەک کە بە کراوەیی (وهەموو کردەوەکانی تێدا نووسراوە) ودەیبینێت}[الإسراء:١٣].

هەرکردەوەیەک خێر یان شەڕ بێت خوای گەورە وایلێدەکات بە گەردنی خودی کەسەکەوە بێت، بۆیە هیچ کەسێک لێپرسینەوەی لێناکرێت سەبارەت بە کردەوەی یەکێکی تر، ویەکێکی تر لێپرسینەوەی لێناکرێت سەبارەت بە کردەوەی کەسی یەکەم، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلْإِنسَٰنُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَٰقِيهِ۝٦﴾[الانشقاق: ٦]

واتە: {ئەی ئینسان تۆ بێگومان تێکۆشەریت بەرەو پەروەردگارت بەتێکۆشان (بە ئەنجامدانی چاکە وخراپە) ! ئەوسا پێی دەگەیت}[الانشقاق:٦].

وهەروەها خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿مَّنْ عَمِلَ صَٰلِحًا فَلِنَفْسِهِۦۖ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَاۗ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ۝٤٦﴾[فصلت: ٤٦]

واتە: {هەر کەسێك کاری چاکە بکات (قازانجەکەی) بۆ خۆیەتی هەر کەسیش خراپە بکات (زیانەکەی) بۆ خۆیەتی وپەروەردگارت ستەم لە بەندەکانی ناکات}[فصلت:٤٦].

وئاینی ئیسلام بەرپرسیاریەتی دەخاتە ئەستۆی مرۆڤ ئەگەر هەرکردەوەیەک ئەنجامبدات کە ببێتە هۆی زیانگەیاندن بە نەفسی خۆی یان زیانگەیاندن بە خەڵکانی تر، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَمَن يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُۥ عَلَىٰ نَفْسِهِۦۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا۝١١١﴾[النساء: ١١١]

واتە: {وهەرکەسێک گوناهێکی (گەورە) بکات بێگومان (زیانی) ئەوگوناهە هەر بۆ خۆیەتی وخودا هەمیشە زانای کاردروستە}[النساء:١١١].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿مِنْ أَجْلِ ذَٰلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَنَّهُۥ مَن قَتَلَ نَفْسًۢا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي ٱلْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ ٱلنَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَآ أَحْيَا ٱلنَّاسَ جَمِيعًاۚ وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِٱلْبَيِّنَٰتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم بَعْدَ ذَٰلِكَ فِي ٱلْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ۝٣٢﴾[المائدة: ٣٢]

واتە: {هەر لەبەر ئەوەی (کە لەو داستانەدا باسکرا) پێویستمان کرد لەسەر نەوەی ئیسرائیل کە بێگومان بڕیار ئەمەیە ئەوەی تەنها کەسێک بکوژێت (بە مەرجێک لە تۆڵەی کەسێکی کوژراودا نەبێت یان تۆڵەی خراپە کاری وئاژاوە نانەوە نەبێت لەسەر زەویدا) ئەوە وەک ئەوە وایە هەموو خەڵکی کوشتبێت ئەوەیش بێ تاوانێک ڕزگار کات لەکوژران ئەوە وەک ئەوە وایە هەموو ئادەمی ڕزگار کردبێت و زیندووی

کردبنەوە سوێند بەخوا بێگومان، پێغەمبەرەکانمان هاتن بۆلایان بەبەڵگە ڕوونەکانەوە کەچی لەپاش ئەوە زۆرێک لەوانە زیادە ڕەویان کرد لەزەویدا} [المائدة:٣٢].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت:«لَا تُقْتَلُ نَفْسٌ ظُلْمًا إِلَّا كَانَ عَلَى ابْنِ آدَمَ الْأَوَّلِ كِفْلٌ مِنْ دَمِهَا لِأَنَّهُ كَانَ أَوَّلَ مَنْ سَنَّ الْقَتْلَ» واتە: «هەر نەفسێک بە ستەملێکراوی کوژرا بێت؛ ئەوا بەشێک لە خوێنەکەی لە سەر یەکەم کوڕی ئادەمە، چونکە ئەو یەکەم کەس بوو کە تاوانی کوشتنی هێنایە ئاراوە» [صحيح مسلم: ٥١٥٠].

١٨- له ئاینی ئیسلامدا ئافرەت وپیاو یەکسانن له ڕوانگەی کردەوە ئەنجامدان وبەرپرسیاریەتی وپاداشت وسزادان.

له ئاینی ئیسلامدا ئافرەت وپیاو یەکسانن له ڕوانگەی کردەوە ئەنجامدان وبەرپرسیاریەتی وپاداشت وسزادان، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَمَن يَعْمَلْ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ مِن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا﴿١٢٤﴾﴾[النساء: ١٢٤]

واته: {کەسێکیش کردەوە چاکەکان جێبەجێ دەکات له نێر یان له مێ له هەمان کاتدا ئەو کەسە بڕوادار بێت ئەوە ئەوانە دەچنە بەهەشتەوە وبچووکترین ستەمیان لێناکرێت (ئەگەر هێندەی توێکڵی ناوکە خورمایەکیش بێت)}[النساء:١٢٤].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿مَنْ عَمِلَ صَٰلِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُۥ حَيَوٰةً طَيِّبَةً ۖ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ﴿٩٧﴾﴾[النحل: ٩٧]

واته: {هەرکەسێک له نێر یان له مێ کردەوەی چاکی کردبێت وبیکات وبڕواداریش بووبێت ئەوە سوێند بە خودا بە ژیانێکی خۆشیان پێدەبەخشین و سوێند بێت پاداشتیان بدەینەوە بە چاکتر لەوەی کە ئەوان ئەنجامیاندەدا}[النحل:٩٧].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَىٰٓ إِلَّا مِثْلَهَا ۖ وَمَنْ عَمِلَ صَٰلِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾[غافر: ٤٠]

واته: {هەر کەسێك کاری خراپەی کرد بێت هەر بەئەندازەی خراپەکەی سزا دەدرێت هەرکەسیش چاکەی کرد بێت ئافرەت بێت یان پیاو (بەو مەرجەی) باوەڕدار بێت ئا ئەوانە دەچنە بەهەشتەوە لەوێدا بەبێ ژمارە وحیساب ڕزق و ڕۆزییان پێ دەدرێت}[غافر:٤٠].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ٣٥﴾[الأحزاب: ٣٥]

واتە: {بەڕاستی پیاوە موسڵمانەکان وئافرەتە موسڵمانەکان وپیاوە باوەڕدارەکان وئافرەتە باوەڕدارەکان وپیاوانی هەمیشە گوێڕایەڵ وئافرەتانی هەمیشە گوێڕایەڵ وپیاوە ڕاستگۆکان وئافرەتە ڕاستگۆکان و پیاوان وئافرەتانی خۆگر وبە ئارام وپیاوانی لە خودا ترس وژنانی لە خودا ترس و پیاوان وئافرەتانی بەخشندە و پیاوان وئافرەتانی ڕۆژووگر، پیاوان وئافرەتانی داوێن پاك، وپیاوانێک کە زۆر یادی خوا دەکەن وئافرەتانێک کە زۆر یادی خوا دەکەن خودا ئامادەی کردووە بۆ هەموویان لێخۆشبوون وپاداشتی گەورە}[الأحزاب:٣٥].

١٩- ئاینی ئیسلام ڕێزی لە ئافرەت گرتووە وئافرەتانی بە هاوتای پیاوان داناوە (مەگەر لە هەندێک حوکمی شەریعەت وئەو شتانە نەبێت کە پەیوەندی بە سروشتی پیاو وئافرەتەوە هەیە)؛ واجبی کردووە لەسەر پیاو کە خەرجی بکات ئەگەر لە توانایدا هەبوو، بۆیە باوک واجبە خەرجی بکات لەسەر کچەکانی، وکوڕەکان لەسەر دایک وخوشکیان ئەگەر باڵغ بوون وتوانایان هەبوو، وئافرەت لەسەر مێردەکەی.

ئاینی ئیسلام ئافرەتانی بە هاوتای پیاوان داناوە (مەگەر لە هەندێک حوکمی شەریعەت وئەو شتانە نەبێت کە پەیوەندی بە سروشتی پیاو وئافرەتەوە هەیە)، پێغەمبەری -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت:«إن النساء شقائق الرجال» واتە: «ئافرەتان هاوتای پیاوانن (مەگەر لە هەندێک حوکمی شەریعەت وئەو شتانە نەبێت کە پەیوەندی بە سروشتی پیاو وئافرەتەوە هەیە)» [رواه الترمذي: ١١٣].

ولە ڕێزلێنانی ئاینی ئیسلام بۆ ئافرەت ئەوەیە کە واجبە لەسەر کوڕ پێداویستیەکانی دایکی دابین بکات وبۆی جێبەجێ بکات ئەگەر لە توانایدا هەبوو.

پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت:«يَدُ الْمُعْطِي الْعُلْيَا -وابدَأْ بمَن تعولُ:- أُمَّكَ وَأَبَاكَ وَأُخْتَكَ وَأَخَاكَ ثُمَّ أَدْنَاكَ أَدْنَاكَ» واتە: «ئەو دەستەی دەبەخشێت بەرزترە -سەرەتا ببەخشە بە ئەوانەی کە خەرجیان لەسەرت واجبە- دایکت وباوکت وخوشکت وبرات وپاشان کەسەکانی ترت بە پێی نزیکیان»[رواه: أحمد و النسائي]. باسی پلەوپایەی دایک وباوک دەکرێت بە ئیزنی خودا لە بڕگەی ژمارە (٢٩).

هەروەها لە ڕێزلێنانی ئاینی ئیسلام بۆ ئافرەت ئەوەیە کە واجبە لەسەر مێردەکەی پێداویستیەکانی بۆ جێبەجێ بکات وخەرجی لەسەر بکات ئەگەر لە توانایدا هەبوو، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ ۖ وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ ۚ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا ۚ سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ۝٧﴾[الطلاق: ٧]

واتە: {با دەوڵەمەند بە پێی دەوڵەمەندیی خەرجی بکات وهەر کەسێك کەم دەست وهەژار بوو با بە پێی ئەوەی کە خوا پێی بەخشیووە خەرجی بکات، خوا داوا لە کەس

ناکات مەگەر بە پێی ئەوە نەبێت کە پێی بەخیشووە (لە توانا) بێگومان خوا دوای تەنگانە ئاسانی دەهێنێت}[الطلاق:٧].

پیاوێک پرسیاری لە پێغەمبەر -صلی الله علیه وسلم- کرد: ئایا مافی خێزانی یەکێک لەسەر مێردەکەی چییە؟ ئەویش -صلی الله علیه وسلم- فەرمووی: «تُطْعِمُهَا إِذَا طَعِمْتَ وَتَكْسُوهَا إِذَا اكْتَسَيْتَ وَلَا تَضْرِبِ الْوَجْهَ وَلَا تُقَبِّحْ» واتە: «خۆراکی پێببەخشیت ئەگەر خۆت خۆراکت خوارد، وجلی پێببەخشیت ئەگەر خۆت جلت لەبەرکرد، وبە لێدان لە دەموچاوی نەدەیت، وجوێنی پێنەدەیت» [رواه أحمد].

وپێغەمبەر -صلی الله علیه وسلم- هەندێک لە مافەکانی ئافرەتانی لەسەر مێردەکانیان ڕوونکردەوە:«وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ» واتە: «ئەرکی ئەوان لەسەر ئێوە ئەوەیە کە ڕزق (خۆراک) وجلیان پێببەخشن بە پێی پێویست ودادپەروەری» [صحيح مسلم]. و -صلی الله علیه وسلم- دەفەرموێت:«كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضَيِّعَ مَنْ يَقُوتُ» واتە: «ئەوەندە تاوانبار بێت بەسە بۆ کەسێک کە خۆی بگرێتەوە لە خەرجکردن وبەخشین بە ئەوانەی کە واجبە لەسەری خۆراک وپێداویستیان بۆ دابین بکات» [رواه: أحمد و النسائي].

وخەتابی -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەڵێت: (کاتێک دەفەرموێت: -من یقوت: واتە: ئەوانەی واجبە لەسەری خۆراک وپێداویستیان بۆ دابین بکات-، وبە شێوەیەکی تر مانای ئەوەیە بەو کەسەی خێر دەکات دەفەرموێت: خێرێک مەکە کە هیچ فەزڵ وپاداشتێکی تێدا نەبێت چونکە نابەخشیت بە خێزانەکەت؛ لەوەیە بەم خێرکردنە گوناهبار ببیت، چونکە تۆ هیچ شتێک نابەخشیت بە خێزانەکەت بەڵام خێر دەکەیت!).

لە ڕێزلێنانی ئاینی ئیسلام بۆ ئافرەت ئەوەیە کە خەرجی ودابینکردنی پێداویستیەکانی ئافرەت لەسەر باوکیەتی (پێش ئەوەی هاوسەرگیری بکات)، واتا ئەگەر ئافرەتەکە سەرپەرشتیاری (وەلی ئەمری) هەبێت واجبە لەسەر پێداویستی وخەرجییەکانی ئەو ئافرەتە دابین بکات جا چ برای یان باوکی یان مێردی بێت، واجب نییە لەسەر ئافرەتەکە کە خۆی هەوڵبدات بۆ دابینکردنی بژێوی وپێداویستیەکانی ژیانی کە ئەمیش زۆر سوودی تری هەیە بۆ کۆمەڵگا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿۞ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ ۖ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ ۚ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴿٢٣٣﴾﴾[البقرة: ٢٣٣]

واته: {دایكان شیر بدەن بە منداڵەكانیان دوو ساڵی تەواو (ئەمە) بۆ كەسێكە كە بیەوێت شیری تەواو بدات لەسەر باوكەكەیە بە باشی ڕۆزی وكاڵا وپێداویستی دایكەكان دابین بكات}[البقرة:٢٣٣].

خوای گەورە ئەوەی ڕوونكردووەتەوە كە لەسەر باوك واجب وئەركە كاتێك منداڵی دەبێت پێویستە خۆراك وجلی بۆ دابین بكات بە پێی پێویست ودادپەروەری، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴿٦﴾﴾[الطلاق: ٦]

واته: {ئەگەر ئەو ژنە تەڵاقدراوانە شیریان بە منداڵەكانتان داو گۆشیانكردن، ئەوا هەق وماف وكرێی خۆیانیان پێبدەن، واته: ئەگەر ژنە تەڵاق دراوەكە داوای كرێی كرد، دەبێت پیاوەكە كرێی شیرپێدانەكەی پێبدات}[الطلاق:٦].

بۆیە خوای گەورە واجبی كردووە كە باوك كرێی شیرپێدانی منداڵ بدات، وئەمیش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی كە خەرجی وپێداویستیەكانی منداڵ لەسەر دایك وباوك واجبە، وئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی كە خەرجی ودابینكردنی پێداویستیەكانی دایك ومنداڵەكانیان واجبە لەسەر باوك: لە عائیشەوە -ڕەزای خوای لێبێت- دەڵێت: هند بە پێغەمبەری ووت -صلى الله عليه وسلم-: ئەبو سوفیان پیاوێكی ڕەزیلە پێویستمە لە پارە وسامانەكەی دەربكەم، پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- پێی فەرموو:«خُذِي مَا يَكْفِيكِ وَوَلَدَكِ بِالْمَعْرُوفِ» واته: «ئەوەندە دەربهێنە كە خۆت ومنداڵەكەت پێویستتانە بە دادپەروەرییەوە» [رواه البخاري].

وپێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- فەزڵ وپاداشتی خەرجی ودابینكردنی پێداویستیەكانی كچ وخوشك وخێزانی ڕوونكردووتەوە، كە دەفەرموێت:«مَنْ عَالَ ابْنَتَيْنِ أَوْ ثَلَاثَ بَنَاتٍ أَوْ أُخْتَيْنِ أَوْ ثَلَاثَ أَخَوَاتٍ حَتَّى يَبِنَّ أَوْ يَمُوتَ عَنْهُنَّ كُنْتُ أَنَا وَهُوَ كَهَاتَيْنِ. وَأَشَارَ بِأُصْبُعَيْهِ السَّبَّابَةِ وَالْوُسْطَى» واته: «هەركەسێك (دوو كچ یان سیان، دوو خوشك یان سیان) بەخێو بكات (پەروەردەیان بكات وپێداویستەكانیان دابین

بكات)؛ هەتا ئەوان لێی جیا دەبنەوە (بە هاوسەرگیری کردنیان یان مردنیان) یان خۆی بمرێت، ئەوا من وئەو کەسە (بەخێوکارە) وەکو ئەم دووانە دەبین (لە بەهەشتدا). وئاماژەی بۆ پەنجەی شایەتمان وپەنجەی ناوەڕاست کرد» [السلسلة الصحیحة: ٢٩٦].

٢٠- مردن نەمان وتیاچوون نییە بۆ هەتاهەتایە، بەڵکو دەرچوونە لە شوێنی کردەوە ئەنجامدان بۆ شوێنی پاداشت وەرگرتن بە چاکە وخراپە، ومردن لاشە ورۆح دەگرێتەوە، ومردنی ڕۆح ئەو کاتەیە کە لە لاشە جیا دەبێتەوە وپاشان بۆی دەگەڕێتەوە لە پاش زیندووبوونەوە لە ڕۆژی قیامەتدا، ولە پاش مردن ڕۆح ناچێت بۆ نێو لاشەیەکی تر ودووبارە ژیانی نوێ ناژێت لە نێو لاشەی مرۆڤێکی تردا.

مردن نەمان وتیاچوون نییە بۆ هەتاهەتایە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿۞قُلۡ يَتَوَفَّىٰكُم مَّلَكُ ٱلۡمَوۡتِ ٱلَّذِي وُكِّلَ بِكُمۡ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمۡ تُرۡجَعُونَ ١١﴾[السجدة: ١١]

واتە: {بڵێ فریشتەی گیان کێشان کە گیان کێشانی ئێوەی پێسپێردراوە دەتان مرێنێت لە پاشان بۆ لای پەروەردگارتان دەگەڕێندرێنەوە}[السجدة:١١].

مردن؛ لاشە ورۆح دەگرێتەوە، ولاشە دەمرێت کاتێک ڕۆح لێی جیا دەبێتەوە، وپاشان بۆ ناو لاشەکە دەگەڕێتەوە کاتێک خوای گەورە مردووەکان زیندوو دەکاتەوە لە ڕۆژی قیامەتدا، هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ٱللَّهُ يَتَوَفَّى ٱلۡأَنفُسَ حِينَ مَوۡتِهَا وَٱلَّتِي لَمۡ تَمُتۡ فِي مَنَامِهَاۖ فَيُمۡسِكُ ٱلَّتِي قَضَىٰ عَلَيۡهَا ٱلۡمَوۡتَ وَيُرۡسِلُ ٱلۡأُخۡرَىٰٓ إِلَىٰٓ أَجَلٖ مُّسَمًّىۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ ٤٢﴾[الزمر: ٤٢]

واتە: {خودا گیانەکان دەکێشێت لەکاتی مردنیاندا وئەوەی نەمردبێت لەکاتی خەوتنیدا، ئەمجا ئەو (گیانانە) ڕادەگرێت بڕیاری مردنی داوە وئەوانی تر ڕانا‌گرێت (چونکە دەبێ زیندوو بن) تا ماوەیەکی دیاریکراو، بەڕاستی لەمەدا چەند بەڵگە هەیە بۆ ئەو کەسانەی بیردەکەنەوە}[الزمر:٤٢].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت:«إِنَّ الرُّوحَ إِذَا قُبِضَ تَبِعَهُ الْبَصَرُ» واتە: «ڕۆح کاتێک دەکێشرێت (لە لاشە دەردەچێت)، چاو سەیری دەکات (کاتێک بەرەو ئاسمان دەچێت)»[رواه مسلم: ٩٢٠]. وپاش مردن مرۆڤ لە ژیانی کردەوە کردن دەچێت بەرەو ژیانی پاداشتدانەوە (بە چاکە وخراپە)، هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا ۖ وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا ۚ إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾﴾[يونس: ٤]

واته: {گەڕانەوەی هەمووتان هەر بۆ لای ئەوە بەڵێنی خوا هەق وڕاستە بێگومان خوا لەسەرەتاوە دروستکراوان دووبارە دروست دەکاتەوە دوای (مردنیان) بۆ ئەوەی پاداشتی ئەوانە بداتەوە کە بڕوایان هێناوە وکردەوەی چاکیان کردووە بە دادگەرانە وئەوانەی باوەڕیان نەهێناوە بۆیان هەیە خواردنەوەی کوڵا وکوڵی زۆر گەرم وسزای سەختی ئازاردەر لەبەرئەوەی لە دونیادا کافر وبێباوەڕ بوون}[یونس:٤].

ڕۆح لە پاش مردن ناچێت بۆ نێو لاشەیەکی تر، وبانگەشەی لاشەگۆڕکێی ڕۆحەکان (استنساخ الأرواح) هیچ بەڵگەیەکی لەسەر نەهاتووە لە لایەن پێغەمبەرانەوە -علیهم السلام- وهەروەها هیچ بەڵگەیەکی ئەقڵی وهەستپێکراو ئاماژە بۆ ئەم بیروباوەڕە پوچەڵە ناکات.

٢١- ئاینی ئیسلام بانگەشە دەکات بۆ باوەڕهێنان بە بنچینە مەزنەکانی ئیمان کە بریتیە لە: باوەڕهێنان بە خودا وفریشتەکان وکتێبە ئاسمانییەکان وەکو تەورات وئینجیل وزەبوور -پێش دەستکاری کردنیان وگۆڕینیان- وبە قورئان، وباوەڕهێنان بە هەموو پێغەمبەران وباوەڕهێنان بۆ کۆتا پێغەمبەر کە موحەممەدە -صلى الله عليه وسلم-، وباوەڕهێنان ڕۆژی دوایی -قیامەت-، ودەبێت بزانین کە ئەگەر ژیانی دونیا کۆتایی بووایە وببڕایەتەوە وژیانێکی تر نەبووایە ئەوا بوونمان تەنها بۆ گاڵتە وگەپ وبێ هۆ بوو، وباوەڕهێنان بە قەزا وقەدەر.

ئاینی ئیسلام بانگەشە دەکات بە ئیمان وباوەڕهێنان بە بنچینە مەزنەکانی ئیمان؛ ئەوانەی کە هەموو پێغەمبەران بانگەشەیان بۆ کردوون -عليهم السلام-، ئەم بنچینانەش بریتین لە:

یەکەم: باوەڕهێنان بەوەی کە تەنها خودا پەروەردگارە وخوڵقێنەرە وڕۆزیدەرە وئەو گەردوونە ئەو بەڕێوەی دەبات وتەنها ئەو شایەنی پەرستنە، وپەرستنی جگە لە (الله) پوچەڵ وبەتاڵە؛ بۆیە تەنها ئەو زاتە مەزنە شایستەی پەرستنە بە بێ بڕیاردانی هیچ شەریک وهاوبەشێک لە پەرستنیدا، پەرستن دروست نییە بە دوو مەرج نەبێت: دەبێت بە دڵسۆزییەوە تەنها بۆ ئەو زاتە مەزنە ئەنجامبدرێت وبە گوێرەی سونەتی پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- بێت، وپێشتر بەڵگەکانی ئەم بابەتە ڕوونکراوەتەوە لە بڕگەی ژمارە (٨)دا.

وخوای گەورە -سبحانە وتعالى- ئەم بنچینە مەزنانەی لە زۆر ئایەتی قورئانی پیرۆزدا باسکردووە، لەوانە کە دەفەرموێت:

﴿آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ ۚ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴿٢٨٥﴾﴾[البقرة: ٢٨٥]

واتە: {(پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم-) بڕوای هێنا بەو پەیامەی کە بۆی نێردراوە لە پەروەردگاریەوە لەگەڵ بڕواداران هەموو بڕوایان هێناوە بە خودا وبە فریشتەکانی وبە پەیامەکانی وبە پێغەمبەرانی جیاوازی ناکەین لە نێوان هیچ یەکێک لە پەیامبەران

(بڕواداران) ووتیان: (پێغەمبەر ئاینی خودای پێ گەیاندین) ئێمەش بیستمان فەرمانبەرداریمان کرد داوای لێخۆشبوونت لێدەکەین ئەی پەروەردگارمان وهەر بۆ لای تۆیە گەڕانەوەمان}[البقرة:٢٨٥].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿۞ لَّيْسَ الْبِرَّ أَن تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا ۖ وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ ۗ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾﴾[البقرة: ١٧٧]

واتە: {چاکە ئەوە نییە کە ڕوو بکەنە بەرەو ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا بەڵکو چاکە ئەوەیە کە مرۆڤ بڕوای بە خوا و بە ڕۆژی دوایی و بە فریشتەکان و بە کتێبەکان و بە پێغەمبەران ببێت وسامانی خۆی ببەخشێت لەگەڵ ئەوەی کە -سامانەکەیشی- خۆش دەوێت بە خزمان و بە هەتیوان و بە بێنەوایان (هەژاران) و بە ڕێبوارانی کەم دەست و بە سواڵکەران و لەڕێی ئازاد کردنی کۆیلەکاندا و نوێژی بەچاکی ئەنجامدابێت و زەکاتی دابێت و لە پەیمان بەجێ گەیەنەران بێت کاتێک کە پەیمانیان دابێت و خۆڕاگران لەکاتی تەنگدەستی و نەخۆشی و لەکاتی جەنگدا ئا ئەوانەن کە ڕاستیان کرد و هەر ئەوانەن پارێزکاران (تەقواداران)}[البقرة:١٧٧].

وخوای گەورە بانگەوازی دەکات بۆ باوەڕهێنان بە ئەم بنچینانە وئەوەی کوفر وبێباوەڕ بێت پێیان ئەوا گومڕا بووە گومڕابوونێکی دوور وبێسنوور، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنزَلَ مِن قَبْلُ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾﴾[النساء: ١٣٦]

واتە: {ئەی کەسانێک کە باوەڕتان هێناوە بەردەوام بن لەسەر باوەڕ بەخوا و پێغەمبەرەکەی و بەو قورئانەی ناردوویەتیە خوارەوە بۆ پێغەمبەرەکەی و بەو

کتێبانەش کە پێشتر ناردوویەتیە خوارەوە, و هەر کەسێک بێ باوەڕ بێت بە خوا و بە فریشتەکانی و بە کتێبەکانی و بە پێغەمبەرەکانی و بە ڕۆژی دوایی ئەوا بەڕاستی گومڕا بووە بە گومڕاییەکی دوور وبێسنوور}[النساء:١٣٦].

وله فەرموودەیەک کە عومەری کوڕی خەتاب -ڕەزای خوای لێبێت- دەیگێڕێتەوە، دەڵێت:«بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ إِذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ شَدِيدُ بَيَاضِ الثِّيَابِ شَدِيدُ سَوَادِ الشَّعَرِ لَا يُرَى عَلَيْهِ أَثَرُ السَّفَرِ وَلَا يَعْرِفُهُ مِنَّا أَحَدٌ حَتَّى جَلَسَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَسْنَدَ رُكْبَتَيْهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ وَوَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى فَخِذَيْهِ وَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ أَخْبِرْنِي عَنِ الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْإِسْلَامُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ وَتَصُومَ رَمَضَانَ وَتَحُجَّ الْبَيْتَ إِنِ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلًا» قَالَ: صَدَقْتَ قَالَ: فَعَجِبْنَا لَهُ يَسْأَلُهُ وَيُصَدِّقُهُ قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْإِيمَانِ قَالَ: «أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ» قَالَ: صَدَقْتَ قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْإِحْسَانِ قَالَ: «أَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ». واتە: «کاتێک دانیشتبووین لای پێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- پیاوێک دەرکەوت وهاتە لامان، جلەکەی زۆر سپی وقژی زۆر ڕەش بوو وبەوە ناکات کەسێکی موسافیر بێت وکەسیش لە ئێمە نایناسێت هات دانیشت لە بەرامبەر پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- ودەستەکانی لە سەر قاچەکانی خۆی دانا، و ووتی: ئەی موحەمەد ئیسلام چییە؟ پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- فەرمووی: ئەوەیە کە شاهێدی بدەیت بە (لا إله إلا الله ومحمداً رسول الله)، ونوێژ ئەنجام بدەیت وزەکات بدەیت وڕۆژووی ڕەمەزان بگریت وحەج بکەیت بۆ ماڵی خودا ئەگەر توانیت، ووتی: ڕاست دەکەیت، پێشەوا عومەر دەڵێت: (سەیر بوو بە لامانەوە، پرسیاری لێدەکرد ودەیووت ڕاست دەکەیت). پاشان پیاوەکە ووتی: هەواڵم پێبدە سەبارەت بە ئیمان؟ -صلى الله عليه وسلم- فەرمووی: ئیمان ئەوەیە باوەڕ بهێنیت بە خودا وفریشتەکانی وکتێبەکانی وپێغەمبەرانی وڕۆژی دوایی، وباوەڕت هەبێت بە قەدەر بە خێر وشەڕی، ووتی: ڕاست دەکەیت، هەواڵم پێبدە سەبارەت بە ئیحسان (پلەی چاکەکاری لە پەرستندا)؟ -صلى الله عليه وسلم- فەرمووی: خودا بپەرستیت وەکو ئەوە بێت کە بیبینیت خۆ ئەگەر تۆ ئەو نەبینیت ئەوا ئەو تۆ دەبینێت، ووتی:

هەواڵم پێبدە سەبارەت بەکاتی ڕوودانی قیامەت (الساعة)؟ -صلى الله عليه وسلم- فەرمووی: ئەوەی پرسیاری لێکراوە زاناتر نیە لەو کەسەی پرسیار دەکات، ووتی: هەواڵم پێبدە سەبارەت بە نیشانەکانی (نیشانەکانی ڕوودانی قیامەت)؟ -صلى الله عليه وسلم- فەرمووی: (أنْ تلِدَ الأَمَةُ ربَّتَها) واتە: منداڵەکان ببن گەورە وسەردار بە سەر بەخێوکارەکانیانەوە -دایک وباوکیانەوە- (یان بە واتای ئەوە دێت کە کەنیزەکەکان ئەو منداڵەی کە دەیانبێت دەبن بە پادشا)، وببینیت کە کەسانی پێ پەتی وڕووتی هەژار کە شوانێتی دەکەن بینای بەرز دروست بکەن، پاشان پیاوەکە چوو، وعومەر دەڵێت: بۆ ماوەیەک مایەوە پاشان پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- فەرمووی: ئەی عومەر دەزانیت ئەوە کێ بوو پرسیاری دەکرد؟ ووتم: خودا وپێغەمبەرەکەی دەزانن، -صلى الله عليه وسلم- فەرمووی: ئەوە جبريل بوو هات بۆ ئەوەی ئاینەکەتان فێر بکات» [صحيح مسلم: ٨].

لەم فەرموودەیەدا جبريل -عليه السلام- هات بۆ لای پێغەمبەر موحەمەد -صلى الله عليه وسلم- وپرسیاری پلەوپایەکانی ئاینی لێیکرد وئەوانیش بریتین لە: ئیسلام وئیمان وئیحسان، وپێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- وەڵامی دایەوە وپاشان بە هاوەڵانی فەرموو ئەوە جبريل بوو هاتبوو بۆ ئەوەی ئاینەکەتان فێر بکات. ئەم ئیسلامە پەیامی خودایە کە جبريل هێناویەتەتی وپێغەمبەر موحەمەدیش -صلى الله عليه وسلم- بە خەڵکی ڕاگەیاندووە وهاوەڵانیش -ڕەزای خوایان لێبێت- پاراستوویانە وبە خەڵکیان گەیاندووە.

دووەم: باوەڕهێنان بە فریشتەکان کە ئەوان جیهانێکی نەبینراون -غەیبین- وخوای گەورە لەسەر شێوەیەکی دیاریکراو دروستیانی کردووە وئەرکی مەزنی پێسپاردوون، ولە مەزنترین ئەو ئەرکانەش گەیاندنی پەیامەکانی خودایە بۆ پێغەمبەران -عليهم السلام- وبەرێزترینی فریشتەکان جبريلە -عليه السلام-، وبەڵگەی زۆر هەیە لەسەر دابەزینی جبريل -عليه السلام- بۆ هێنانی وەحی بۆ پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- لە قورئان وسونەتدا، ولەوانەش خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ أَنذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ ﴿٢﴾﴾

[النحل: ٢]

واتە: {فریشتە دەنێرێتە خوارەوە بە وەحی بە فەرمانی خۆی بۆ هەر کەسێک لە بەندەکانی کە خۆی بیەوێت بەوەی کە خەڵکی بترسێنن کە بەڕاستی بێجگە لە من هیچ پەرستراوێکی هەق تر نییە کەواتە هەر لە من بترسن}[النحل:٢].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ١٩٢ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ ١٩٣ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ ١٩٤ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ ١٩٥ وَإِنَّهُۥ لَفِى زُبُرِ ٱلْأَوَّلِينَ ١٩٦﴾[الشعراء: ١٩٢-١٩٦]

واتە: {و بەڕاستی ئەم (قورئانە) دابەزێنراوی پەروەردگاری جیهانیانە (١٩٢) جوبرەیلی ئەمین هێنایە خوارەوە (١٩٣) بۆ سەر دڵی تۆ بۆ ئەوەی لە ترسێنەران بیت (١٩٤) بە زمانێکی عەرەبی ڕوون و پاراو (١٩٥) و بەڕاستی (باسی قورئان) لە کتێبی پێغەمبەرەکانی پێشوودا هەیە (١٩٦)}[الشعراء:١٩٢-١٩٦].

سێیەم: باوەڕهێنان بەو کتێبانەی کە لە لایەن خوداوە دابەزیووە وەکو تەورات وئینجیل وزەبور -پێش ئەوەی دەستکاری بکرێن وبگۆڕدرێن- وقورئان، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِى نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِى أَنزَلَ مِن قَبْلُ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ١٣٦﴾[النساء: ١٣٦]

واتە:{ئەی کەسانێک کە باوەڕتان هێناوە بەردەوام بن لەسەر باوەڕ بەخوا و پێغەمبەرەکەی و بەو قورئانەی ناردوویەتیە خوارەوە بۆ پێغەمبەرەکەی و بەو کتێبانەش کە پێشتر ناردوویەتیە خوارەوە و هەر کەسێک بێ باوەڕ بێت بە خوا و بە فریشتەکانی و بە کتێبەکانی و بە پێغەمبەرەکانی و بە ڕۆژی دوایی ئەوا بەڕاستی گومڕا بووە بە گومڕاییەکی زۆر دوور (لەڕاستی)}[النساء:١٣٦].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿نَزَّلَ عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ ٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ ٣ مِن قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ ٱلْفُرْقَانَ ۗ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ

﴿ذُو ٱنتِقَامٍ﴾[آل عمران: ٣-٤]

واته: {ناردوویەتیە خوارەوە بۆت قورئان بە ڕاستی ودروستی بە ڕاست دانەری هەموو ئەو (کتێبانەیە) لە پێشیدا بوون وتەورات وئینجیلی ناردە خوارەوە (٣) لە پێش قورئاندا بە ڕێنمونی بۆ خەڵکی ناردیە خوارەوە وفورقانی دابەزاند (واتە: جیاکەرەوەی ڕاست و ناڕاست؛ مەبەست پێی قورئانە) بێگومان ئەوانەی کە بێباوەڕ بوون بە ئایەت و بەڵگەکانی خودا سزای سەختیان بۆ هەیە لە قیامەتدا، وخودا شکۆدارە وبە توانایە وخاوەنی تۆڵە وسزایە (٤)}[آل عمران:٣-٤].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ءَامَنَ ٱلرَّسُولُ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡهِ مِن رَّبِّهِۦ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَۚ كُلٌّ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ لَا نُفَرِّقُ بَيۡنَ أَحَدٖ مِّن رُّسُلِهِۦۚ وَقَالُواْ سَمِعۡنَا وَأَطَعۡنَاۖ غُفۡرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيۡكَ ٱلۡمَصِيرُ﴾ [البقرة: ٢٨٥]

واته: {پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- بڕوای هێنا بەو پەیامەی کە بۆی نێردراوە لە پەروەردگاریەوە لەگەڵ بڕواداراندا هەموو بڕوایان هێناوە بە خوا وبە فریشتەکانی وبە کتێبەکانی (پەیامەکانی) وبە پێغەمبەرانی جیاوازی ناکەین لە نێوان هیچ یەکێک لە پەیامبەران (بڕواداران) ووتیان: (پێغەمبەر ئاینی خوای پێگەیاندین ئێمەش) بیستمان فەرمانبەرداریمان کرد داوای لێخۆشبوونت لێدەکەین ئەی پەروەردگارمان وهەر بۆ لای تۆیە گەڕانەوەمان}[البقرة:٢٨٥].

وهەروەها خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُلۡ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ عَلَيۡنَا وَمَآ أُنزِلَ عَلَىٰٓ إِبۡرَٰهِيمَ وَإِسۡمَٰعِيلَ وَإِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَ وَٱلۡأَسۡبَاطِ وَمَآ أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَٱلنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمۡ لَا نُفَرِّقُ بَيۡنَ أَحَدٖ مِّنۡهُمۡ وَنَحۡنُ لَهُۥ مُسۡلِمُونَ﴾[آل عمران: ٨٤]

واته: {بڵێ: ئێمە بڕوامان هێناوە بە خوای گەورە وبەوەی نێردراوەتە خوارەوە بۆمان وبەوەی کە نێردراوەتە خوارەوە بۆ ئیبراهیم وئیسماعیل وئیسحاق یەعقوب وکوڕانی یەعقوب وبەوەی کە دراوە بە موسا وعیسا وە پێغەمبەرەکانی تر لە پەروەردگاریانەوە

جیاوازی ناکەین لەنێوان هیچ کامێک لەم پێغەمبەرانە وئێمە بۆ خوای گەورە ملکەچین (گەردن کەچین -گوێڕایەڵین ومسوڵمانین-)}[آل عمران:٨٤].

چوارەم: واجبێتی ئیمان وباوەڕهێنان بە هەموو پێغەمبەرانی خودا -علیهم الصلاة والسلام-، ودەبێت مسوڵمان باوەڕی وابێت کە هەموویان نێردراو وپەیامبەرن لە لایەن خوداوە کە پەیام وئاین وشەریعەتی خودا دەگەیەنن بە ئومەتەکان، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾﴾[البقرة: ١٣٦]

واتە: {(ئەی موسڵمانان) بڵێن: بڕوامان هێنا بە خوا و بە ئەو قورئانەی کە بۆ خۆمان نێردراوەتە خوارەوە، وبەو نامەیەی کە نێردراوە بۆ ئیبراهیم وئیسماعیل وئیسحاق ویەعقوب وکوڕەکانی یەعقوب وبەوەی کە دراوە بە موسا وعیسا وبەوەی کە دراوە بە هەموو پێغەمبەران لە لایەن پەروەدگاریانەوە جیاوازی ناکەین لە نێوان هیچ کامێکیاندا وئێمە فەرمانبەردار وگوێڕایەڵی خوداین}[البقرة: ١٣٦].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ ۚ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾﴾[البقرة: ٢٨٥]

واتە: {پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- بڕوای هێنا بەو پەیامەی کە بۆی نێردراوە لە پەروەردگاریەوە لەگەڵ بڕواداراندا هەموو بڕوایان هێناوە بە خوا وبە فریشتەکانی وبە کتێبەکانی (پەیامەکانی) وبە پێغەمبەرانی جیاوازی ناکەین لە نێوان هیچ یەکێک لە پەیامبەران (بڕواداران) ووتیان: (پێغەمبەر ئاینی خوای پێگەیاندین ئێمەش) بیستمان فەرمانبەرداریمان کرد داوای لێخۆشبوونت لێدەکەین ئەی پەروەردگارمان وهەر بۆ لای تۆیە گەڕانەوەمان}[البقرة:٢٨٥].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾﴾[آل عمران: ٨٤]

واتە: {بڵێ: ئێمە بڕوامان هێناوە بە خوای گەورە وبەوەی نێردراوەتە خوارەوە بۆمان وە بەوەی کە نێردراوەتە خوارەوە بۆ ئیبراهیم وئیسماعیل وئیسحاق یەعقوب وکوڕانی یەعقوب وبەوەی کە دراوە بە موساو عیسا وپێغەمبەرەکانی تر لە پەروەردگاریانەوە جیاوازی ناکەین لە نێوان هیچ کامێک لەم پێغەمبەرانە وئێمە بۆ خوای گەورە ملکەچین (گەردن کەچین وگوێڕایەڵین -مسوڵمانین-)}[آل عمران:٨٤].

وباوەڕهێنان بە کۆتا پێغەمبەر کە موحەمەدە -صلى الله عليه وسلم- ودوایین پەیامبەر ونێردراوی خودایە -عليهم الصلاة والسلام-، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِذْ أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ لَمَآ ءَاتَيْتُكُم مِّن كِتَٰبٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِۦ وَلَتَنصُرُنَّهُۥ قَالَ ءَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِى قَالُوٓاْ أَقْرَرْنَا قَالَ فَٱشْهَدُواْ وَأَنَا۠ مَعَكُم مِّنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٨١﴾﴾[آل عمران: ٨١]

واتە: {کاتێک کە خودا پەیمانی وەرگرت لە پێغەمبەران کە هەرچیم پێدان لە نامە وحیکمەت وشەریعەت لە پاشان پێغەمبەرێکتان بۆ هات کە بڕواهێنەرە بەو پەیامەی کە لە لاتانە دەبێت بڕوای پێ بهێنن ویارمەتی بدەن، خودا فەرمووی: ئایا دانتان نا بەم پەیمانەدا؟ و لەسەر ئەوە پەیمانی منتان وەرگرت پێغەمبەران ووتیان: بەڵێ دانمان پێدانا وپەیمانمان بەست، خودا فەرمووی: کەواتە ئێوە بە شاهێد بن ومنیش لەگەڵ ئێوە یەکێکم لە شاهێدان}[آل عمران:٨١].

ئاینی ئیسلام باوەڕهێنان بە هەموو پێغەمبەران واجب دەكات بە شێوەیەكی گشتی، وهەروەها باوەڕهێنان بە كۆتا پێغەمبەر كە موحەممەدە -صلی الله علیه وسلم- واجب دەكات، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ ﴿٦٨﴾﴾ [المائدة: ٦٨]

واتە: {(ئەی پێغەمبەر -صلی الله علیه وسلم-) بڵێ ئەی خاوەن كتێبەكان - مەبەست گاوڕ وجوولەكانە- ئێوە لەسەر هیچ شتێك نین هەتا بە ڕێك وڕاستی پەیڕەوی تەورات وئینجیل نەكەن هەروەها ئەو قورئانەی كە هێنراوەتە خوارەوە بۆتان لە لایەن پەروەردگارتانەوە}[المائدة:٦٨].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ ۚ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾﴾[آل عمران: ٦٤]

واتە: {پێیان بڵێ: ئەی خاوەن پەیامەكان وەرن بۆ لای وتەیەكی ڕاست و(یەكسان) لە نێوان ئێمە وئێوەدا كە جگە لە خوا هیچ نەپەرستین وهیچ شتێك نەكەین بە هاوبەشی (لە پەرستنیدا) وهەندێكمان هەندێكمان بە پەروەردگار دانەنێین ئەمجا ئەگەر پشتیان هەڵكرد ئێوەش بڵێن: ئێوە شاهید بن كە ئێمە فەرمانبەردار وگوێڕایەڵ وملكەچی خوداین}[آل عمران:٦٤].

ئەوەی كافر وبێباوەڕ بێت بە یەك پێغەمبەر وەكو ئەوە وایە بێباوەڕ بووبێت بە هەموو پێغەمبەران -علیهم السلام-؛ بۆیە خوای گەورە سەبارەت بە حیكمەت ودانایيەكانی لەسەر قەومی نوح دەفەرموێت:

﴿كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٠٥﴾﴾[الشعراء: ١٠٥]

واتە: {گەلی نوح پێغەمبەرانیان بە درۆزن دانا (بڕوایان پێنەكردن)}[الشعراء:١٠٥].

وئاشكرایە كە لە پێش نوح هیچ پەیامبەرێك -نێردراوێك: رسول- نەهاتووە و لەگەڵ ئەوەیشدا كاتێك كە قەومەكەی بە درۆیان خستەوە ئەم بە درۆخستنەوەیە

وەکو بەدرۆدانان وبێباوەڕ بوون بە هەموو پێغەمبەران دادەنرێت، چونکە بانگەواز وئامانجی هەموو پێغەمبەران هەمان مەبەستە (یەک مەبەستە).

پێنجەم: باوەڕهێنان بە ڕۆژی دوایی واتا قیامەت، ولە کۆتایی ئەم ژیانەدا خودا فەرمان دەکات بە فریشتەیەک بەناوی ئیسرافیل -علیه السلام- بۆیە فوو دەکات بە نێو کەڕەنادا (-صورِ- دا) بۆیە هەموو ئەوانەی لە ئاسمانەکان زەویدا دەمرن بە پێی ویستی خودا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَنُفِخَ فِي ٱلصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُۖ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنظُرُونَ ۝٦٨﴾[الزمر: ٦٨]

واتە: {کاتێك فووکرا بەکەڕەنادا (بە شەیپوردا) دەکرێت یەکسەر هەموو ئەوانەی لە ئاسمانەکان وزەویدان دەمرن مەگەر کەسانێك خودا بیەوێت (نەمرن) پاشان جارێکی تر فوو دەکرێت بە کەڕەنادا جا لە پڕ هەموو ڕاست دەبنەوە چاوەڕوان دەکەن}[الزمر:٦٨].

کاتێک هەموو ئەوانەی لە ئاسمانەکان وزەویدان تیا دەچن ودەمرن جگە لە ئەوانەی کە خودا بیەوێت (کە نەمرن)؛ ئەوا خوای گەورە ئاسمانەکان وزەوی دەپێچێتەوە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ ۚ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُ ۚ وَعْدًا عَلَيْنَا ۚ إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ۝١٠٤﴾ [الأنبياء: ١٠٤]

واتە: {(بیهێنەوە بیریان) ئەو ڕۆژەی کە ئاسمانەکان دەپێچینەوە وەک پێچانەوە (لولکردنی) تۆماری کتێب وپەرتوکێک وەک یەکەمجار چۆن دروستمان کرد (بە ڕووت وقووتی)، پاش مردنیش ئەو (دروستکردنە) دووبارە دەکەینەوە ئەوە بەڵێنێکە (جێبەجێ کردنی) لەسەر ئێمەیە بێگومان ئێمە (ئەو بەڵێنە) بەدی دەهێنین} [الأنبیاء:١٠٤].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۝٦٧﴾[الزمر: ٦٧]

واتە: {(کافران) خوایان نەناسیووە (بە گەورەیان نەزانی) بەو جۆرەی شیاویەتی لە ڕۆژی دواییدا هەموو زەوی لە چنگی ئەودایە (بەدەست خوایە) وئاسمانەکانیش بە دەستی ڕاستی ئەو پێچراونەتەوە (لەم ئایەتەدا جێگیرکردن سیفەتی دەستی ڕاست بۆ خودا هاتووە ئێمە باوەڕمان پێیەتی، بەبێ هیچ لێچواندن ولێکدانەوەیەك وشێوەکەی نازانین، تەنها خودا دەیزانێت) خودا پاك وبڵندترە لەو شەریک وهاوبەشانەی کە ئەوان بۆ خودا بڕیاری دەدەن}[الزمر:٦٧].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت:«يَطْوِي اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ السَّمَاوَاتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ يَأْخُذُهُنَّ بِيَدِهِ الْيُمْنَى ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا الْمَلِكُ أَيْنَ الْجَبَّارُونَ؟ أَيْنَ الْمُتَكَبِّرُونَ؟ ثُمَّ يَطْوِي الْأَرَضِينَ بِشِمَالِهِ ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا الْمَلِكُ أَيْنَ الْجَبَّارُونَ؟ أَيْنَ الْمُتَكَبِّرُونَ؟» واتە: «خوای گەورە لە ڕۆژی قیامەتدا ئاسمانەکان بە دەستی ڕاستی دەپێچێتەوە ودەفەرموێت: «من پادشام لە کوێن سەرکوتکەرەکان -ستەمکەرەکان-؟ لە کوێن خۆبەگەورەزانەکان؟ پاشان زەوییەکان بە دەستی چەپی دەپێچێتەوە ودەفەرموێت: من پادشام لە کوێن سەرکوتکەرەکان؟ لە کوێن خۆبەگەورەزانەکان؟» [رواه مسلم].

پاشان خوای گەورە فەرماندەکات بە فریشتەکە بۆیە جارێکی تر فوو دەکات بە کەڕەناکەدا وخەڵکی هەمووی زیندوو دەبنەوە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخۡرَىٰ فَإِذَا هُمۡ قِيَامٞ يَنظُرُونَ ۝٦٨﴾[الزمر: ٦٨]

واتە: {پاشان جارێکی تر فوو دەکرێت بە کەڕەنادا جا لە پڕ هەموو ڕاست دەبنەوە وچاوەڕوان دەکەن}[الزمر:٦٨].

ئەگەر خوای گەورە خەڵکی زیندوو بکاتەوە؛ کۆیان دەکاتەوە (حەشریان دەکات) بەرەو لێپرسینەوە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَوۡمَ تَشَقَّقُ ٱلۡأَرۡضُ عَنۡهُمۡ سِرَاعٗاۚ ذَٰلِكَ حَشۡرٌ عَلَيۡنَا يَسِيرٞ ۝٤٤﴾[ق: ٤٤]

واتە: {ڕۆژێك دێت زەوی لە ئاست ئەوانەی (مردوون) قڵیش دەبات بەپەلە (دێنە دەرەوە) ئەو کۆکردنەوە بە لای ئێمەوە ئاسانە}[ق:٤٤].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَوْمَ هُم بَارِزُونَ ۖ لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ ۚ لِّمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿١٦﴾﴾ [غافر: ١٦]

واتە: {ڕۆژێك كە هەموو (لە گۆڕەكانیان دێنە دەرەوە) ئاشكرا دەبن هیچ شتێكیان لە خودا پەنهان نابێت (خوا دەفەرمووێت) ئەمڕۆ پادشایەتی ودەسەڵات بۆ كێیە (وەڵام نادرێتەوە)، (خۆی وەڵام دەداتەوە و دەفەرمووێت): هەر بۆ خوای تاك وتەنهایە كە بە سەر هەموو شتێكدا زاڵە}[غافر:١٦].

لەم ڕۆژەدا خوای گەورە لێپرسینەوە لە هەموو خەڵكی دەكات، وماف بۆ ستەملێكراوان دەگەڕێندرێتەوە لەو كەسەی كە ستەمی لێكردوون، وپاداشتی هەموو مرۆڤێک دەداتەوە بە ئەندازەی كردەوەكانی، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ٱلْيَوْمَ تُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ ۚ لَا ظُلْمَ ٱلْيَوْمَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿١٧﴾﴾ [غافر: ١٧]

واتە: {ئەمڕۆ هەموو كەس پاداشت یان سزا دەدرێتەوە بە گوێرەی ئەوەی ئەنجامیداوە ئەمڕۆ ستەم كردن نییە لە كەس، بەڕاستی لێپرسینەوەی خودا بەپەلە وخێرایە}[غافر:١٧].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾﴾[النساء: ٤٠]

واتە: {بە ڕاستی خودا بە ئەندازەی گەردیلەیەک ستەم ناكات وئەگەر چاكەیەک هەبێت (خودا) پاداشتەكەی چەندجارە دەكاتەوە ودەیبەخشێت لە لایەن خۆیەوە پاداشتێكی گەورە}[النساء: ٤٠].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۥ ﴿٧﴾ وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُۥ ﴿٨﴾﴾[الزلزلة: ٧-٨]

واتە: {ئەمجا هەركەسێك بە ئەندازەی هەرە ووردیلەیەك چاكەی كردبێت دەیبینێتەوە (٧) و هەركەسێك بە ئەندازەی هەرە ووردیلەیەك خراپەی كردبێت دەیبینێتەوە (٨)}[الزلزلة:٧-٨].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا ۖ وَإِن كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا ۗ وَكَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٤٧﴾﴾[الأنبياء: ٤٧]

واتە: {وئێمە دادەنێین تەرازووەکانی دادپەروەری (کە کردەوەی پێ دەکێشرێت) لە ڕۆژی قیامەتدا ئەمجا هیچ کەس کەمترین ستەمی لێناکرێت با قورسی (کردەوەکەی) هێندەی تۆوی خەرتەلەیەکیش بێت ئێمە دەیهێنین وبەسە کە ئێمە ژمێریاری (کردەوەی بەندەکان بین}[الأنبياء:٤٧].

پاش زیندووبوونەوە ولێپرسینەوە پاداشت هەیە بۆیە ئەوەی ئیمانی هێنابێت وخێر وکردەوی چاکەی ئەنجامدابێت؛ ئەوا نیعمەت وخێری بەردەوامی بۆ هەیە کە هەرگیز لێی دانابڕێت بۆ هەتاهەتایە لە بەهەشتدا، وئەوەی کوفر وبێباوەڕ بێت وشەڕ وخراپەی کردبێت ئەوا سزای هەتاهەتایی بۆ هەیە لە دۆزەخدا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ ۚ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٥٧﴾﴾[الحج: ٥٦-٥٧]

واتە: {دەسەڵات وپاشایەتی لەو ڕۆژەدا تەنها بۆ خودایە لە نێوانیاندا دادوەری دەکات ئەمجا ئەو کەسانەی باوەڕیان هێناوە وکردەوە چاکەکانیان ئەنجامداوە لە بەهەشتانی پڕ لە ناز ونیعمەتدان (٥٦) وئەو کەسانەی بێباوەڕ بوون وئایەتەکانی ئێمەیان بە درۆ دەزانی بۆ ئەوانە سزای ڕیسواکەر وسەرشۆڕکەر هەیە (٥٧)}[الحج:٥٦-٥٧].

ودەبێت بزانین ئەگەر ئەم ژیانە کۆتایی بووایە، ئەوا ئەم ژیان وبوونە تەنها بۆ گاڵتە وگەپ وبێ هۆ بوو، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾﴾[المؤمنون: ١١٥]

واتە: {ئاایا ئێوە گومانتان وا بووە کە بێگومان ئێوەمان بە بێ هۆی (بۆ یاری وگاڵتە وگەپ) دروستکردووە، و (وا گومانتان دەبرد) بێگومان ئێوە ناگەڕێنەوە بۆلای ئێمە؟} [المؤمنون:١١٥].

شەش: باوەڕهێنان بە قەزا وقەدەر کە ئەمیش ئەوەیە واجبە مرۆڤ باوەڕی وابێت کە خودا هەموو شتێک کە ڕوویداوە وڕوودەدات لە داهاتوودا لەم گەردوونەدا پێی دەزانێت وزانستی سەبارەتی هەیە، وخوای گەورە هەموو ئەم ڕووداوانەی نووسیووە پێش دروستکردنی ئاسمانەکان وزەوی، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَعِندَهُۥ مَفَاتِحُ ٱلۡغَيۡبِ لَا يَعۡلَمُهَآ إِلَّا هُوَۚ وَيَعۡلَمُ مَا فِي ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِۚ وَمَا تَسۡقُطُ مِن وَرَقَةٍ إِلَّا يَعۡلَمُهَا وَلَا حَبَّةٖ فِي ظُلُمَٰتِ ٱلۡأَرۡضِ وَلَا رَطۡبٖ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَٰبٖ مُّبِينٖ ٥٩﴾[الأنعام: ٥٩]

واتە: {وکلیلی هەموو نهێنیەکان هەر لای خودایە کەس نایانزانێت جگە لە (خودا) و(خودا) دەزانێت چی لە وشکانی ودەریادا هەیە وهەرگەڵایەک بکەوێتە خوارەوە خودا پێی دەزانێت وهەردانەوێڵەیەک لە تاریکیەکانی زەویدا بێت وهەرتەڕ و وشکێک هەبێت هەر هەموویان لە کتێبی ئاشکران لە (لوح المحفوظ) دان}[الأنعام:٥٩].

وزانستی خودا دەوری هەموو شتێکی داوە وزانستی بە هەموو شتێک هەیە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ٱللَّهُ ٱلَّذِي خَلَقَ سَبۡعَ سَمَٰوَٰتٖ وَمِنَ ٱلۡأَرۡضِ مِثۡلَهُنَّۖ يَتَنَزَّلُ ٱلۡأَمۡرُ بَيۡنَهُنَّ لِتَعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ وَأَنَّ ٱللَّهَ قَدۡ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عِلۡمَۢا ١٢﴾[الطلاق: ١٢]

واتە: {خودا زاتێکە کە حەوت ئاسمانی دروستکردووە وبە وێنەی ئەوان زەویشی دروستکردووە، فەرمانی خودا لە نێوانیاندا دادەبەزێت تا چاك بزانن کە خودا بەسەر هەموو شتێکدا بە دەسەڵات وبە توانایە وبێگومان خودا (بە زانست وزانیاری) دەوری هەموو شتێکی داوە (واتە: ئاگاداری هەموو بوونەوەرەکانە)}[الطلاق:١٢].

هەرشتێک یان ڕووداوێک ڕووبدات لەم گەردوونەدا؛ ئەوا لە پاش ویست وتوانا و(ئیرادەت) ودەسەڵاتی خودا بووە، هەروەها لە پاش دروستکردن وبەدیهێنان وئاسان کردنی هۆکارەکان بووە لە لایەن خوای گەورەوە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿الَّذِى لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا ﴿٢﴾﴾[الفرقان: ٢]

واته: {ئەو زاتەی کە دەسەڵاتی بەسەر ئاسمانەکان وزەویدا هەیە وهەموو موڵکی ئەون وهیچ منداڵی بۆ خۆی بڕیار نەداوە وکەس شەریک وهاوبەشی نییە لە فەرمانڕەوایی وحوکم وموڵکدا وهەموو شتێکی دروستکردووە وئەندازەی بۆ دیاری کردووە (بە چاکی لە هەموو ڕوویەکەوە)}[الفرقان:٢].

ولەوەشدا ئەوپەڕی حیکمەتی ئەو زاتە مەزنەی تێدایە کە خەڵکی هەرگیز ناتوانن درکی پێبکەن ولێی تێبگەن، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ ۖ فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ ﴿٥﴾﴾[القمر: ٥]

واتە: {(قورئان) هەمووی حیکمەتێکی تەواوە بەڵام ترساندنی ترسێنەران (بۆ قەومێکی بێباوەڕ) سوودی نییە}[القمر:٥].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَهُوَ الَّذِى يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾﴾[الروم: ٢٧]

واتە: {ئەو (خودا) زاتێکە بەدیهێنانی دەستپێکردووە لە پاشان (دوا مردنی) دووبارە دروستی دەکاتەوە ئەم (دروست کردنەوەی دووەم) لە لای خودا ئاسانترە وهەر تەنها بۆ ئەوە (هەموو) سیفەتێکی بەرز وبڵند لە ئاسمانەکان وزەویدا وهەر ئەو شکۆدار ودانایە}[الروم:٢٧].

وخوای گەورە خۆی بە دانا وبە حیکمەت وەسفکردووە، وناوی (الحكيم) واتا - دانا-ی لە خۆی ناوە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ ۚ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾﴾[آل عمران: ١٨]

واته: {خودا شاهێدی دەدات (واتە ڕایدەگەیەنێت وبە بەڵگە دەیچەسپێنێت) کە بەڕاستی هیچ پەرستراوێکی بە هەق وڕاست نییە کە شایەنی پەرستن بێت جگە لە ئەو زاتە مەزنە نەبێت وفریشتەکانیش شاهێدی دەدەن (واتە: دانیپێدا دەنێن) وخاوەن زانستەکان (زانایان)یش شاهێدی دەدەن (واتە: باوەڕی چەسپاویان هەیە)، خودا هەمیشە دادپەروەری ڕاگرتووە، هیچ پەرستراوێکی هەق وڕاست نییە کە شایستەی پەرستن بێت جگە لە ئەو وخودا شکۆدار ودانایە}[آل عمران:١٨].

خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا سەبارەت بە گفتوگۆی عیسا -علیه السلام- لەگەڵ خوای گەورە لە ڕۆژی قیامەتدا دەفەرموێت: کە عیسا -علیه السلام- دەفەرموێت:

﴿إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۖ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾﴾[المائدة: ١١٨]

واته: {ئەگەر سزایان بدەیت، ئەوە بێگومان بەندەی خۆتن وئەگەر لێشیان خۆش بیت ئەوە بێگومان تەنها خۆت شکۆدار ودانایت}[المائدة:١١٨].

کاتێک موسا -علیه السلام- لە شوێنێکی تەنیشتی کێور (تورِ -الطور-) بوو؛ خوای گەورە -سبحانه وتعالی- بانگی کرد وفەرمووی:

﴿ يَا مُوسَىٰ إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٩﴾﴾[النمل: ٩]

واته: {ئەی موسا بەڕاستی ئەوەی (بانگی کردی) منم خودای شکۆدار ودانا}[النمل:٩].

وخوای گەورە قورئانی پیرۆزی بە حیکمەت -دانایی- وەسفکردووە، هەروەکو -سبحانه وتعالی- دەفەرموێت:

﴿الر ۚ كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ﴿١﴾﴾[هود: ١]

واته: {بە (ئەلیف، لام، ڕا) دەخوێندرێتەوە خودا زاناترە بە ماناکەی، ئەمە کتێبێکە پتەو دارێژراوە ئایەتەکانی پاشان ڕوون کراونەتەوە لە لایەن (خودای) دانا وزاناوە}[هود:١].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ذَٰلِكَ مِمَّا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ۗ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَتُلْقَىٰ فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدْحُورًا ﴿٣٩﴾﴾[الإسراء: ٣٩]

واتە: {ئەوەی (کە باسکرا) هەندێکە لەو دانایی وحیکمەتەی کە پەروەردگارت نیگای کردووە بۆت وهیچ پەرستراوێکی تر لەگەڵ خوادا مەپەرستە ئەگینا فڕێ دەدرێیتە نێو دۆزەخەوە بە لۆمەکراوی ودوورخراوەیی لە بەزەیی ورەحمەتی خودا}[الإسراء:٣٩].

٢٢- پێغەمبەران -علیهم السلام- پارێزراون (مەعسومن) لەو پەیامانەی کە دەیگەیەنن لە لایەن خوداوە، وهەروەها پارێزراون لە توشبوون بە هەرشتێک کە پێچەوانەی ئەقڵی تەندروست ورەوشتی جوان بێت، وپێغەمبەران گەیاندنی پەیامەکانی خودایان پێسپێردراوە بۆ بەندەکانی، وهیچ تایبەتمەندییەکی پەروەردگارێتی یان خودایەتی (ئولوهیەت:پەرستن)یان نییە، بەڵکو ئەوان مرۆڤێکن وەکو هەموو مرۆڤەکان بەڵام جیاوازییان لەوەدایە کە خودا وەحییان (سروشیان) بۆ دەنێرێت کە پەیامەکانی خودای تێدایە.

پێغەمبەران -علیهم السلام- پارێزراون (مەعسومن) لەو پەیامانەی کە دەیگەیەنن لە لایەن خوداوە، چونکە خوای گەورە باشترین وچاکترین ئادەمیزادەکان هەڵدەبژێرێت بۆ ئەوەی پەیامەکانی خودا بگەیەنن، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ٱللَّهُ يَصۡطَفِي مِنَ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلٗا وَمِنَ ٱلنَّاسِۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعُۢ بَصِيرٞ٧٥﴾[الحج: ٧٥]

واتە: {خودا لە فریشتەکاندا نێردراو هەڵدەبژێرێت هەروەها لە خەڵکیشدا بەڕاستی خودا بیسەر وبینایە}[الحج:٧٥].

وهەروەها خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿۞إِنَّ ٱللَّهَ ٱصۡطَفَىٰٓ ءَادَمَ وَنُوحٗا وَءَالَ إِبۡرَٰهِيمَ وَءَالَ عِمۡرَٰنَ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ٣٣﴾[آل عمران: ٣٣]

واتە: {بێگومان خودا هەڵیبژاردووە ئادەم ونوح وخانەوادەی ئیبراهیم وخانەوادەی عیمران بەسەر هەموو جیهانیاندا}[آل عمران:٣٣].

وهەروەها خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قَالَ يَٰمُوسَىٰٓ إِنِّي ٱصۡطَفَيۡتُكَ عَلَى ٱلنَّاسِ بِرِسَٰلَٰتِي وَبِكَلَٰمِي فَخُذۡ مَآ ءَاتَيۡتُكَ وَكُن مِّنَ ٱلشَّٰكِرِينَ١٤٤﴾[الأعراف: ١٤٤]

واتە: {(پەروەردگار) فەرمووی: ئەی موسا بێگومان من تۆم هەڵبژاردوە بەسەر هەموو خەڵکیدا بە پەیامەکانم وقسەکردنم (لەگەڵت ڕاستەوخۆ) کەواتە ئەوەی پێم بەخشیوویت توند دەستی پێوە بگرە ولە سوپاسگوزاران بە}[الأعراف:١٤٤].

پێغەمبەران -علیهم السلام- دەزانن کە ئەوەی بۆیان دادەبەزێت وەحیە لە لایەن خوداوە، وئەو فریشتانە دەبینن کە وەحی دەهێنن، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿عَٰلِمُ ٱلۡغَيۡبِ فَلَا يُظۡهِرُ عَلَىٰ غَيۡبِهِۦٓ أَحَدًا ٢٦ إِلَّا مَنِ ٱرۡتَضَىٰ مِن رَّسُولٖ فَإِنَّهُۥ يَسۡلُكُ مِنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَمِنۡ خَلۡفِهِۦ رَصَدٗا ٢٧ لِّيَعۡلَمَ أَن قَدۡ أَبۡلَغُواْ رِسَٰلَٰتِ رَبِّهِمۡ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيۡهِمۡ وَأَحۡصَىٰ كُلَّ شَيۡءٍ عَدَدَۢا ٢٨﴾[الجن: ٢٦-٢٨]

واتە: {هەر خودا زانایە بە نهێنیەکان وکەس ئاگادار ناکات بەسەر نهێنی خۆیدا (٢٦) مەگەر بۆ پێغەمبەرێك کە خۆی ڕازی بێت، جا بێگومان خودا لە پێشەوە وپشتیەوە پاسەوان (لە فریشتە) دەنێرێت (٢٧) تا بزانێت کە پەیامی خودای خۆیان گەیاندووە وخودا ئاگادارە بەوەی کە لایانە وهەموو شتێکی (لەسەریان) ژماردووە بە هەڵژماردن (٢٨)} [الجن:٢٦-٢٨].

وخوای گەورە فەرمانی پێیانکرد بەوەی کە پەیامەکانی خودا بگەیەنن وبانگەوازی بۆ بکەن، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿۞يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغۡ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۖ وَإِن لَّمۡ تَفۡعَلۡ فَمَا بَلَّغۡتَ رِسَالَتَهُۥۚ وَٱللَّهُ يَعۡصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ٦٧﴾[المائدة: ٦٧]

واتە: {ئەی (پێغەمبەر -صلی الله علیه وسلم-) ڕایبگەیەنە (بە خەڵک) ئەوەی هێنراوەتە خوارەوە بۆت لە لایەن پەروەردگارتەوە, وئەگەر وانەکەیت ئەوا پەیامەکەی خودات ڕانەگەیاندووە وبە جێت نەهێناوە، وخودا تۆ دەپارێزێت لە خەڵکی (کە بتکوژن) بێگومان خودا ڕێنمونی بێباوەڕان ناکات (هیدایەتیان نادات)} [المائدة:٦٧].

هەروەها خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿رُّسُلٗا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةُۢ بَعۡدَ ٱلرُّسُلِۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمٗا ١٦٥﴾[النساء: ١٦٥]

واتە: {پێغەمبەرانمان ناردووە بۆ ئەوەی کە موژدەدەر وترسێنەر بن بۆ ئەوەی بۆ خەڵکی نەبێت بەڵگە بەسەر خوداوە بهێنن دوای (ناردنی) پێغەمبەران وخودا هەمیشە شکۆدار ودانایە}[النساء:١٦٥].

پێغەمبەران -عليهم الصلاة والسلام- تەقوادارترین ولە خودا ترسترین مرۆڤ بوون بۆیە هیچ شتێک بۆ سەر پەیامەکەی خودا لە لایەن خۆیانەوە زیاد ناکەن وهیچیشی لێ کەم ناکەنەوە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَلَوۡ تَقَوَّلَ عَلَيۡنَا بَعۡضَ ٱلۡأَقَاوِيلِ۝٤٤ لَأَخَذۡنَا مِنۡهُ بِٱلۡيَمِينِ۝٤٥ ثُمَّ لَقَطَعۡنَا مِنۡهُ ٱلۡوَتِينَ۝٤٦ فَمَا مِنكُم مِّنۡ أَحَدٍ عَنۡهُ حَٰجِزِينَ۝٤٧﴾[الحاقة: ٤٤-٤٧]

واتە: {ئەگەر (پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم-) بە ناوی ئێمەوە هەندێك (وتەی) هەڵببەستایە (٤٤) لە پاشان ڕەگی دڵیمان دەبڕی (٤٦) وهیچ کەسێک لە ئێوە نەیدەتوانی بەرگری لێبکات (٤٧)}[الحاقة:٤٤-٤٧].

ئیبن کثیر -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەڵێت: کاتێك خوای گەورە دەفەرموێت: {وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا} واتە: {خۆ ئەگەر پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- هەندێك قسە و گوفتاری بە ناوی ئێمەوە هەڵبەستایە}؛ واتا: ئەگەر بەو شێوەیە بووایە کە موشریک وبێباوەڕەکان بانگەشە دەکەن بە شێوەیەک کە شتێکی زیاد بکردایە بۆ پەیامەکەی خودا یان لێی کەم بکردایەتەوە لە لایەن خودی خۆیەوە، و بانگەشەی ئەوەی بکردایە کە خودا ئەمەی فەرمووە -لە کاتێکیشدا ئەوە ڕاست نەبێت- ئەوا بەپەلە سزامان دەدا، بۆیە خوای گەورە فەرمووی: {لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ} واتە: {ئەوا بە دەستی ڕاست دەیبەینەوە (تۆڵەی لێدەسێنین وسزای دەدەین)}، ووتراوە: مەبەست لە باسکردنی دەستی ڕاست ئەوەیە چونکە بەهێزترە لە کاتی تۆڵەسەندنەوەدا، ووتراوە: ئێمە تۆڵە لە ئەو دەسێنین سەرەتا بە لای ڕاستی (لاشەی) دەستپێدەکەین. وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَإِذۡ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَى ٱبۡنَ مَرۡيَمَ ءَأَنتَ قُلۡتَ لِلنَّاسِ ٱتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيۡنِ مِن دُونِ ٱللَّهِۖ قَالَ سُبۡحَٰنَكَ مَا يَكُونُ لِيٓ أَنۡ أَقُولَ مَا لَيۡسَ لِي بِحَقٍّۚ إِن كُنتُ قُلۡتُهُۥ فَقَدۡ عَلِمۡتَهُۥۚ تَعۡلَمُ مَا

فِي نَفۡسِي وَلَآ أَعۡلَمُ مَا فِي نَفۡسِكَۚ إِنَّكَ أَنتَ عَلَّٰمُ ٱلۡغُيُوبِ ١١٦ مَا قُلۡتُ لَهُمۡ إِلَّا مَآ أَمَرۡتَنِي بِهِۦٓ
أَنِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمۡۚ وَكُنتُ عَلَيۡهِمۡ شَهِيدٗا مَّا دُمۡتُ فِيهِمۡۖ فَلَمَّا تَوَفَّيۡتَنِي كُنتَ أَنتَ
ٱلرَّقِيبَ عَلَيۡهِمۡۚ وَأَنتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ شَهِيدٌ ١١٧﴾[المائدة: ١١٦-١١٧]

واته: {خودا (له ڕۆژی قیامەتدا) دەفەرموویێت: ئەی عیسای کوڕی مەریەم ئایا تۆ ووتووتە بە خەڵکی کە من ودایکم بە دوو پەرستراو دابنێن (وبمانپەرستن) لە جیاتی خودا؟ (عیسا) ووتی پاک وبێگەردی بۆ تۆ ئەی خودایە نابێت وناگونجێت بۆ من شتێک بڵێم کە بە هیچ شێوەیەک مافی من نییە ئەگەر من ئەو قسەیەم کردبێت ئەوە بەڕاستی تۆ ئاگات لێیە چونکە تۆ ئەوەی لە نەفسم دایە دەیزانی بەڵام من نازانم و بێ ئاگام لەوەی کە لە نەفسی تۆدایە بەڕاستی تەنها تۆ زانای تەواوی بە هەموو نهێنیەک (١١٦) هیچم پێ نەوتوون بێجگە لەوە نەبێت کە تۆ فەرمانت پێکردووم کە تەنها خودا بپەرستن کە پەروەردگاری من وئێوەیشە ومن شایەت وچاودێر بووم بە سەریانەوە تا لە ناویاندا بووم ئەمجا کاتێک تۆ منت بردەوە (و بەرزت کردمەوە بۆ ئاسمان) هەر خۆت چاودێر بووی بەسەریانەوە, وخۆت ئاگادار وشاهێدی بەسەر هەموو شتێکەوە (١١٧)}[المائدة:١١٦-١١٧].

لە فەزڵی خودا بەسەر پێغەمبەرانەوە -علیهم الصلاة والسلام- ئەوەیە کە خوای گەورە جێگیریان دەکات لەسەر ڕێبازی ڕاست وگەیاندنی پەیامی هەق، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِن نَّقُولُ إِلَّا ٱعۡتَرَىٰكَ بَعۡضُ ءَالِهَتِنَا بِسُوٓءٖۗ قَالَ إِنِّيٓ أُشۡهِدُ ٱللَّهَ وَٱشۡهَدُوٓاْ أَنِّي بَرِيٓءٞ مِّمَّا
تُشۡرِكُونَ ٥٤ مِن دُونِهِۦۖ فَكِيدُونِي جَمِيعٗا ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ ٥٥ إِنِّي تَوَكَّلۡتُ عَلَى ٱللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمۚ
مَّا مِن دَآبَّةٍ إِلَّا هُوَ ءَاخِذُۢ بِنَاصِيَتِهَآۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ٥٦﴾[هود: ٥٤-٥٦]

واته: {ئێمە تەنها (ئەوە بە تۆ) دەڵێین هەندێک لە پەرستراوەکانمان تووشیان کردووی بە شێتی (پێغەمبەر هود -علیه السلام-) ووتی: بەڕاستی من خودا دەکەم بە شاهێد وئێوەش شاهێد بن کە بەڕاستی من بەریئم ودووڕم لەوەی کە ئێوە دەیکەنە هاوبەش وشەریک بۆ خودا (٥٤) جگە لە خودا جا هەمووتان پیلانم لێبگێڕن لە پاشان مۆڵەتیشم مەدەن (ولێم مەوەستن) (٥٥) بەڕاستی من پشتم بە

خودا بەستووە کە پەروەردگاری من وپەروەردگاری ئێوەیشە گیانلەبەرێک نییە لە ژێر ڕکێفی خوای گەورەدا نەبێت (بگری پێشە سەریەتی) بەڕاستی پەروەردگارم لەسەر ڕێگەیەکی ڕاستە (٥٦)}[هود ٥٤-٥٦].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَإِن كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ ۖ وَإِذًا لَّاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا ﴿٧٣﴾ وَلَوْلَا أَن ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدتَّ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾ إِذًا لَّأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾﴾[الإسراء: ٧٣-٧٥]

واتە: {وبە ڕاستی نزیک بوو ئەوانە لاتدەن و وەرتگێڕن لە ئەوەی کە نیگامان کرد بۆت بۆ ئەوەی جگە لە قورئان شتێک بە ناوی ئێمەوە هەڵبەستیت (ئەگەر گوێڕایەڵیان بوویتایە) ئەوە لەو کاتەدا دەیان کردیت بە دۆست وخۆشەویستی خۆیان و (گومڕایان دەکردیت) (٧٣) خۆ ئەگەر ئێمە تۆمان دامەزراو نەکردایە بەڕاستی نزیک بوو لەوەی کەمێک بە لایاندا بچیت (٧٤) جا بێگومان ئەوکاتە پێمان دەچەشتی دوو بەرامبەر (سزای) ژیان دوو بەرامبەر (سزای) مردن پاشان دەستت نەدەکەوت یارمەتیدەرێک بەرامبەر بە ئێمە (کە بەرگری ئەو سزایەت لێ بکات) (٧٥)}[الإسراء:٧٣-٧٥].

ئەم ئایەتانە وئەوانەی پێشووتر بەڵگە وشاهێدن لەسەر ئەوەی کە قورئان لە لایەن خوای گەورە دابەزیووە؛ چونکە ئەگەر لە لایەن پێغەمبەر موحەمەدەوە -صلى الله عليه وسلم- بووایە ئەوا هاوشێوەی ئەم قسانەی تێدا نەدەبوو کە ئاراستەی ئەو کراوە.

خوای گەورە -سبحانە وتعالى- پێغەمبەرانی دەپارێزێت لە خەڵکی، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۖ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ ۚ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٧﴾﴾[المائدة: ٦٧]

واتە: {ئەی (پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم-) ڕایبگەیەنە (بە خەڵک) ئەوەی هێنراوەتە خوارەوە بۆت لە لایەن پەروەردگارتەوە وئەگەر وانەکەیت ئەوا پەیامەکەی خودات ڕانەگەیاندووە وبە جێت نەهێناوە، وخودا تۆ دەپارێزێت لە خەڵکی (کە بتکوژن) بێگومان خودا ڕێنموونی بێباوەڕان ناکات (هیدایەتیان نادات)}[المائدة:٦٧].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُم مَّقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ ﴿٧١﴾﴾[يونس: ٧١]

واتە: {دەنگوباس وهەواڵی نوح -عليه السلام- یان بۆ بخوێنەرەوە کاتێک بە گەلەکەی ووت: ئەی گەلەکەم ئەگەر بە لاتانەوە قورس وگرانە مانەوەم لەناوتاندا وئامۆژگاری کردنم بۆتان بە ئایەتەکانی خودا ئەوا من پشتم بە خودا بەستووە ئێوەش کار وبڕیاری خۆتان کۆ بکەنەوە لەگەڵ هاوبەشەکانتاندا ئەمجا با کار وبڕیارەکانتان شاراوە نەبێت بە لاتانەوە (بەڵکو با ئاشکرا بێت) پاشان پەلامارم بدەن وماوەم مەدەن}[یونس:٧١].

خوای گەورە سەبارەت بە وتەی موسا وهارون -عليهما السلام- لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت: کە موسا وهارون -عليهما السلام- فەرموویانە، پاشان خودا وەڵامیان دەداتەوە:

﴿قَالَا رَبَّنَا إِنَّنَا نَخَافُ أَن يَفْرُطَ عَلَيْنَا أَوْ أَن يَطْغَىٰ ﴿٤٥﴾ قَالَ لَا تَخَافَا إِنَّنِي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَىٰ ﴿٤٦﴾﴾[طه: ٤٥-٤٦]

واتە: {هەردووکیان ووتیان ئەی پەروەردگارمان بەڕاستی ئێمە دەترسین دەستدرێژی بکاتە سەرمان پێش ئەوەی ئێمە هیچ بڵێین یان زیاتر یاخی وسەرکەش ببێت (٤٥) (خودا) فەرمووی: مەترسن بەڕاستی من لەگەڵتانم دەبیستم ودەبینم (٤٦)}[طه:٤٥-٤٦].

خوای گەورە ئەوەی ڕوونکردووەتەوە کە پێغەمبەرانی دەپارێزێت -علیهم السلام- لە دوژمنانیان بۆیە ناتوان زیانیان پێبگەیەنن، وخوای گەورە باسی ئەوەی کردووە کە کۆتا وەحی (قورئان وسونەت) دەپارێزێت بۆیە کەس ناتوانێت بۆیان زیاد بکات یان لێیان کەم بکاتەوە یان دەستکاریان بکات وبیانگۆڕێت، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ۝٩﴾[الحجر: ٩]

واتە: {بێگومان هەر ئێمە قورئانمان ناردۆتە خوارەوە وبەڕاستی هەر ئێمەش دەیپارێزین}[الحجر : ٩].

پێغەمبەران -علیهم السلام- پارێزراون (مەعسومن) لە تووشبوون بە هەرشتێک کە پێچەوانەی ئەقڵی تەندروست وڕەوشتی جوان بێت؛ خوای گەورە وەسف وستایشی پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- دەکات ودەفەرموێت:

﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ۝٤﴾[القلم: ٤]

واتە: {وبەڕاستی تۆ لەسەر ڕەوشت وئاکار وخوویەکی ئێجگار بەرز وگەورەیت}[القلم:٤].

وهەروەها سەبارەتی دەفەرموێت:

﴿وَمَا صَاحِبُكُم بِمَجْنُونٍ ۝٢٢﴾[التكوير: ٢٢]

واتە: {وهاوڕێکەتان (کە موحەممەدە -صلى الله عليه وسلم-) شێت نییە (وەکو ئەوەی ئێوە دەیڵێن)}[التكوير:٢٢]؛

وئەمیش بۆ ئەوەی پەیامەکەی خودا بە جوانترین شێوە بگەیەن وپێغەمبەران -علیهم السلام- سپێردراون بە گەیاندنی فەرمانەکانی خودا بۆ بەندەکان، وهیچ تایبەتمەندیەکی پەروەردگارێتی یان خودایەتیان نییە بەڵکو ئەوان مرۆڤن وەکو هەموو مرۆڤەکانی تر، وتەنها جیاوازییان لەوەدایە کە خودا پەیامیان بۆ دەنێرێت لە ڕێگەی وەحی، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِن نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَمَا كَانَ لَنَا أَن نَّأْتِيَكُم بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۝١١﴾[إبراهيم: ١١]

واتە: {پێغەمبەرەکانیان پێیان ووتن ئێمە هەر مرۆڤین وەکو ئێوە بەڵام خودا منەت دەنێت بەسەر هەرکەسێک لە بەندەکانیدا کە بیەوێت (دەیکاتە پێغەمبەر) وئێمە

هەرگیز ناتوانین موعجیزە وبەڵگەیەکتان بۆ بهێنین مەگەر پاش ئیزن ومۆڵەتی خودا نەبێت وبا بڕواداران پشت هەر بە خودا ببەستن}[إبراهيم:١١].

وخوای گەورە فەرمانی کردووە بە پێغەمبەرەکەی موحەمەد -صلى الله عليه وسلم- کە بە ئومەتەکەی بفەرمووێت:

﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَمَن كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴿١١٠﴾﴾[الكهف: ١١٠]

واتە: {بڵێ: من تەنها مرۆڤێکم وەکو ئێوە بەڵام من وەحیم (سروشم) بۆ دێت سەبارەت بە ئەوەی بەڕاستی پەروەردگاری ئێوە پەروەردگارێکی تاک وتەنهایە جا هەرکەسێک بەتەمایە بگەڕێتەوە بۆ لای پەروەردگاری (لە قیامەتدا) ئەوا با کردەوەی چاک بکات وکەس نەکاتە هاوبەش وشەریکی پەروەردگار لە پەرستنیدا} [الكهف:١١٠].

٢٣- ئاینی ئیسلام بانگەوازی دەکات بۆ تەنها پەرستنی خودا ئەویش بە بنچینەی پەرستنە مەزنەکان کە بریتین لە؛ ١/نوێژ کردن: کە پێکهاتووە لە وەستان -قیام- ورکوع بردن وسوجدە بردن ویادی خودا وستایشکردنی ونزاکردن، کە مسوڵمان لە ڕۆژێکدا دەبێت پێنج جار نوێژ بکات، وهەموو جیاوازییەکان نامێنێت لە نوێژدا کاتێک هەژار ودەوڵەمەند وسەرۆک وخەڵکی هەمووی پێکەوە لە یەک ڕیزدا ڕادەوەستن بۆ ئەنجامدانی نوێژ. ٢/ زەکاتدان: ئەمیش ڕێژەیەکی کەمە لە سامان -بە پێی چەند مەرج وڕێژەیەک کە خوای گەورە بڕیاری لەسەر داوە- کە واجبە لە ساماندارەکان دەربهێندرێت وبدرێت بە هەژارەکان وئەو چینانەی کە دیاریکراوە لە شەریعەتدا لە ساڵێکدا یەک جار. ٣/ ڕۆژووگرتن: بریتیە لە خۆگرتنەوە لە ئەو شتانەی ڕۆژوو دەشکێنن بە درێژایی ڕۆژەکانی مانگی ڕەمەزان، کە مرۆڤ خۆی پەروەردە دەکات لەسەر ئیرادەت وتوانا وئارامگرتن. ٤/حەج کردن: ئەمیش بریتیە لە مەبەستی سەردانیکردنی ماڵی خوای گەورە بۆ جێبەجێکردنی هەندێک دروشم وپەرستنی دیاریکراو لە شاری مەککەی پیرۆز لەسەر ئەو کەسانە واجبە کە لە توانایاندا هەیە (توانایی دارایی وجەستەیی)، یەکێک لە جوانییەکانی حەجکردن ئەوەیە کە هەمووی بە یەک ئاراستە داوا لە خودا دەکەن وهیچ جیاوازییەک نامێنێت لە نێوان مرۆڤەکاندا چونکە هەموویان هەمان جلیان لەبەردایە وبە یەک شێوە پەرستنەکان ئەنجامدەدەن. ئاینی ئیسلام بانگی مرۆڤ دەکات بۆ پەرستنی خودا بە ئەنجامدانی پەرستنە مەزنەکان وجگە لەم پەرستنانە، وئەم پەرستنە مەزنانە خوای گەورە واجبی کردبوو لەسەر هەموو پێغەمبەران -علیهم الصلاة والسلام- وئومەتەکانیان، ومەزنترین پەرستنەکان بریتین لە:

یەکەم: نوێژکردن، خوای گەورە لەسەر مسوڵمانان فەرزی کردووە هەروەکو چۆن لەسەر پێغەمبەران -علیهم السلام- وئومەتەکانی پێشوو فەرزی کرد، وفەرمانی بە پێغەمبەر ئیبراهیمی خەلیل کرد -علیه السلام- کە ماڵەکەی (مسجد الحرام) پاک بکاتەوە بۆ تەوافکاران ونوێژخوێنان ئەوانەی لە ڕکوع وسوجدەدان، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى ۖ وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾﴾[البقرة: ١٢٥]

واته: {کاتێک کە کەعبەمان گێڕا بە پەناگەی خەڵکی وجێی ئارامی وئاسایش (پێمان ووتن) شوێنی ئەو بەردەی ئیبراهیم -علیە سلام- لە سەری ڕادەوەستا -لە کاتی دروست کردنی کەعبە- بکەنە جێگای نوێژ وسپاردمان بە ئیبراهیم وئیسماعیل کە ماڵەکەم پاک بکەنەوە بۆ ئەوانەی کە بە دەوری کەعبەدا دەسوڕێنەوە، وبۆ ئەوانەی کە تێیدا دەمێننەوە، هەروەها بۆ ڕکوع بەران وسوجدە بەران}[البقرة:١٢٥].

خوای گەورە لەسەر موسا -علیە السلام- واجبی کرد هەر لەو کاتەی یەکەمجار بانگی موسای کرد، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ ۖ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٢﴾ وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰ ﴿١٣﴾ إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي ﴿١٤﴾﴾[طه: ١٢-١٤]

واته: {بەڕاستی من پەروەردگاری تۆم دەی پێڵاوەکانت دابکەنە (لەبەر ڕێزی شوێنەکە) چونکە بێگومان تۆ لە شیوی پیرۆزی (تووا - طووا) دایت (١٢) من تۆم هەڵبژاردووە (بۆ پێغەمبەرایەتی) کەواتە گوێ بگرە بۆ ئەوەی نیگا دەکرێت (بۆت) (١٣) بەڕاستی هەر من خوام هیچ پەرستراوێکی هەق وڕاست نییە جگە لە من کەواتە من بپەرستە بە چاکی نوێژ ئەنجامبدە بۆ ئەوەی یادی من بکەیتەوە (١٤)}[طه: ١٢-١٤].

خوای گەورە سەبارەت بە وتەکانی عیسا -علیە السلام- سەبارەت بەوەی کە خودا فەرمانی پێکردووە بە ئەنجامدانی نوێژ وزەکات لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت: کە عیسا -علیە السلام- فەرموویەتی:

﴿وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿٣١﴾﴾[مريم: ٣١]

واته: {وپیرۆز وفەڕداری کردووم لە هەرجێگایەکدا بم وفەرمانی پێداوم بە نوێژکردن وبە زەکاتدان هەتا لە ژیاندام وزیندووم }[مريم:٣١].

ونوێژکردن له ئاینی ئیسلامدا بریتیه له وەستان -قیام- ورکوع بردن وسوجده بردن ویادی خوای گەورە وستایشکردنی ونزا وپاڕانەوە، مسوڵمان له ڕۆژێکدا دەبێت پێنج جار نوێژ ئەنجامبدات، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ٢٣٨﴾[البقرة: ٢٣٨]

واته: {ئاگاداری نوێژەکانتان بن وبیانپارێزن و(به تایبەتی) نوێژی ناوەڕاست (که نوێژی عەسره وله نوێژدا بوەستن بۆ خودا به ئەوپەڕی ملکەچیەوە (به بێ قسەکردن)}[البقرة:٢٣٨].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿أَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِدُلُوكِ ٱلشَّمۡسِ إِلَىٰ غَسَقِ ٱلَّيۡلِ وَقُرۡءَانَ ٱلۡفَجۡرِۖ إِنَّ قُرۡءَانَ ٱلۡفَجۡرِ كَانَ مَشۡهُودٗا ٧٨﴾[الإسراء: ٧٨]

واته:{نوێژ ئەنجامبده له کاتی لادانی خۆر (له ناوەڕاستی ئاسمان) هەتا (هاتنی) تاریکی شەو هەروەها نوێژی بەیانی (ئەنجامبده) بەڕاستی قورئان خوێندنی نوێژی بەیانی هەمیشه دەبینرێت -ئامادەی دەبن وشاهێدی لەسەر دەدرێت- (لەلایەن فریشتەکانی شەو و ڕۆژەوە)}[الإسراء:٧٨].

و -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت:«فَأَمَّا الرُّكُوعُ فَعَظِّمُوا فِيهِ الرَّبَّ عَزَّ وَجَلَّ وَأَمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِي الدُّعَاءِ فَقَمِنٌ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ» واته:«له ڕکوع بردندا خودا به مەزن وشکۆدار دابنێن*، وله سوجده بردندا** هەوڵ وکۆششی زۆر بدەن بۆ نزا کردن چونکه پێدەچێت زیاتر وەڵامتان بدرێتەوە». *(مەزندانان؛ واتا بڵێن: زیکری به مەزندانانی خودا بخوێنن: "سبحان ربي العظيم" ولەگەڵ ئەم زیکره دەکرێت زیکری تریش بخوێندرێت بەڵام خوێندنی ئەم زیکره واجبه)، **(سوجده بردندا: دەبێت له سوجده بردنیشدا زیکری به بڵند ومەزندانان بخوێندرێت ئەویش ووتنی: "سبحان ربي الأعلى"یه ولەگەڵ ئەم زیکره دەکرێت زیکری تریش بخوێندرێت بەڵام خوێندنی ئەم زیکره واجبه، وهەروەها سونەتیشه نزای زۆر بکرێت له سوجده بردندا)[صحيح مسلم].

دووەم: وزەکاتدان خودا فەرزی کردووە لەسەر مسوڵمانان هەروەکو چۆن فەرزی کردووە لەسەر پێغەمبەرانی پێشوو -عليهم السلام- وئومەتەکانیان، ئەمیش

ڕێژەیەکی کەمە لە سامان -بە پێی چەند مەرج وڕێژەیەک کە خوای گەورە بڕیاری لەسەر داوە- کە واجبە لە سامانەکان دەربهێندرێت وبدرێت بە هەژارەکان وئەو چینانەی کە دیاریکراوە لە شەریعەتدا لە ساڵێکدا یەک جار، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿خُذۡ مِنۡ أَمۡوَٰلِهِمۡ صَدَقَةٗ تُطَهِّرُهُمۡ وَتُزَكِّيهِم بِهَا وَصَلِّ عَلَيۡهِمۡۖ إِنَّ صَلَوٰتَكَ سَكَنٞ لَّهُمۡۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴿١٠٣﴾﴾ [التوبة: ١٠٣]

واتە: {وەربگرە لە ماڵ وداراییان (زەکات و خێرکردن -سەدەقە-) تا بەهۆیەوە پاکیان بکەیتەوە (لە گوناهـ و تاوان) و(دڵیان) پوخت وخاوێن دەکەیت بەو ماڵ بەخشینە ودوعا ونزای خێریان بۆ بکە بەڕاستی دوعای تۆ ئارامی ودڵخۆشییە بۆ ئەوان وخودا بیسەر وزانایە}[التوبة:١٠٣].

وکاتێک پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- موعازی بۆ یەمەن نارد -ڕەزای خوای لێبێت- پێی فەرموو: «إِنَّكَ تَأْتِي قَوْمًا أَهْلَ كِتَابٍ فَادْعُهُمِ الَى شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللهِ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوكَ لِذَلِكَ فَأَعْلِمْهُمْ أَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ فَإِنْ أَطَاعُوا لِذَلِكَ فَأَعْلِمْهُمْ أَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً فِي أَمْوَالِهِمْ تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ وَتُرَدُّ فِي فُقَرَائِهِمْ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوكَ لِذَلِكَ فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهَا لَيْسَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ حِجَابٌ» واتە: «تۆ دەچیت بۆ لای کەسانێک لە ئەهلی کتێب (جولەکە ونەسڕانیەکان) با یەکەم شت کە بانگەوازی بۆ دەکەیت بریتی بێت لە شاهێدی دان بە (لا إله إلا الله)* وشاهێدی دان بەوەی من پێغەمبەری خودام، ئەگەر لەوەدا گوێڕایەڵ بوون پێیان ڕابگەیەنە کە خودا پێنج فەرزی لە سەریان داناوە لە هەموو ڕۆژ وشەوێکدا، ئەگەر لەوەدا گوێڕایەڵ بوون پێیان ڕابگەیەنە کە خوای گەورە خێرکردن (زەکات) ی لە سەریان فەرز کردووە لە دەوڵەمەندەکانیان وەردەگیرێت ودەدرێت بە هەژارەکان، ئەگەر لەوەدا گوێڕایەڵ بوون ئاگادار بە لە باشترین وچاکترینی پارە وماڵەکانیان نەبەیت، وئاگاداری نزای ستەملێکراو بە چونکە لە نێوان ئەو وخوادا هیچ پەردەیەک نییە». *(واتە: هیچ پەرستراوێک هەق وڕاست نییە کە شایستەی پەرستن بێت جگە لە الله)[رواه الترمذي: ٦٢٥].

سێیەم: خوای گەورە ڕۆژووگرتنی فەرزکردووە لەسەر مسوڵمانان هەروەکو چۆن فەرزی کردبوو لەسەر پێغەمبەران ونێردراونی پێشوو -علیهم الصلاة والسلام- وئومەتەکانیان، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ۝١٨٣﴾[البقرة: ١٨٣]

واتە: {ئەی ئەوانەی کە بڕواتان هێناوە ڕۆژووتان لەسەر نووسراوە وفەرزکراوە هەروەکو چۆن لەسەر ئومەتەکانی پێش ئێوە فەرز کرابوو؛ بۆ ئەوەی خۆتان بپارێزن ولە خودا بترسن}[البقرة:١٨٣].

ڕۆژووگرتن بریتیە لە: خۆگرتنەوە لەو شتانەی کە دەبنە هۆی ڕۆژوو شکاندن لە ماوەی ڕۆژەکانی مانگی ڕەمەزان، وڕۆژووگرتن نەفس ودەروونی مرۆڤ پەروەردە دەکات لەسەر توانا وبەهێزی وئارامگرتن. -صلی الله علیه وسلم- دەفەرموێت:«يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: الصَّوْمُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ يَدَعُ شَهْوَتَهُ وَأَكْلَهُ وَشُرْبَهُ مِنْ أَجْلِي وَالصَّوْمُ جُنَّةٌ وَلِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ: فَرْحَةٌ حِينَ يُفْطِرُ وَفَرْحَةٌ حِينَ يَلْقَى رَبَّهُ» واتە: «خوای گەورە دەفەرموێت: «ڕۆژووگرتن بەدڵنیاییەوە بۆ منە ومن پاداشتی لەسەر دەدەمەوە؛ لە بەر من واز لە شەهوەتەکەی (ئارەزووەکەی) وخواردن وخواردنەوەکەی دەهێنێت، وڕۆژووگرتن قەڵغانە (پارێزەرە)، ڕۆژووگر دوو خۆشی بۆ هەیە کە پێیان دڵخۆش وئاسوودە دەبێت: ئەگەر ڕۆژوو بشکێنێت (ئەوا دڵخۆش دەبێت بە ڕۆژوو شکاندنی)، وئەگەر بگاتە لای پەروەردگاری (ئەوا دڵخۆشە بە پاداشتی ڕۆژووگرتنی)»[صحيح البخاري: ٧٤٩٢].

چوارەم: حەج کردن، خوای گەورە فەرزی کردووە لەسەر مسوڵمانان هەروەکو فەرز کردنی لەسەر پێغەمبەرانی پێشوو -علیهم السلام- وئومەتەکانیان، وخوای گەورە فەرمانی بە پێغەمبەر ئیبراهیمی خەلیل کردووە -علیه السلام- کە خەڵکی بانگ بکات بۆ ئەنجامدانی حەج، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَأَذِّن فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ۝٢٧﴾[الحج: ٢٧]

واته: {وجارِ بدە بەناو خەڵکیدا بۆ حەج کردن دێن بۆ لات (بۆ حەج) بە پیادە وبە سواری هەموو وشترێکی لاواز (لەبەر ئەوەی) کە لە هەموو ڕێگایەکی دوورەوە دێن}[الحج : ٢٧].

وخوای گەورە فەرمانی بە پێغەمبەر ئیبراهیم کردووە -عليه السلام- کە ماڵە پارێزراو وبەنرخەکەی (مسجد الحرام) پاک بکاتەوە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَن لَّا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿٢٦﴾﴾[الحج: ٢٦]

واته: {(بیریان بخەرەوە) کاتێک دیاریمان کرد بۆ ئیبراهیم (عليه السلام) جێگای کەعبە (پێمانووت) هیچ شتێک مەکەرە هاوبەشم، وماڵەکەم (مزگەوتی حەرام) پاک بکەرەوە بۆ تەوافکاران وبۆ نوێژخوێنان (بە پێوە) ورکوعبەران وسوجدەبەران}[الحج:٢٦].

حەج کردن بریتیە لە: مەبەست لە سەردانیکردنی ماڵی خودا (مسجد الحرام) لە شاری مەککە بۆ ئەنجامدانی هەندێک کردەوە دروشم وپەرستنی دیاریکراو لەو شارە پیرۆزەدا یەکجار لە تەمەندا؛ ئەمیش لەسەر کەسێک فەرزە کە توانای دارایی وتەندروستی هەبێت، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ۚ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ﴿٩٧﴾﴾[آل عمران: ٩٧]

واته: {خوای گەورەش بڕیاریداوە لەسەر خەڵکی حەج وسەردانی (بيت الحرام) بکەن تەنها لەسەر ئەوانە فەرزە کە توانای (دارایی وتەندروستیان) هەیە، جا ئەوەی کە باوەڕی نەهێناوە، ئەوە با بزانێت بەڕاستی خودا بێ نیازە لە هەموو خەڵکی (پێویستی بە چاکە وپەرستنی کەس نییە)}[آل عمران:٩٧].

لە حەجدا هەموو حاجیە مسوڵمانەکان کۆ دەبنەوە لە یەک شوێندا بە دڵسۆزیەوە پەرستن بۆ پەروەردگار -سبحانه وتعالى- ئەنجامدەدەن، وهەموو حاجیەکان دروشمەکانی حەج جێبەجێ دەکەن بەهەمان شێوە ویەک چۆنیەتی؛ بۆیە لەم شوێنە پیرۆزەدا هیچ جیاوازییەکی ژینگەیی ورەچەڵەکی ورۆشنبیری وئاستی بژێوی ژیان نامێنێت.

٢٤- مەزنترین تایبەتمەندی پەرستنەکان لە ئیسلامدا ئەوەیە کە چۆنیەتی وکاتی ئەنجامدان ومەرجەکانیان خوای گەورە لە شەریعەتدا فەرمانی پێکردووە وپێغەمبەریش -صلى الله عليه وسلم- گەیاندوویەتی، ومرۆڤ بە هیچ شێوەیەک دەستکاری وگۆڕانکاری تێدا نەکردووە نە بە زیاد کردن ونە بە کەمکردن، وهەموو ئەم پەرستنە مەزنانە هەموو پێغەمبەران -عليهم السلام- بانگەوازییان بۆ کردووە.

مەزنترین تایبەتمەندی پەرستنەکان لە ئیسلامدا ئەوەیە کە چۆنیەتی وکاتی ئەنجامدان ومەرجەکانیان خوای گەورە لە شەریعەتدا فەرمانی پێکردووە وپێغەمبەریش -صلى الله عليه وسلم- گەیاندوویەتی، ومرۆڤ بە هیچ شێوەیەک دەستکاری وگۆڕانکاری تێدا نەکردووە نە بە زیاد کردن ونە بە کەمکردن هەتاوەکو ئەمڕۆیش، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ٱلۡيَوۡمَ أَكۡمَلۡتُ لَكُمۡ دِينَكُمۡ وَأَتۡمَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ نِعۡمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلۡإِسۡلَٰمَ دِينٗاۚ ٣﴾

[المائدة: ٣]

واتە: {ئەمڕۆ ئایینەکەتانم بۆ تەواو (کامڵ) کردووە وچاکە ونیعمەتی خۆم بە تەواوی ڕشتووە بەسەرتاندا وڕازی بووم کە ئیسلام ئاینتان بێت}[المائدة:٣].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿فَٱسۡتَمۡسِكۡ بِٱلَّذِيٓ أُوحِيَ إِلَيۡكَۖ إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ٤٣﴾ [الزخرف: ٤٣]

واتە: {کەواتە دەست بگرە بەو قورئانەوەی بۆت نێردراوە بەڕاستی تۆ لەسەر ڕێبازێکی ڕاستیت}[الزخرف:٤٣].

وخوای گەورە سەبارەت بە نوێژکردن دەفەرموێت:

﴿فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ ۚ فَإِذَا اطْمَأْنَنتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ ۚ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا ١٠٣﴾[النساء: ١٠٣]

واتە: {ئینجا کاتێک نوێژەکانتان ئەنجامدا یادی خوا بکەن بە وەستانەوە و بە دانیشتنەوە و لەسەر تەنیشتتان (بە پاڵکەوتنەوە) جا هەر کاتێک دڵ ئارام بوون (و ترستان نەما) ئەو کاتە نوێژەکانتان بە ڕێک و پێکی بکەن بەڕاستی نوێژ هەمیشە لەسەر باوەڕداران فەرز کراوێکی کات بۆ دیاریکراوە}[النساء:١٠٣].

وسەبارەت بە ئەو چینانەی کە زەکاتیان پێدەدرێت، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِنَّمَا ٱلصَّدَقَٰتُ لِلۡفُقَرَآءِ وَٱلۡمَسَٰكِينِ وَٱلۡعَٰمِلِينَ عَلَيۡهَا وَٱلۡمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمۡ وَفِي ٱلرِّقَابِ وَٱلۡغَٰرِمِينَ وَفِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱبۡنِ ٱلسَّبِيلِۖ فَرِيضَةٗ مِّنَ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٞ ٦٠﴾ [التوبة: ٦٠]

واتە: {بەڕاستی زەکاتدان تەنها (بۆ ئەم کۆمەڵانەیە کە خوای گەورە باسی کردوون) ئەوانیش بۆ بێ نەوایان -ئەوانەی هیچ شتێکیان دەستناکەوێت- وبۆ هەژاران - ئەوانەی هەیانە بەڵام بە پێی پێویستی نییە- وبۆ کرێکارانێک کە زەکات کۆ دەکەنەوە و ئەوانەی دڵیان دادەهێنرێت (بۆ خۆشویستنی ئیسلام) و بۆ ئازاد کردنی بەندە وکۆیلەکان و بۆ قەرزاران و بۆ موجاهیدان وتێکۆشەران لە پێناوی خودا و بۆ ڕێبوارانی پەککەوتە ئەمە پێویست کراوە وفەرزکراوە لەلایەن خواوە، و خوا زانا و کاردروستە}[التوبة:٦٠].

وخوای گەورە سەبارەت بە ڕۆژووگرتن دەفەرموێت:

﴿شَهۡرُ رَمَضَانَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ فِيهِ ٱلۡقُرۡءَانُ هُدٗى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَٰتٖ مِّنَ ٱلۡهُدَىٰ وَٱلۡفُرۡقَانِۚ فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ ٱلشَّهۡرَ فَلۡيَصُمۡهُۖ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٖ فَعِدَّةٞ مِّنۡ أَيَّامٍ أُخَرَۗ يُرِيدُ ٱللَّهُ بِكُمُ ٱلۡيُسۡرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ ٱلۡعُسۡرَ وَلِتُكۡمِلُواْ ٱلۡعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُواْ ٱللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَىٰكُمۡ وَلَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ ١٨٥﴾[البقرة: ١٨٥]

واتە: {مانگی ڕەمەزان مانگێکە قورئانی تێدا نێردراوەتە خوارەوە بە ڕێنما بۆخەڵکی وبەڵگە گەلێکی ڕۆشن بۆ ڕێنموونی و جیاکردنەوەی (دروست ونادروست) ئینجا هەرکەسێک لە ئێوە مانگی ڕەمەزانی بینی (باڵغ بوو وتەندروستی باش بوو وموسافیر نەبوو) با بەڕۆژوو بێت و هەرکەسێک نەخۆش بوو یان لە سەفەردا بوو با بە ئەندازەی ئەو ڕۆژانە قەزای بکاتەوە لە چەند ڕۆژێکی تردا خوا ئاسانی بۆ ئێوە دەوێت، و گرانی

ناوێت بۆتان (قەزای ڕەمەزانتان لەسەر دانرا) تا مانگەکە (بگرن) بەتەواوی و بە گەورە ناوی خوا بەرن لەسەر ئەو ڕێنمونیەی کە کردوونی وتا سوپاسی (خوا) بکەن}[البقرة:١٨٥].

وخوای گەورە سەبارەت بە حەج دەفەرموێت:

﴿ٱلۡحَجُّ أَشۡهُرٞ مَّعۡلُومَٰتٞۚ فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ ٱلۡحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي ٱلۡحَجِّۗ وَمَا تَفۡعَلُواْ مِنۡ خَيۡرٖ يَعۡلَمۡهُ ٱللَّهُۗ وَتَزَوَّدُواْ فَإِنَّ خَيۡرَ ٱلزَّادِ ٱلتَّقۡوَىٰۖ وَٱتَّقُونِ يَٰٓأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ ١٩٧﴾ [البقرة: ١٩٧]

واتە: {(کاتی) حەج لە چەند مانگێکی دیاری کراودایە ئەمجا هەرکەسێک لەم مانگانەدا حەجی لەسەر خۆی پێویست کرد با ئیتر نەچێتە لای خێزانی و بەدکاری نەکات و دەمەقاڵێ نەکات لە حەجدا و هەرچی بکەن لە چاکە خوا پێی دەزانێت وتوێشووی (پارێزکاری) وله خواترسان هەڵبگرن کە باشترین توێشوو لە خوا ترسانە وله من بترسن ئەی هۆشمەندان}[البقرة:١٩٧]

وهەموو ئەم پەرستنە مەزنانە سەرجەم پێغەمبەران بانگەشەیان بۆ ئەنجامدانیان کردووە -عليهم الصلاة والسلام-.

٢٥- پێغەمبەری ئیسلام ناوی موحەمەدی کوڕی عبداللهیە لە نەوەی ئیسماعیل کوڕی ئیبراهیمە -علیهم السلام- لە شاری مەککە لە ساڵی ٥٧١ز لە دایکبووە، ولە مەککە وەحی بۆ نێردرا وبوو بە پێغەمبەر، ولە پاشان کۆچی کرد بۆ مەدینە وبە هیچ شێوەیەک لە شێوەکان بەشداری قەومەکەی نەبوو لە بت پەرستی وکارەکانی سەردەمی جاهیلیەت، تەنها لە کردەوە باشەکان بەشداریان بوو، وهەر لەسەر ڕەوشتی مەزن بوو پێش ئەوەی ببێت بە پێغەمبەر، وقەومەکەی بە (صادق الأمین) واتە (ڕاستگۆی دەستپاک) ناویان دەبرد، وخوای گەورە لە تەمەنی چل ساڵیدا وەحی بۆی نارد وبوو بە پێغەمبەر وپشتیوانی لێی کرد ویارمەتی دا ئەویش بە بەخشینی چەندەها ئایەت ونیشانە وموعجیزە ولە مەزنترینیان قورئانی پیرۆزە کە مەزنترین ئایەت وموعجیزەی پێغەمبەرانە وموعجیزەیەکە کە هەتاوەکو ئەمڕۆ ماوەتەوە، وکاتێک خوای گەورە ئاینەکەی بۆ کامڵ کرد وپێغەمبەر -صلى الله علیه وسلم- ئاینەکەی وەکو خۆی بە کاملی وجوانی گەیاند لە تەمەنی شەست وسێ ساڵیدا کۆچی دوایی کرد ولە شاری مەدینە لە گۆڕ دانرا، وپێغەمبەر موحەمەد -صلى الله علیه وسلم- کۆتا پێغەمبەرە کە خوای گەورە ناردی بە هیدایەت وڕۆشنایی وئاینی هەق بۆ ئەوەی خەڵکی دەربهێنێت لە تاریکایی کوفر وبت پەرستی ونەزانین بۆ ڕۆشنایی ونوری تەوحید (یەکخواپەرستی) وئیمان، وخوای گەورە شاهێدی بۆ داوە کە ناردوویەتی بۆ بانگەوازی کردن بۆ لای خوای گەورە بە ئیزنی ئەو زاتە مەزنە.

پێغەمبەری ئیسلام ناوی موحەمەدی کوڕی عبداللهیە لە نەوەی ئیسماعیل کوڕی ئیبراهیمە -علیهم السلام- لە شاری مەککە لە ساڵی ٥٧١ز لە دایکبووە، ولە مەککە وەحی بۆ نێردرا وبوو بە پێغەمبەر، ولە پاشان کۆچی کرد بۆ مەدینە وبە هیچ شێوەیەک لە شێوەکان بەشداری قەومەکەی نەبوو لە بت پەرستی وکارەکانی سەردەمی جاهیلیەت، تەنها لە کردەوە باشەکان بەشداریان بوو، وهەر لەسەر ڕەوشتی مەزن بوو پێش ئەوەی ببێت بە پێغەمبەر، وخوای گەورە بە خاوەن ڕەوشتی مەزن وەسفی کردووە، خوای گەورە سەبارەتی دەفەرموێت:

﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٖ﴿٤﴾﴾[القلم: ٤]

واته:{و بەڕاستی تۆ لەسەر ڕەوشت وخویەکی ئێجگار بەرز وگەورەیت}[القلم:٤].

وکاتێک گەیشت بە تەمەنی چل ساڵی خوای گەورە پشتیوانی کرد وسەری خست ئەمیش بە پێبەخشینی ئایەت وبەڵگە ونیشانە وموعجیزە مەزنەکان، ومەزنترین موعجیزە قورئانی پیرۆزە، پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «مَا مِنَ الأَنْبِيَاءِ نَبِيٌّ إِلَّا أُعْطِيَ مَا مِثْلهُ آمَنَ عَلَيْهِ البَشَرُ وَإِنَّمَا كَانَ الَّذِي أُوتِيتُ وَحْيًا أَوْحَاهُ اللَّهُ إِلَيَّ فَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَكْثَرَهُمْ تَابِعًا يَوْمَ القِيَامَةِ» واتە: «هەموو پێغەمبەرێک موعجیزەی پێ بەخشراوە بۆ ئەوەی خەڵکی باوەڕی پێ بهێنێت، بەڵام ئەوەی بە من بەخشراوە* وەحیە لە لایەن خوداوە بۆیە هیوام ئەوەیە کە زۆرترین شوێنکەوتووم هەبێت لە ڕۆژی قیامەتدا» *(مەبەست قورئانی پیرۆزە کە گەورەترین موعجیزەیە)[صحيح البخاري]. وقورئانی پیرۆز بریتیە لە وەحی (سروشی) خودا بۆ پێغەمبەرەکەی -صلى الله عليه وسلم-، خوای گەورە سەبارەت بە قورئانی پیرۆز دەفەرموێت:

﴿ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ۛ فِيهِ ۛ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾﴾[البقرة: ٢]

واتە: {ئەم قورئانە هیچ گومانێکی تێدا نییە (کە لەلایەن خوای گەورەوە نێردراوە) ڕێنیشاندەری پارێزکار و لە خوا ترسانە (پارێزکاران ولە خوا ترسان بە زانست وزانیاری بەسوود وکار وکردەوەی چاکە پێدەکەن وسوودی لێوەردەگرن، چونکە ئەوانن لە پەروەردگاریان دەترسن وشوێن فەرمان وڕێنمایەکانی دەکەون)}[البقرة:٢].

وهەروەها خوای گەورە سەبارەت بە قورئانی پیرۆز لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێت:

﴿أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾﴾[النساء: ٨٢]

واتە: {ئەوە بۆ بیر ناکەنەوە لە قورئان؟ خۆ ئەگەر لەلایەن کەسێکی ترەوە بووایە جگە لە خوا بێگومان دەیانبینی تیایدا جیاوازیی زۆر}[النساء:٨٢].

خوای گەورە بەرەنگاری مرۆڤ وجنۆکە بووەوە بەوەی کە ئەگەر دەتوانن با کتێبێک وەکو قورئانی پیرۆز بهێنن، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾﴾[الإسراء: ٨٨]

واتە: { بڵێ سوێند بە خوا ئەگەر ئادەمی و جنۆکە هەموو کۆببنەوە بۆ ئەوەی وێنەی ئەم قورئانە بهێنن ناتوانن وێنەی بهێنن هەرچەندە پشتیوانی یەکتریش بن}[الإسراء:٨٨].

وخوای گەورە بەرەنگاریان بووە بەوەی کە ئەگەر دەتوانن با دە سورەت وەکو سورەتەکانی قورئانی پیرۆز بهێنن، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾﴾[هود: ١٣]

واتە: {یان ئەوانە دەڵێن پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- ئەو (قورئانە)ی هەڵبەستووە بڵێ دەی ئێوەش دە سورەتی وەکو ئەو (قورئانە) بهێنن هەڵبەستراو بن وبانگ بکەن (لە پشتیوانیتان) هەرکەس دەتوانن بێجگە لە خوا ئەگەر ئێوە ڕاست دەکەن}[هود:١٣].

بەڵکو خوای گەورە بەرەنگاریان بووەوە بەوەی کە ئەگەر دەتوانن با تەنانەت یەک سورەتیش بێت وەکو سورەتەکانی قورئانی پیرۆز بیهێنن، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَإِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا۟ بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِۦ وَٱدْعُوا۟ شُهَدَآءَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٣﴾﴾[البقرة: ٢٣]

واتە: {وئەگەر ئێوە لەگومان دان لەم (قورئانە)ی کە ناردومانەتە خوارەوە بۆ بەندەی خۆمان (موحەممەد -صلى الله عليه وسلم-) دەی سورەتێک بهێنن بە وێنەی ئەو وبانگی هاوکارەکانتان بکەن (لە ڕەوانبێژان وشاعیران) بێجگە لە خوا ئەگەر ڕاست دەکەن (وبە فەرموودەی خوای نازانن)}[البقرة:٢٣].

قورئانی پیرۆز تاکە ئایەت ونیشانە وموعجیزەیە کە ماوەتەوە لە موعجیزە وئایەتەکانی پێغەمبەران هەتاوەکو ئەمڕۆ، وکاتێک خوای گەورە ئەم ئاینەی کامڵ کرد بۆ پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- وبە ئەوپەڕی جوانی وکامڵی ئاینەکەی گەیاند؛ پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- لە تەمەنی شەست وسێ ساڵیدا کۆچی دوایی کرد ولە شاری مەدینە لە گۆڕ دانرا.

وپێغەمبەر موحەمەد -صلى الله عليه وسلم- کۆتا پێغەمبەر -نبي- وکۆتا نێردراوە -رسول-ە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَآ أَحَدٖ مِّن رِّجَالِكُمۡ وَلَٰكِن رَّسُولَ ٱللَّهِ وَخَاتَمَ ٱلنَّبِيِّـۧنَۗ وَكَانَ ٱللَّهُ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٗا ٤٠﴾[الأحزاب: ٤٠]

واتە: {موحەممەد -صلى الله عليه وسلم- باوکی هیچ یەك لە پیاوانتان نییە (نە زەیدی کوڕی حاریثە و نە هیچ کەسێکی تر) بەڵکو ئەو نێردراوی خوا و کۆتاهەمینی پێغەمبەرانە و خوا بە هەموو شتێك زانایە}[الأحزاب:٤٠].

لە ئەبی هورەیرەوە -ڕەزای خوای لێبێت- کە پێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت:«إِنَّ مَثَلِي وَمَثَلَ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بَيْتًا فَأَحْسَنَهُ وَأَجْمَلَهُ إِلَّا مَوْضِعَ لَبِنَةٍ مِنْ زَاوِيَةٍ فَجَعَلَ النَّاسُ يَطُوفُونَ بِهِ وَيَعْجَبُونَ لَهُ وَيَقُولُونَ هَلَّا وُضِعَتْ هَذِهِ اللَّبِنَةُ؟ قَالَ: فَأَنَا اللَّبِنَةُ وَأَنَا خَاتِمُ النَّبِيِّينَ» واتە: «نمونەی من وپێغەمبەرانی پێش من وەکو نمونەی پیاوێکە خانوویەکی بە جوانی دروستکردبێت تەنها شوێنی خشتێکی مابێت لە گۆشەیەکدا، وخەڵکی بە دەوروپشتی خانووەکەدا بسوڕێنەوە وبە لایانەوە جوان بێت ودەڵێن: خۆزگایە ئەو خشتە دابنرێت؟ -صلى الله عليه وسلم-فەرمووی:«من ئەو خشتەم ومن کۆتا پێغەمبەرم» [صحيح البخاري].

ولە ئینجیلدا مەسیح (عیسا) -عليه السلام- موژدەی داوە بە هاتنی پێغەمبەر موحەمەد -صلى الله عليه وسلم-: (ئایا هەرگیز نەتانخوێندووەتەوە لە پەڕە تۆمارکراوەکاندا -کتێبەکانی پێشوودا- : ئەو بەردەی کە هەموو بنیاتکەرەکان ڕەتیان کردەوە؛ ئێستا بووە بە بەردی سەرەکی لە گۆشەکەدا، ئەمە کردەوەی پەروەردگارە وسەیرە لە چاوی ئێمەوە -بە لای ئێمەوە-). لەو تەوراتەی کە لە ئەمڕۆدا هەیە وتەیەکی تێدایە کە خودا بە موسا -عليه السلام- دەفەرموێت: (پێغەمبەرێک بەرز دەکەمەوە لە

نێو براکانیان، وەکو تۆیە و وتەی خۆم دەکەمە نێو دەمی، بۆیە هەموو شتێک دەگەیەنێت کە من بۆی دەنێرم -بە وەحی-).

پێغەمبەر موحەممەد -صلی اللە علیە وسلم- خوای گەورە ناردی بە هیدایەت وئاینی هەق وشاهێدی بۆی داوە کە لەسەر هەقە وبە ئیزنی خودا وەکو پێغەمبەر وبانگخواز نێردراوە بۆ ئەوەی خەڵکی بانگ بکات بۆ لای خوای گەورە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿لَّٰكِنِ اللَّهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنزَلَ إِلَيْكَ ۖ أَنزَلَهُ بِعِلْمِهِ ۖ وَالْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾﴾[النساء: ١٦٦]

واتە: {بەڵام خوا شاهێدی دەدات لەسەر ئەوەی ئەو قورئانەی ناردوویەتیە خوارەوە بۆت بە زانینی خۆی ناردوویەتیە خوارەوە و فریشتەکانیش شاهێدی دەدەن خوا بەسە کە شاهێد بێت}[النساء:١٦٦].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا﴿٢٨﴾﴾[الفتح: ٢٨]

واتە: {خوا ئەو زاتەیە کە پێغەمبەری خۆی ناردووە بە ڕێنموونیی وئاینێکی ڕاست ودروستەوە، هەتا بەسەر هەموو ئاینێکدا سەری بخات هەرچەندە هاوبەش پەیداکەرانیش (موشریکانیش) پێیان ناخۆش بێت}[الفتح:٢٨].

خوای گەورە بە هیدایەت ناردی بۆ ئەوەی خەڵکی دەربهێنێت لە تاریکایی بت پەرستی وکوفر ونەزانین وجەهالەت وخوراڤیات بۆ نور ورۆشنایی تەوحید وئیمان (باوەڕ)، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ{﴿١٦﴾﴾[المائدة: ١٦]

واتە: {خوا ڕێنمونی کەسێکی پێدەکات شوێن ڕەزامەندی ئەو بکەوێت بۆ ڕێگەکانی ئارامی و ئاشتی و دەریان دەهێنێت لەتاریکیەکانی (کوفر وبێباوەڕیەوە) بۆ ناو ڕووناکی

(ئیمان و ئیسلام) به فەرمانی خۆی وڕێنمونیان دەکات بۆ ڕێگای ڕاست} [المائدة:١٦].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿الر ۚ كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَىٰ صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ①﴾[إبراهيم: ①]

واتە: {بە (ئەلیف لام ڕا) دەخوێنرێتەوە خوا زاناترە بە ماناکەی، ئەمە کتێبکە ناردومانەتە خوارەوە بۆ تۆ بۆئەوەی خەڵکی ڕزگار بکەیت لەتاریکیەکانەوە بۆ ڕووناکی (لەتاریکی بێباوەڕیەوە بۆ ڕووناکی باوەڕ وئیمان) بە ئیزنی پەروەردگاریان (ڕێنمونیان بکەیت) بۆ ڕێگای (خوای) بە دەسەڵات وشکۆدار و سوپاس کراو}[إبراهیم:١].

٢٦- شەریعەتی ئیسلام کە موحەمەد -صلی الله علیه وسلم- پێی هاتووە کۆتا پەیام وشەریعەتی خودایە، وشەریعەتێکە لە ئەوپەڕی کامڵیدایە لە هەموو ڕوانگەیەکەوە، وهۆکاری چاکبوونی دینداری ودونیای خەڵکیە، وبە پلەی یەکەم پارێزگاری دەکات لە: ئاینی خەڵکی، وخوێنیان (نەفسیان)، وسامانیان، وئەقڵیان ونەوەکانیان، وئاین وشەریعەتی ئیسلام هەڵوەشێنەرەوەی هەموو ئاین وشەریعەتەکانی پێشووە (واتە: نابێت چیتر شەریعەت وئاینەکانی پێشووتر پەیڕەو وکردەوەیان پێبکرێت)؛ هەروەکو چۆن شەریعەت وئاینەکانی پێشووتر یەکتریان هەڵوەشاندنەوە لە ڕوانگەی پەیڕەو کردن وکردەوە پێکردن.

شەریعەتی ئیسلام کە پێغەمبەر موحەمەد -صلی الله علیه وسلم- پێی هاتووە؛ دواین پەیام وشەریعەتی خودایە، وخوای گەورە بەم پەیامە ئاینی کامڵ کرد ونیعمەتی خۆی ڕژاند بەسەر خەڵکیدا ئەمیش بە ناردنی پێغەمبەر موحەمەد -صلی الله علیه وسلم-، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿...الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًاۚ...٣﴾[المائدة: ٣]

واتە: {ئەمڕۆ ئایینەکەتانم تەواو (کامڵ) کردووە بۆتان و چاکە وبەهرە ونیعمەتی خۆم بە تەواوی ڕشتووە بەسەرتاندا و ڕازی بووم کە ئیسلام ئاینتان بێت}[المائدة:٣].

وشەریعەتی ئیسلام لە ئەوپەڕی کامڵیدایە وهۆکاری چاکبوونی دینداری خەڵکی ودونیایانە، چونکە هەموو ئەو شتانەی تێدایە کە لە شەریعەتەکانی پێشوودا هەبوو وتەواو وکامڵی کردن، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ٩﴾[الإسراء: ٩]

واتە: {بەڕاستی ئەم قورئانە ڕێنمونی دەکات بۆ ڕێباز و بەرنامەیەک کە ڕاسترینە و

موژدەش دەدات بەو باوەڕدارانەی کە کردەوە چاکەکان دەکەن کە بەڕاستی پاداشتی گەورەیان بۆ هەیە}[الإسراء:٩].

وشەریعەتی ئیسلام هات بە لابردن وهەڵوەشاندنەوەی ئەو قورسی وناڕەحەتیانەی کە لەسەر ئومەتانی پێشوو هەبوو، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۚ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ ۙ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٧﴾﴾[الأعراف: ١٥٧]

واتە: {(ئەم ڕەحمەتەی پەروەردگار) بۆ ئەوانەیە کە شوێن (پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم-) دەکەون کە پێغەمبەرێکی نەخوێندەوارە و (لەلایەن پەروەردگارەوە هاتووە) ئەو کەسە (پێغەمبەرێکە ئەهلی کتێب سیفەتەکانی دەزانن ودەیناسن) چونکە بە نووسراوی لایانە لە تەورات و ئینجیلدا کە فەرمانیان پێ دەکات بە چاکە و ڕێگرییان لێ دەکات لە خراپە وشتە پاکەکانیان بۆ حەڵاڵ دەکات وشتە پیسەکانیان لێ حەرام (قەدەغە) دەکات و بارە قورس وگرانەکان وئەو کۆت و زنجیرانەش کە بەسەریانەوە بوون لەسەریان لای دەبات ئەمجا ئەو کەسانەی کە باوەڕیان بەو (پێغەمبەرە) هێنابێت و ڕێزو قەدریان بۆ دانابێت یارمەتیان دابێت و پشتیوانیان لێ کردبێت و پەیڕەوی ئەو نوورەیان کردبێت (کە قورئانە) کە لەگەڵیدا نێردراوەتە خوارەوە ئەوان هەموو (کە باسکران) لە ڕزگار بووانن}[الأعراف:١٥٧].

شەریعەتی ئیسلام هەڵوەشێنەرەوەی شەریعەتەکانی پێشووی ئاینی پێغەمبەرانی پێشووە (واتا: نابێت چیتر کردەوەیان پێبکرێت)، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ ۖ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ ۚ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ ۖ

﴿فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ۚ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ۝٤٨﴾[المائدة: ٤٨]

واته: {وئەم قورئانەمان ناردە خوارەوە بۆ تۆ بە هەق وڕاستی وکتێبەکانی پێش خۆی بە ڕاست دەزانێت وپشتیوانیان لێدەکات (پێش دەست تێخستن وگۆڕینیان لەلایەن جولەکە وگاورەکانەوە) وچاودێریانە کەواتە حوکم وبڕیار بدە لەناو نامەدارەکاندا بەوەی خودا ناردوویەتیە خوارەوە، وشوێن هەوا وئارەزووی ئەوان مەکەوە لانەدەیت لەو حوکم و بڕیارە هەق وڕاستەی کە بۆت هاتووە دامان ناوە بۆ هەر ئوممەتێک لە ئێوە شەریعەت وڕێگەیەکی ڕوون وئەگەر خودا بیویستایە ئێوەی ئەکرد بەیەک ئوممەت وکۆمەڵ بەڵام (نەیکردوون) بۆ ئەوەی تاقیتان بکاتەوە لەو شەریعەت ویاسایانەی کە پێی بەخشیوون کەواتە پێشبڕکێ بکەن بۆ ئەو شتانەی کە چاکن گەڕانەوەتان هەر بۆ لای خودایە بە گشتی ئەمجا هەواڵتان پێدەدا سەبارەت بەوەی کە لە ژیانی دونیادا تێیدا جیاواز وناکۆک بوون}[المائدة:٤٨].

قورئانی پیرۆز کە شەریعەتیشی لە خۆگرتووە وەکو بەڕاستدانانێک بۆ کتێبەکانی خودا هاتووە لە پێشوودا، وفەرمانڕەوایە بەسەریانەوە، وهەڵوەشێنەرەوەیانەوە (واتە نابێت چیتر حوکم بەو پەیامانەی پێشوو بکرێت وەکو: تەورات وئینجیل وجگە لە ئەمانە).

٢٧- خوای گەورە -سبحانە وتعالی- هیچ ئاینێک قبوڵ ناکات لە ڕۆژی قیامەتدا جگە لە ئاینی ئیسلام، ئەو ئیسلامەی کە موحەمەد -صلی الله علیە وسلم- پێی هاتووە، وهەرکەسێک شوێنی ئاین وبەرنامەیەکی تر بکەوێت جگە لە ئیسلام ئەوا لێی قبوڵ ناکرێت ولە دۆڕاوەکان دەبێت لە ڕۆژی قیامەتدا.

خوای گەورە -سبحانە وتعالی- پاش ئەوەی موحەمەدی نارد وەکو پێغەمبەرێک -صلی الله علیە وسلم-؛ هیچ ئاینێکی تر قبوڵ ناکات لە ڕۆژی قیامەتدا جگە لە ئاینی ئیسلام، ئەو ئیسلامەی کە موحەمەد -صلی الله علیە وسلم- پێی هاتووە، وهەرکەسێک شوێنی ئاین وبەرنامەیەکی تر بکەوێت جگە لە ئیسلام ئەوا لێی قبوڵ ناکرێت ولە دۆڕاوەکان دەبێت لە ڕۆژی قیامەتدا. خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَمَن يَبۡتَغِ غَيۡرَ ٱلۡإِسۡلَٰمِ دِينٗا فَلَن يُقۡبَلَ مِنۡهُ وَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ٨٥﴾[آلعمران: ٨٥]

واتە: {هەرکەسێک جگە ئاینی پیرۆزی ئیسلام هەر ئاینێکی تر هەڵبژێرێت ئەوا خوای گەورە لێی وەرناگرێت}[آل عمران:٨٥].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ ۗ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِن بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۗ وَمَن يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ١٩﴾[آل عمران: ١٩]

واتە: {بەڕاستی دینی پەسەندکراو لای خوا (هەر) ئیسلامە دوو بەرەکی نەکەوتە نێوان ئەوانەی کە پەیامیان بۆ هاتبوو مەگەر دوای ئەوە نەبێت کە زانستی ڕاست وتەواویان بۆ هات (ئەم لادانەشیان) لە ڕوانگەی ستەم و حەسوودیەوە بوو لە نێو خۆیاندا جا هەر کەسێک بێباوەڕ بێت بە ئایەتەکانی خوا (کە قورئانە) ئەوا بەڕاستی خودا لێپرسینەوە وحسێبی خێرایە}[آل عمران:١٩].

وئاینی ئیسلام ئاینی پێغەمبەر ئیبراهیمی خەلیلی خودا بووە -علیە السلام-، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَمَن يَرۡغَبُ عَن مِّلَّةِ إِبۡرَٰهِـۧمَ إِلَّا مَن سَفِهَ نَفۡسَهُۥۚ وَلَقَدِ ٱصۡطَفَيۡنَٰهُ فِي ٱلدُّنۡيَاۖ وَإِنَّهُۥ فِي

ﭐلۡأٓخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ۝١٣٠﴾[البقرة: ١٣٠]

واته: {كێ ڕوو وەردەگێڕێت لە ئایینی ئیبراهیم -علیه السلام-؟ مەگەر كەسێک كە خۆی گێل ونەفام كردبێت؟ سوێند بێت بێگومان ئیبراهیممان هەڵبژارد لە دونیادا وبێگومان ئەو لە ڕۆژی دواییدا لە چاكەكارانە}[البقرة: ١٣٠].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۗ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ۝١٢٥﴾[النساء: ١٢٥]

واته: {ئایا كێ ئایینی چاكتر و جوانترە (وكێ دیندارترە) لە كەسێک كە ڕووی خۆی یەكلا كردبێتەوە بۆ خوا لە هەمان كاتدا ئەو كەسە چاكەكار بێت و شوێنی ئاینی ئیبراهیم كەوتبێت بەڕاستی و پاكی (كە بە ویستی خۆی لە بەتاڵی وگومڕایی لای داوە بۆ لای ڕاستی) و خوا ئیبراهیمی هەڵبژارد بە دۆست و خۆشەویستی خۆی}[النساء:١٢٥].

وخوای گەورە فەرمانی كردووە بە پێغەمبەر موحەمەد -صلى الله عليه وسلم- كە بفەرموێت:

﴿قُلْ إِنَّنِي هَدَانِي رَبِّي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝١٦١﴾[الأنعام: ١٦١]

واته: {(ئەی موحەممەد -صلى الله عليه وسلم-) بڵێ بێگومان من پەروەردگارم ڕێنموونی كردووم بۆ ڕێگای ڕاست ئاینێكی زۆر ڕاست و پاک (كە هیچ لاریەكی تیا نییە) ئایینی ئەو ئیبراهیمەیە كە لە هەموو ئایینە ناڕاستەكان لایداوە بۆ پەرستنی خوا بە تەنها وبە هیچ جۆرێک لە هاوبەش پەیداكەران (موشریكان) نەبووە}[الأنعام:١٦١].

٢٨- قورئانی پیرۆز کتێبی خودایە کە بە وەحی ناردی بۆ پێغەمبەر موحەمەد -صلی الله علیه وسلم- و وتەی خودای پەروەردگاری هەموو بوونەوەرەکانە، وخودا ڕکابەرایەتی مرۆڤ وجنۆکەکانی کرد کە کتێبێک هاوشێوەی قورئان یان سورەتێک هاوشێوەی سورەتەکانی بهێنن وڕکابەرایەتیەکە بەردەوامە هەتاوەکو ئەمڕۆ، وقورئانی پیرۆز وەڵامی زۆر پرسیاری گرنگ دەداتەوە کە جێگای سەرگەردانی وسەرسوڕمانیە لە لای ملیۆنەها مرۆڤ، وقورئانی پیرۆز پارێزراوە هەتاوەکو ئەمڕۆ بەو زمانەی کە پێی دابەزیووە ئەویش زمانی عەرەبیە وتەنانەت پیتێکیشی لێ کەم نەبووەتەوە وچاپکراوە وبڵاوکراوەتەوە، وکتێبێکی مەزنە وپڕە لە موعجیزە ودەبێت مرۆڤ بیخوێنێتەوە یان واتا وەرگێڕاوەکانی بخوێنێتەوە، وهەروەها سونەتی پێغەمبەر -صلی الله علیه وسلم- وفەرموودەکانی وفێرکردنەکانی وسیرەتی پارێزراوە وگێڕدراونەتەوە بۆمان بە پێی زنجیرەیەک لە گێڕەرەوەی متمانەپێکراو ولە چەندەها کتێبدا چاپکراون بە زمانی عەرەبی ئەو زمانەی کە پێغەمبەر -صلی الله علیه وسلم- قسەی پێ کردووە و وەرگێڕدراون بۆ سەر چەندەها زمان لە جیهاندا، وقورئانی پیرۆز وسونەتی پێغەمبەر -صلی الله علیه وسلم- تاکە سەرچاوەن بۆ ئەحکام ویاساکانی ئاین وشەریعەتی ئیسلام، ونابێت کردەوەی ئەو تاکانەی کە خۆیان دەدەنە پاڵ ئیسلام وەکو سەرچاوە دابنرێن؛ بەڵکو تاکە سەرچاوە کە دەبێتە لێیەوە فێری ئەحکامەکانی ئاینی ئیسلام بین بریتیە لە وەحی خودا: قورئانی پیرۆز وسونەتی پێغەمبەر -صلی الله علیه وسلم-.

قورئانی پیرۆز ئەو کتێبەیە کە خودا بە وەحی (سروش) ناردی بۆ پێغەمبەرێک کە لە گەلی عەرەبە ئەویش موحەمەدە -صلی الله علیه وسلم- وبە زمانی عەرەبی، وئەم کتێبە وتەی پەروەردگاری هەموو بوونەوەرەکانە -سبحانه وتعالی-، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ ﴿١٩٥﴾﴾ [الشعراء: ١٩٢-١٩٥]

واتە: {و بەڕاستی ئەم (قورئانە) دابەزێنراوی پەروەردگاری جیهانیانە (١٩٢) جوبرەیلی ئەمین هێنایە خوارەوە (١٩٣) بۆ سەر دڵی تۆ بۆ ئەوەی لە ترسێنەران بیت (١٩٤) بەزمانێکی عەرەبی پاراو وروون (١٩٥)}[الشعراء:١٩٢-١٩٥].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى ٱلْقُرْءَانَ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ۝٦﴾[النمل: ٦]

واتە: {بەڕاستی تۆ قورئانت پێدەدرێ (فێر دەکرێیت) لەلایەن خوای کاردروست و زاناوە}[النمل:٦].

وئەم قورئانە لە لایەن خوداوە نێردراوەتە خوارەوە و بەڕاستدانانی کتێبە ئاسمانیەکانی پێشووە کە خودا ناردوویەتی، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَمَا كَانَ هَٰذَا الْقُرْآنُ أَن يُفْتَرَىٰ مِن دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ۝٣٧﴾[يونس: ٣٧]

واتە: {ڕەوا نییە و ناگونجێت کە ئەم قورئانە هەڵبەسترا بێت وقسەی جگە لە خودا نییە (چونکە کەس ناتوانێت قسەی وا بکات جگە لە خودا) بەڵکو بەڕاست دانەری ئەو (کتێبانەی) پێش خۆیەتی (پێش دەستکاری کردنیان) و ڕوونکەرەوەی کتێبە ئاسمانیەکانە (ئەم قورئانە) هیچ گومانی تێدا نییە لە لایەن پەروەردگاری جیهانیانەوە هاتووە}[يونس:٣٧].

قورئانی پیرۆز زۆربەی ئەو مەسەلانە ڕووندەکاتەوە کە جولەکە وگاورەکان سەبارەتی ناکۆک بوون لە ئاینەکەیاندا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَقُصُّ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۝٧٦﴾[النمل: ٧٦]

واتە: {بەڕاستی ئەم قورئانە دەیگێرێتەوە بۆ نەوەی ئیسرائیل زۆربەی ئەو مەسەلانەی کە ئەوان تێیدا جیاوازن}[النمل:٧٦].

وقورئانی پیرۆز ئەوەندە بەڵگە ونیشانەی ئاشکرا وروونی تێدایە کە ببێتە بەڵگە بەسەر خەڵکیەوە بۆ ئەوەی ئەو ڕاستی وهەقیقەتانە بناسن کە پەیوەستە بە خوای

گەورەوە -سبحانە وتعالى- وئاینەکەی وپاداشت وسزادانی، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴿٢٧﴾﴾[الزمر: ٢٧]

واتە: {سوێند بە خودا بەڕاستی لەم قورئانەدا هێناومانەتەوە بۆ خەڵكی هەموو جۆرە نموونەیەك تا پەند وئامۆژگاری لیوەربگرن}[الزمر:٢٧].

وهەروەها خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَنَزَّلۡنَا عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ تِبۡيَٰنٗا لِّكُلِّ شَيۡءٖ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٗ وَبُشۡرَىٰ لِلۡمُسۡلِمِينَ﴿٨٩﴾﴾ [النحل: ٨٩]

واتە: {ئێمە قورئانمان ناردووەتە خوارەوە بۆت کە ڕوونکەرەوەیە بۆ هەموو شتێک ورێنمونی و میهرەبانی و موژدەیە بۆ موسڵمانان}[النحل:٨٩].

وقورئانی پیرۆز وەڵامی هەندێک لەو پرسیارانە دەداتەوە کە هۆی سەرگەردان بوونی ملیۆنەها مرۆڤن، قورئانی پیرۆز ڕوونی دەکاتەوە کە چۆن خوای گەورە ئاسمانەکان وزەوی دروستکردووە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا ۖ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ ۖ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ﴿٣٠﴾﴾[الأنبياء: ٣٠]

واتە: {ئایا نەیان بینی (نەیانزانیووە) ئەوانەی بێباوەڕن کە ئاسمانەکان و زەوی هەردووکیان پێکەوە لکابوون (ویەک پارچە بوون) ئەمجا لە یەکترمان جیاکردنەوە و فەراهەممان هێنا لەئاو ودروستمان کردووە هەموو شتێکی زیندوو دەی ئایا ئەوانە هەر باوەڕ ناهێنن؟}[الأنبياء: ٣٠].

وقورئانی پیرۆز ڕوونی دەکاتەوە کە چۆن خوای گەورە مرۆڤی دروستکرد، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِن مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ ۚ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ ۖ وَمِنكُم مَّن يُتَوَفَّىٰ وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ

إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِن بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا ۚ وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنبَتَتْ مِن كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ﴿٥﴾[الحج: ٥]

واته: {ئەی خەڵكینە ئەگەر ئێوە لە گوماندان دەربارەی زیندووبوونەوە ئەوسا (بزانن) بەڕاستی ئێمە ئێوەمان دروستكردووە لە خاك (خۆڵ) پاشان (نەوەكان) لە دڵۆپە ئاوێك -نوتفەیەك- (دروست دەبن) دواتر (دەبێتە) پارچە خوێنێكی مەیو دوای ئەوە (دەبێتە) پارچە گوشتێك شكڵ و شێوە كێشراو و شكڵ و شێوە نەكێشراو بۆ ئەوەی ڕوونی بكەینەوە بۆ ئێوە و لە مناڵداندا دەیهێڵینەوە (ڕایدەگرین) ئەو (بێچووەی) بمانەوێت (لەبار نەچێت) تا كاتێكی دیاریكراو پاشان (لەسكی دایكتان) دەرتان دەهێنین بە ساوایی پاشان گەورە دەبن هەتا دەگەنە تەواوی هێز وتواناتان و (لەم تەمەنەدا) هەندێكتان دەمرێندرێت و هەندێكتان دەگەیەنرێنە ئەو پەڕی پیری، بێ سوودترینی تەمەن بۆ ئەوەی نەزانێت و لەبیری نەمێنێت هەرچی كە دەیزانی و زەوی دەبینی (لەزستاندا) خامۆشە و وشك و بێ گیایە جا كاتێك بارانمان بەسەردا باراند زەوی (ڕووەكی لێ دەڕوێت) ودەجوڵێت زەوی هەڵدەدات (بەرز دەبێتەوە) و(زەوی) دەڕوێنێ لە هەموو جۆرە (گیا و گوڵێكی) جوان}[الحج: ٥].

وقورئان ڕوونی دەكاتەوە كە چارەنووسی مرۆڤ بەرەو كوێیە وپاداشتی چاكەكار وسزای خراپەكار چییە لە پاش ئەم ژیانە، ولە پێشتردا باسی بەڵگەكان كرا سەبارەت بەم بابەتە لە بڕگەی ژمارە (٢٠)، وئایا ئەم بوونە بە ڕێكەوتە یان بەدیهێنراوە بۆ مەبەستێكی پیرۆز؟ خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿أَوَلَمْ يَنظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ وَأَنْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ ۖ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ﴿١٨٥﴾[الأعراف: ١٨٥]

واته: {ئایا ئەوانە ناڕوانن؟ لەو موڵكە گەورە وفراوانەی لە ئاسمانەكان و زەویدا هەیە ولەو شتانەی خوای گەورە دروستی كردوون ولەوانەیە نزیك بوو بێتەوە كۆتایی (ژیان) یان ئینجا بە چی قسەیەك لە پاش قورئان بڕوا دەهێنن} [الأعراف:١٨٥].

هەروەها خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ﴿١١٥﴾﴾[المؤمنون: ١١٥]

واتە: {ئایا ئێوە گومانتان وا بووە کە بێگومان ئێوەمان بە بێ هۆ (بۆ یاری وگاڵتە وگەپ) دروستکردووە، و (وا گومانتان دەبرد) بێگومان ئێوە ناگەڕێنەوە بۆ لای ئێمە؟}[المؤمنون:١١٥].

وقورئانی پیرۆز پارێزراوە هەتا ئەمڕۆ بەو زمانەی کە دابەزێندراوە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴿٩﴾﴾[الحجر: ٩]

واتە: ﴿بێگومان هەر ئێمە قورئانمان ناردۆتە خوارەوە وبەڕاستی هەر ئێمەش دەیپارێزین﴾[الحجر : ٩].

تەنانەت یەک پیتیشی لێ کەم نەکراوە وبۆی زیاد نەکراوە، ومەحاڵە کە دژیەکی تێدا بێت یان شتێکی لێ کەم بکرێتەوە یان شتێکی بۆ زیاد بکرێت یان بگۆڕدرێت، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴿٨٢﴾﴾[النساء: ٨٢]

واتە: {ئەوە بۆ بیر ناکەنەوە لە قورئان؟ خۆ ئەگەر لەلایەن کەسێکی ترەوە بووایە جگە لە خوا بێگومان دەیانبینی تیایدا جیاوازیی زۆر}[النساء:٨٢].

وقورئانی پیرۆز چاپکراوە وبڵاوکراوەتەوە، وکتێبێکی مەزنە وپڕە لە موعجیزە ودەبێت مرۆڤ بیخوێنێتەوە و گوێی لێبگرێت یان واتا وەرگێڕاوەکانی بخوێنێتەوە، وهەروەها سونەتی پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- وفەرموودەکانی وفێرکردنەکانی وسیرەتی پارێزراوە وگێڕدراوەتەوە بۆمان؛ بە پێی زنجیرەیەک لە گێڕەرەوەی متمانەپێکراو ولە چەندەها کتێبدا چاپکراون بە زمانی عەرەبی ئەو زمانەی کە پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- قسەی پێی کردووە و وەرگێڕدراون بۆ سەر چەندەها زمان لە جیهاندا، وقورئانی پیرۆز وسونەتی پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- تاکە سەرچاوەن بۆ

ئەحکام ویاساکانی ئاین وشەریعەتی ئیسلام، ونابێت کردەوەی ئەو تاکانەی کە خۆیان دەدەنە پاڵ ئیسلام وەکو سەرچاوە دابنرێن؛ بەڵکو تاکە سەرچاوە کە دەبێتە لێیەوە فێری ئەحکامەکانی ئاینی ئیسلام بین بریتیە لە وەحی خودا: قورئانی پیرۆز وسونەتی پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم-، خوای گەورە سەبارەت بە قورئانی پیرۆز دەفەرموێت:

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِٱلذِّكۡرِ لَمَّا جَآءَهُمۡۖ وَإِنَّهُۥ لَكِتَٰبٌ عَزِيزٞ ٤١ لَّا يَأۡتِيهِ ٱلۡبَٰطِلُ مِنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَلَا مِنۡ خَلۡفِهِۦۖ تَنزِيلٞ مِّنۡ حَكِيمٍ حَمِيدٖ ٤٢﴾ [فصلت: ٤١-٤٢]

واتە: {بەڕاستی ئەوانەی کە قورئانیان بۆ هات وباوەڕیان پێنەهێنا (سزایان دەدەین) کە بەڕاستی کتێبێکی زۆر بەرز وجێگەی ڕێزە (٤١) بەتاڵ وناڕاستی ڕووی تێناکات نە لە ئێستا ونە لە داهاتوودا (گۆڕانکاری بەسەریدا ڕوونادات: نە بە لێ کەمکردن ونە بە زیادکردن چونکە نێردراوەتە خوارەوە لەلایەن (خودای) کاردروست و ستایشکراوەوە (٤٢)} [فصلت:٤١-٤٢].

وسونەتی پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- وەحیە (سروشە) لە لایەن خوداوە، خوای گەورە سەبارەت بە سونەت دەفەرموێت:

﴿وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ ٱلرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمۡ عَنۡهُ فَٱنتَهُواْۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۖ إِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ٧﴾ [الحشر: ٧]

واتە: {وئەوەی پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- پێی دان (فەرمانی پێکردن) وەریبگرن (جێبەجێی بکەن) وئەوەی لێتانی قەدەغەکرد وازی لێ بهێنن (ئەنجامی مەدەن) ولە خودا بترسن بێگومان خوای گەورە سزای سەختە}[الحشر:٧].

٢٩- ئاینی ئیسلام فەرمان دەكات بە چاكەكار بوون بەرامبەر دایک وباوک، ئەگەرچیش مسوڵمان نەبن، وئامۆژگاری كردووە بە پەروەردە كردن وئامۆژگاریكردنی منداڵان.

ئاینی ئیسلام فەرماندەكات بە چاكەكاری بەرامبەر دایک وباوک، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۚ إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِندَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُل لَّهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُل لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا﴿٢٣﴾﴾[الإسراء: ٢٣]

واتە: {وپەروەردگارت بڕیاریداوە كە هیچ كەس وشتێک نەپەرستن جگە لە ئەو و لەگەڵ دایک و باوكتان چاكەكار بكەن ئەگەر یەكێكیان (باوک یان دایک) یان هەردووكیان لای تۆ پیربوون قسەی ناخۆشیان پێ مەڵێن تەنانەت ئەگەر ئۆفیش بێت وتێیان مەخوڕە و پێیاندا هەڵمەشاخێ (بەڵكو) وتەی نەرم و شیرینیان (لەگەڵدا) بەكاربێنە}[الإسراء:٢٣].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ﴿١٤﴾﴾[لقمان: ١٤]

واتە: {وفەرمانمان داوە بە ئادەمی (بە چاكی هەڵسوكەوت كردن لەگەڵ) دایك و باوكیدا دایكی هەڵی دەگرێ بە دووگیانی (پێی لاواز دەبێ) لاوازی لە دوای لاوازی و بڕینەوەی لە شیر لە (دوا تەمەنی) دوو ساڵیەوە (و فەرمانمان بەئادەمی دا) كە سوپاسگوزاری من (خوا) وباوک و دایكت بە تەنها بۆ لای منە گەڕانەوەتان}[لقمان:١٤].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا ۖ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا ۖ وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا ۚ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي ۖ إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي

مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٥﴾ [الأحقاف: ١٥]

واته: {وئێمە ئامۆژگاری ئادەمیمان کرد بە چاکە کردن لەگەڵ دایك وباوکیدا، دایکی بە نارەحەتی وئازارەوە هەڵی گرتووە و بە ئازار ونارەحەتیش بوویەتی، ماوەی دووگیان بوون (ی دایك) پێیەوە هەتا شیر برینەوەی سی مانگە تا دەگاتە تافی لاوی (پێگەیشتوی لاشەیی و ژیری) و دەگاتە چل ساڵی، دەڵێ ئەی پەروەردگار ئیلهامم پێببەخشە تا سوپاسگوزار وشوکرانە بژێری ئەو بەهرە ونیعمەتانەت بکەم کە رشتوتە بە سەر من و دایك وباوکمدا و (ئیلهامم پێببەخشە) بۆ ئەوەی کردەوەی چاکە ئەنجام بدەم کە تۆ پێی ڕازی بیت، نەوەکانیشم چاك و ساڵح بکە، بێگومان بۆلای تۆ گەڕاومەتەوە و بەڕاستی من لە موسوڵمانی گەردن کەچم (ملکەچم)} [الأحقاف:١٥].

واته: «لە ئەبی هورەیرەوە -ڕەزای خوای لێبێت- دەڵێت: پیاوێک هات بۆ لای پێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم-، و ووتی:ئەی پێغەمبەری خودا، ئایا کێ شایستەترە بۆ ئەوەی کە هاوەڵی چاک بم بەرامبەری؟ فەرمووی: «دایکت»، ووتی پاش ئەوەی کێ؟ فەرمووی: «دایکت»، ووتی: پاش ئەوەی کێ؟ فەرمووی: «دایکت»، ووتی: پاش ئەو کێ؟ فەرمووی: «باوکت» [صحيح مسلم].

وئەم ئامۆژگاریکردنە بە چاکەکاری بەرامبەر دایک وباوک دەبێت جێبەجێ بکرێت ئەگەر مسوڵمان بن یان مسوڵمانیش نەبن، لە ئەسمائی کچی ئەبوبەکرەوە دەڵێت: «دایکم کە موشریک بوو، لەگەڵ کوڕەکەی هات بۆ ئەوەی سەردانیم بکات لە ماوەی پەیمانی لە نێوان قورەیش وپێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم-، بۆیە پرسیارم لە پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- کرد، ووتم: دایکم بە ویستی خۆی هاتووە، ئایا بە چاکی مامەڵەی لەگەڵدا بکەم؟ ئەویش -صلى الله عليه وسلم- فەرمووی: «بەڵێ، بە چاکی مامەڵەی لەگەڵدا بکە» [صحيح البخاري]، بەڵکو ئەگەر دایک وباوک هەوڵیاندا کە منداڵەکەیان لە پاش مسوڵمان بوون هەڵگەڕێتەوە وکافر بێت؛ ئەوا لێرەدا ئیسلام فەرمانی پێدەکات کە نابێت گوێڕایەڵی دایک وباوکی بکات لەمەدا ولە هەر تاوانێکی تریشدا، بەڵکو دەبێت لەسەر ئیمان ودینداریەکەی بەردەوام بێت؛ لەگەڵ ئەمەشدا دەبێت بەرامبەر دایک وباوکی باش بێت وبە چاکە مامەڵەیان لەگەڵدا بکات، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَإِن جَٰهَدَاكَ عَلَىٰٓ أَن تُشۡرِكَ بِي مَا لَيۡسَ لَكَ بِهِۦ عِلۡمٞ فَلَا تُطِعۡهُمَاۖ وَصَاحِبۡهُمَا فِي ٱلدُّنۡيَا مَعۡرُوفٗاۖ وَٱتَّبِعۡ سَبِيلَ مَنۡ أَنَابَ إِلَيَّۚ ثُمَّ إِلَيَّ مَرۡجِعُكُمۡ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ١٥﴾[لقمان: ١٥]

واته: {وئەگەر (باوك و دايكت) ئەوپەڕی هەوڵياندا لەگەڵت بۆ ئەوەی شتێك بكەيت بە هاوبەش من كە هيچ زانيارييەكت پێی نييە ئەوا گوێڕايەڵيان مەكە بەڵام لە دونيادا زۆر بە چاكی هاوڕێيەتی وهەڵسوكەوتيان لەگەڵدا بكە وشوێن ڕێبازی كەسێك بكەوە كە بە دڵسۆزی گەڕاوەتەوە بۆ لای من (لە دوارۆژدا) گەڕانەوەتان تەنها بۆ لای منە ئينجا هەواڵتان پێدەدەم سەبارەت بەو كردەوانەی كە دەتانكرد}[لقمان:١٥].

ئاينی ئيسلام ڕێگری ناكات لە چاكەكاری بەرامبەر كەسی موشريک ئەگەر خزم بێت يان خزم نەبێت؛ بەڵام بە مەرجێک دژی مسوڵمانان وئاينەكەيان نەبێتەوە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿لَّا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَارِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ٨﴾[الممتحنة: ٨]

واته: {خودا نەهيتان لێناكات لەگەڵ ئەوانەی كە جەنگيان لەگەڵ نەكردوون لەسەر ئەم دينە ودەريان نەكردوون لە جێگا وشوێن وخاك و وڵاتی خۆتان كە چاكەيان لەگەڵ بكەن ودادگەربن لەگەڵياندا بەڕاستی خودا ئەوانەی خۆش دەوێت كە دادگەرن}[الممتحنة:٨].

ئاينی ئيسلام فەرماندەكات بە ئامۆژگاری كردن وفێركردنی منداڵەكان، ومەزنترين ئامۆژگاری كە پێويستە دايک وباوک فێری منداڵەكانيان بكەن بريتيە فێركردنيان سەبارەت بە مافەكانی پەروەردگاريان لەسەريان، هەروەكو پێغەمبەر -صلی الله عليه وسلم- فێری كوڕی مامی كرد (عبداللهی كوڕی عەباس) -ڕەزای خوايان لێبێت- :«يَا غُلامُ أَوْ يَا غُلَيِّمُ أَلا أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ يَنْفَعُكَ اللهُ بِهِنَّ؟ فَقُلْتُ: بَلَى. فَقَالَ: "احْفَظِ اللهَ يَحْفَظْكَ احْفَظِ اللهَ تَجِدْهُ أَمَامَكَ تَعَرَّفْ إِلَيْهِ فِي الرَّخَاءِ يَعْرِفْكَ فِي الشِّدَّةِ وَإِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللهَ وَإِذَا اسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللهِ» واته: «ئەی كوڕ (ئەی غوڵام)، ئايا هەندێک وشەت فێر بكەم كە بەهۆيانەوە خودا سوودت پێبگەيەنێت؟» ووتم: بەڵێ (فێرم

بکەم)، فەرمووی: «سنوورەکانی شەریعەتی خودا بپارێزە؛ ئەوا خودا دەتپارێزێت، سنوورەکانی شەریعەتی خودا بپارێزە؛ ئەوا دەبینیت خودا لە پێشەوە لە گەڵ تۆدا دەبێت، خودا بناسە (لە خودا بترسە) لە کاتی خۆشی وئاساییدا؛ لە کاتی ناخۆشی تەنگانەدا وەڵامت دەداتەوە، ئەگەر داوات کرد؛ ئەوا تەنها داوا لە خودا بکە، وئەگەر داوای یارمەتی وپشتیوانیت کرد؛ ئەوا تەنها داوای یارمەتی وپشتیوانی لە خودا بکە» [رواه أحمد ٢٨٧/٤].

وخوای گەورە فەرمانی بە دایک وباوک کردووە کە منداڵەکانیان فێر بکەن سەبارەت بە ئەو شتانەی کە سوودیان پێدەگەیەنێت لە ئاینەکەیان ولە دونیایان، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ قُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا ٱلنَّاسُ وَٱلْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَـٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَّا يَعْصُونَ ٱللَّهَ مَآ أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ۝٦﴾ [التحريم: ٦]

واتە: {ئەی ئەوانەی کە باوەڕتان هێناوە خۆتان وکەسوکارتان بپارێزن لە ئاگرێك کە سووتەمەنیەکەی ئادەمی وبەردە، سەرپەرشتی ئەو (ئاگری دۆزەخە) چەند فریشتەیەکی زبر وتوندوتیژی وان کە نافەرمانی خودا ناکەن لەوەی کە فەرمانیان پێدەدات وچ فەرمانێکیان پێبدرێت ئەنجامی دەدەن}[سورة التحريم:٦].

وسەبارەت بەم ئایەتە کە خوای گەورە دەفەرموێت: {قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا } واتە: {ئەی ئەوانەی کە باوەڕتان هێناوە خۆتان وکەسوکارتان بپارێزن لە ئاگری دۆزەخێک}؛ عەلی -ڕەزای خوای لێبێت- لە تەفسیری ئەم ئایەتە پیرۆزەدا دەڵێت: (پەروەردەیان بکەن وفێریان بکەن). وپێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- فەرمانیکردووە بە باوکان کە ڕۆڵەکانیان فێری نوێژکردن بکەن بۆ ئەوەی لەسەر ئەنجامدانی نوێژکردن پەروەردە ببن، پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت:(مُرُوا أولادكمِ بالصلاةِ وهم أبناءُ سبعِ سِنينَ) واتە: (فەرمانی نوێژکردن بە منداڵەکانتان بکەن؛ لە تەمەنی حەوت ساڵیاندا)[رواه أبو داود].

و-صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت:«كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْؤولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ الإِمَامُ رَاعٍ وَمَسْؤولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالرَّجُلُ رَاعٍ فِي أَهْلِهِ وَهُوَ مَسْؤولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا وَمَسْؤولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا والخادمُ راعٍ في مالِ سيِّدِه ومسؤولٌ عن رعيَّتِه وكلُّكم راعٍ ومسؤولٌ عن رعيَّتِه» واتە: «هەمووتان شوانن، وهەریەکێکتان بەرپرسیارە بەرامبەر

ژێردەستەکەی: دەسەڵاتدار (ئەمیر) شوانە وبەرپرسیارە بەرامبەر ژێردەستەکەی، پیاو شوانە وبەرپرسیارە بەرامبەر خێزانەکەی، وئافرەت شوانە وبەرپرسیارە بەرامبەر ماڵی مێردەکەی ومنداڵەکانی، خزمەتکار شوانە وبەرپرسیارە بەرامبەر ماڵ وسامانی گەورەکەی، وهەمووتان شوانن وبەرپرسیارن بەرامبەر ژێردەستەکانتان».[صحيح بن حبان: ٤٤٩٠].

وئاینی ئیسلام فەرمانی بە باوک کردووە بە خەرجی کردن ودابینکردنی پێداویستیەکانی دایک ومنداڵەکان وپێشتر ئەمە باسکراوە لە بڕگەی ژمارە (١٨) وپێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- فەزڵی خەرجی لەسەر منداڵەکانی ڕوونکردووەتەوە کە دەفەرموێت: «أَفْضَلُ دِينَارٍ يُنْفِقُهُ الرَّجُلُ: دِينَارٌ يُنْفِقُهُ عَلَى عِيَالِهِ وَدِينَارٌ يُنْفِقُهُ الرَّجُلُ عَلَى دَابَّتِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَدِينَارٌ يُنْفِقُهُ عَلَى أَصْحَابِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ». قَالَ أَبُو قِلَابَةَ: «وَبَدَأَ بِالْعِيَالِ ثُمَّ قَالَ أَبُو قِلَابَةَ: وَأَيُّ رَجُلٍ أَعْظَمُ أَجْرًا مِنْ رَجُلٍ يُنْفِقُ عَلَى عِيَالٍ صِغَارٍ يُعِفُّهُمْ أَوْ يَنْفَعُهُمُ اللَّهُ بِهِ وَيُغْنِيهِمْ» واتە: «باشترین دینار (پارە) کە کەسێک خەرجی بکات پارەیەکە کە لە سەر منداڵەکانی خەرجی بکات، وپارەیەک لە سەر ئاژەڵەکەی خەرجی بکات لە پێناو خوای گەورە (لە جیهاددا)، وپارەیەک خەرجی بکات لەسەر هاوڕێکانی لە پێناو خوای گەورە».

ئەبو قیلابە دەڵێت: (وسەرەتا بە منداڵەکان دەستی پێکرد، وکێ لەو پیاوە گەورەترە کە خەرجی دەکات لەسەر منداڵەکانی بۆ ئەوەی بیانپارێزێت لە هەژاری وسوودیان پێبگەیەنێت ودەوڵەمەند بن) [صحيح مسلم: ٩٩٤].

٣٠- ئاینی ئیسلام فەرماندەکات بە دادپەروەر بوون لە وتە وکردەوەدا تەنانەت ئەگەر بەرامبەر دوژمنانیش بێت.

خوای گەورە -سبحانە وتعالی- وەسف دەکرێت بە ئەوپەڕی دادپەروەری لە کردەوەکانی وبەڕێوەبردنی لە نێوان بەندەکان وئەو زاتە پیرۆزە لەسەر ڕێگای ڕاستە لەو شتانەی فەرمانی پێدەکات ونەهی لێدەکات ولە دروستکردن (خوڵقاندن) ولە قەدەر وقەزا وبڕیارەکانیدا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ ۚ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾﴾[آل عمران: ١٨]

واتە: {خودا شاهێدی دەدات (واتە ڕایدەگەیەنێت وبە بەڵگە دەیچەسپێنێت) کە بەڕاستی هیچ پەرستراوێکی بە هەق وڕاست نییە کە شایەنی پەرستن بێت جگە لە ئەو زاتە مەزنە نەبێت وفریشتەکانیش شاهێدی دەدەن (واتە: دانیپێدا دەنێن) وخاوەن زانستەکان (زانایان)یش شاهێدی دەدەن (واتە: باوەڕی چەسپاویان هەیە)، خودا هەمیشە دادپەروەری ڕاگرتووە؛ هیچ پەرستراوێکی هەق وڕاست نییە کە شایەنی پەرستن بێت جگە لە ئەو وخودا شکۆدار ودانایە}[آل عمران:١٨].

وخودا فەرمان بە دادپەروەری دەکات، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ ﴿٢٩﴾﴾[الأعراف: ٢٩]

واتە: {بڵێ پەروەردگارم فەرمانی بە دادپەروەری داوە}[الأعراف:٢٩].

وهەموو پێغەمبەرانی خودا دادپەروەریان هێناوە وبەرپایان کردووە -علیهم الصلاة والسلام-، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾[الحديد: ٢٥]

واتە: {سوێند بەخوا بەڕاستی ئێمە پێغەمبەرانی خۆمانمان ناردووە بە بەڵگە وموعجیزەی ڕوونەوە و کتێبی (ئاسمانی) وتەرازوی دادمان لەگەڵدا ناردن بۆ ئەوەی خەڵکی بە دادگەری ڕەفتار بکەن (لەناو خۆیاندا)} [الحديد:٢٥].

وتەرازوو بریتیە لە دادپەروەری لە وتەکان وکردەوەکاندا.

وئاینی ئیسلام فەرماندەکات بە دادپەروەر بوون لە قسەکان وکردەوەکاندا تەنانەت ئەگەر بەرامبەر دوژمنانیش بێت، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ ۚ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَن تَعْدِلُوا ۚ وَإِن تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴿١٣٥﴾﴾[النساء: ١٣٥]

واتە: {ئەی کەسانێک کە باوەڕتان هێناوە بەردەوام زۆر دادگەر بن لەبەر خوا شاهێدی بدەن با شاهێدیەکە دژ بە ئێوەش بێت یان دژی باوک ودایک و دژی خزمە نزیکەکانتان (بێت) ئەگەر (شاهێدی لەسەر دراوەکە) دەوڵەمەند بێت یان هەژار (شاهێدیەکە هەر بدەن) چونکە خوا بەرژەوەندی وسوودی ئەوان باشتر دەزانێت کەواتە شوێن ئارەزوو مەکەون بۆ ئەوەی لە هەق لانەدەن وئەگەر (شاهێدیەکە) پێچەوانە بدەن یان نەیدەن و گوێ پێنەدەن ئەوا بەڕاستی خوا هەمیشە بە کارەکانتان ئاگادارە}[النساء:١٣٥].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَن تَعْتَدُوا ۘ وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴿٢﴾﴾[المائدة: ٢]

واتە: {با خەشم و قینتان لە کۆمەڵێک واتان لێنەکات بەهۆی ئەوەی کاتی خۆی نەیانهێشت تەواف بە دەوری کەعبە بکەن؛ دەست درێژی بکەن و کۆمەکی یەکتری بکەن لە سەر چاکە و پارێزگاری و لە خوا ترسان و کۆمەکی یەکتر مەکەن لەسەر تاوان و دەست درێژی و لە خوا بترسن بێگومان تۆڵە وسزای خوا بەتینە}[المائدة:٢].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ ۖ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا ۚ اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ﴿٨﴾﴾[المائدة: ٨]

واتە: {ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە زۆر بە ڕێکوپێکی هەستن بەئەنجامدانی فەرمانەکانی خوا شاهێدیدەر بن بە داد و ڕاستی با ڕق و کینەتان لەدەستە و

کۆمەڵێک هانتان نەدات لەسەر ئەوەی ڕاست نەڕۆن و دادگەر نەبن دادگەربن ئەوە نزیکترە لە پارێزکاری (تەقواداری)}[المائدة:٨]

ئایا لە یاسای گەلەکان یان ئاینی خەڵکی لە ئەمڕۆدا شتی وەکو ئەمە دەبینین کە بریتیە لە شاهێدی دان بە هەق و ووتنی ڕاستی هەتا؛ تەنانەت ئەگەر لەسەر نەفسی خۆت ودایک وباوک وکەسە نزیکەکانیش بێت، وفەرمانکردن بە دادپەروەر بوون بەرامبەر دوژمن ودۆست.

پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- فەرمانی کردووە بە دادپەروەر بوون لە نێوان منداڵەکاندا، عامر دەڵێت: گوێم لە نوعمانی کوڕی بەشیر بوو -ڕەزای خوای لێبێت- کە لەسەر مینبەر دەیووت: (باوکم دیاریەکی پێدام)، بەڵام عەمرەتی کچی ڕەواحە -دایکی نوعمان- ووتی: (من ڕازی نیم لەسەر ئەم دیاری بەخشینە هەتاوەکو پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- شاهێدی لەسەر دەدات)، باوکم -بەشیر- چوو بۆ لای پێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- و ووتی: (من دیاریەکم بەخشی بە کوڕەکەم -نوعمان- کە دایکی -عەمرەتی کچی ڕەواحە- پێی بەخشی، وداوای لە من کرد کە تۆ بکەم بە شاهێد لەسەر ئەمە)، ئەویش -صلى الله عليه وسلم- فەرمووی: «ئایا هەمان شتت بەخشی بە هەموو منداڵەکانت؟»، ئەویش (بەشیر) ووتی: نەخێر، پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- فەرمووی: «تەقوای خوا بکەن -لە خوا بترسن-، ودادپەروەر بن لە نێوان منداڵەکانتان»، گێڕەرەوەی فەرموودەکە دەڵێت: وپاشان (بەشیر) گەڕایەوە ودیاریەکەی وەرگرتەوە.[صحيح البخاري: ٢٥٨٧].

دادپەروەری تاکە هۆکارە بۆ پاراستنی سەقامگیری خەڵک و وڵاتان، بەبێ دادپەروەری خەڵک هەست بە سەلامەتی ناکات لە سەر دین و ژیان و منداڵ و شەرەف و ماڵ و وڵاتیان. هەر لەبەر ئەم هۆیە پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- فەرمانی بە موسڵمانان کرد کە کۆچ بکەن بۆ حەبەشە، پاش ئەوەی لەسەر دەستی کافرەکانی مەککە دەچەوسێندرانەوە. هۆکاری هەڵبژاردنی حەبەشە ئەوە بوو کە پاشاکەی دادپەروەر بوو و هیچ کەس لە ژێر دەسەڵاتی ئەودا ستەمی لێ نەکرابوو.

٣١- ئاینی ئیسلام فەرماندەکات بە چاکەکار بوون بەرامبەر بە هەموو بوونەوەرەکان، وبانگەشە دەکات بۆ ڕەوشت وکردەوە جوانەکان.

ئاینی ئیسلام فەرماندەکات بە چاکەکاری بەرامبەر هەموو خەڵکی، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ ۞﴾[النحل: ۹۰]

واتە: {بەڕاستی خوا فەرمان دەدات بە دادگەری وبە چاکە وبە بەخشین بە خزم وکەسوکار}[النحل:۹۰].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿الَّذِينَ يُنفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ۞﴾[آل عمران: ۱۳٤]

واتە: {ئەوانەی ماڵ دەبەخشن (لە پێناوی خوادا) لە کاتی خۆشی (دەوڵەمەندی) وناخۆشیدا ورِق بەتینی خۆیان دەخۆنەوە و دەبوورن لە خەڵکی وخوداش چاکەکارانی خۆشدەوێت}[آل عمران : ١٣٤].

وپێغەمبەر موحەمەد -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ الإِحْسَانَ علَى كُلِّ شيءٍ، فَإِذَا قَتَلْتُمْ فأحْسِنُوا القِتْلَةَ، وإذَا ذَبَحْتُمْ فأحْسِنُوا الذَّبْحَ، وَلْيُحِدَّ أَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ، فَلْيُرِحْ ذَبِيحَتَهُ» واتە: «خوای گەورە چاکەکاری لە سەر هەموو شتێک نووسیوە، ئەگەر کوشتاریەکتان کرد؛ ئەوا بە چاکی ئەنجامی بدەن، وئەگەر سەربڕینێکتان کرد؛ ئەوا بە چاکی ئەنجامی بدەن، وبا یەکێک لە ئێوە چەقۆکەی تیژ بکات بۆ ئەوەی نارِەحەتی لە سەر سەربڕاوەکە لابدات» [صحيح مسلم: ١٩٥٥].

ئاینی ئیسلام بانگەشە دەکات بۆ ڕەوشتە جوانەکان وکردەوە چاکەکان، خوای گەورە سەبارەت بە سیفەتی پێغەمبەر موحەمەد -صلى الله عليه وسلم- لە کتێبەکانی پێشووتردا دەفەرموێت:

﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ

وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۚ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ ۙ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٧﴾[الأعراف: ١٥٧]

واته: {(ئەم ڕەحمەتەی پەروەردگار) بۆ ئەوانەیە کە شوێن (پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم-) دەکەون کە پێغەمبەرێکی نەخوێندەوارە و (لەلایەن پەروەردگارەوە هاتووە) ئەو کەسە (پێغەمبەرێکە ئەهلی کتێب سیفەتەکانی دەزانن ودەیناسن) چونکە بە نووسراوی لایانە لە تەورات و ئینجیلدا کە فەرمانیان پێ دەکات بە چاکە و ڕێگرییان لێ دەکات لە خراپە وشتە پاکەکانیان بۆ حەڵاڵ دەکات وشتە پیسەکانیان لێ حەرام (قەدەغە) دەکات و بارە قورس وگرانەکان وئەو کۆت و زنجیرانەش کە بەسەریانەوە بوون لەسەریان لای دەبات ئەمجا ئەو کەسانەی کە باوەڕیان بەو (پێغەمبەرە) هێنابێت و ڕێزو قەدریان بۆ دانابێت یارمەتیان دابێت و پشتیوانیان لێ کردبێت و پەیڕەوی ئەو نوورەیان کردبێت (کە قورئانە) کە لەگەڵیدا نێردراوەتە خوارەوە ئەوان (کە باسکران) لە ڕزگار بووانن}[الأعراف:١٥٧].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «يَا عَائِشَةُ إِنَّ اللهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ وَيُعْطِي عَلَى الرِّفْقِ مَا لَا يُعْطِي عَلَى الْعُنْفِ وَمَا لَا يُعْطِي عَلَى مَا سِوَاهُ» واته: «ئەی عائیشە، خودا میهرەبانە، وبە بەزەیی ونەرم ونیان بوونی -میهرەبانی- خۆشدەوێت؛ وئەوەی لەسەر میهرەبانی ونەرم ونیان بوون دەیبەخشێت؛ ئەوەندە بەهۆی توند بوون وهەرشتێکی ترەوە نابەخشێت» [صحيح مسلم: ٢٥٩٣].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ: عُقُوقَ الْأُمَّهَاتِ وَوَأْدَ البَنَاتِ وَمَنَعَ وَهَاتِ وَكَرِهَ لَكُمْ قِيلَ وَقَالَ وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ وَإِضَاعَةَ المَالِ» واته: «خوای گەورە حەرامی کردووە لەسەرتان: خراپەکاری بەرامبەر دایکان، وزیندە بەچاڵکردنی کچان، (وجێبەجێ نەکردنی ئەرک ومافێک لەسەری بێت وداواکردنی مافێک کە هی خۆی نەبێت -یان ووتراوە: [ومنعَ وهاتِ] واتا/ نەبەخشین وجێبەجێ نەکردنی ئەو شتانەی خودا فەزری کردووە ببەخشرێت، داواکردنی ئەو شتانەی کە خودا حەرامی کردووە-). وخودا حەز ناکات لە: قسە هێنان وبردن -قسە زۆر کردن-، وزۆر پرسیار کردن، وبە فیڕۆدانی سامان» [صحيح البخاري: ٢٤٠٨].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «لَا تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا وَلَا تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا أَوَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى شَيْءٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ؟ أَفْشُوا السَّلَامَ بَيْنَكُمْ» واتە: «سوێند بە ئەو زاتەی کە نەفسی منی بە دەستە، ناچنە بەهەشتەوە هەتا ئیمان نەهێنن، وئیمان (باوەڕ) ناهێنن هەتا یەکترتان خۆش نەوێت، ئایا شتێکتان پێ بڵێم کە بەهۆیەوە یەکتریان خۆش دەوێت؟ سەلام کردن بڵاو بکەنەوە لە نێوانتاندا» [صحيح مسلم: ٥٤].

٣٢- ئاینی ئیسلام فەرمان بە ڕەوشتە جوانەکان دەکات وەکو ڕاستگۆیی وپاراستنی سپاردە (ئەمانەت) وداوێن پاکی وشەرم کردن وئازایەتی وبەخشندەیی وبەخشین ورێزلێنان ویارمەتیدانی خاوەن پێویستیەکان ویارمەتیدانی کەسانی لێقەوماو وتێرکردنی برسیەکان وچاکبوون بەرامبەر دراوسێ وگەیاندنی پەیوەندی خزمایەتی ونەرم ونیانی بەرامبەر ئاژەڵەکان.

ئاینی ئیسلام فەرمان دەکات بە ڕەوشتە جوان وچاکەکان، پێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ صَالِحَ الْأَخْلَاقِ» واتە: «نێردراوم بۆ ئەوەی ڕەوشتە جوانەکان تەواو وکامڵ بکەم» [صحيح الأدب المفرد ٢٠٧]،

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «إنَّ من أحبِّكم إليَّ ، وأقربِكم مني مجلسًا يومَ القيامةِ أحاسِنُكم أخلاقًا ، وإنَّ أبغضَكم إليَّ وأبعدَكم مني مجلسًا يومَ القيامةِ الثَّرثارونَ ، والمُتشدِّقونَ ، والمُتفيهقونَ ، قالوا : قد علِمْنا الثرثارونَ و المتشدِّقونَ ، فما المتفيهقونَ ؟ قال : المُتكبِّرونَ» واتە: «ئەو کەسەی لە لای من خۆشەویسترە ولە دانیشتنی من نزیکترە لە ڕۆژی قیامەتدا ئەو کەسەتانە کە جوانترین ڕەوشتی هەیە، وئەوەی زیاتر ڕقم لێیەتی ولە دانیشتنی من دوورتر دەبێت لە ڕۆژی قیامەتدا -لە بەهەشتدا- (ئەم جۆرە کەسانەن): [سەرسارەکان] ئەوانەی زۆر قسە دەکەن -بە بێ سوود-، و [موتەشەدیقەکان] ئەوانەی قسە فراوان وقووڵ دەکەن بە ناهەق (بۆ گاڵتە کردن بە خەڵکی)، و[موتەفەیقیهەکان]» ووتیان: ئەی پێغەمبەری خودا [سەرسارەکان] و[موتەشەدیقەکانمان] زانی، ئەی [موتەفەیقیهەکان] کێن؟، -صلى الله عليه وسلم- فەرمووی: «ئەوانەی خۆبەگەورەزانن».[السلسلة الصحيحة: ٧٩١].

لە عبداللهی کوڕی عەمرو -ڕەزای خوایان لێبێت- دەڵێت: پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- کەسێکی جوێندەر و جوێن فرۆش نەبوو، ودەیفەرموو: «إن من خيارکم أحسنکم أخلاقًا» واتە: «باشترین وخێرترینتان ئەوانەن کە جوانترین ڕەوشتیان هەیە».[صحيح البخاري: ٣٥٥٩]، وئایەت وفەرموودەی تریش زۆرن کە بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە ئاینی ئیسلام ئامۆژگاری دەکات بە ڕەوشتە جوانەکان وکردەوە چاکەکان بە شێوەیەکی گشتی.

ولەو ئاكارە بەرزانەی كە ئاینی ئیسلام فەرمانی پێدەكات بریتیە لە: ڕاستگۆیی، پێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ صِدِّيقًا» واتە: «دەستبگرن بە ڕاستگۆییەوە، چونكە ڕاستگۆیی ڕێنیشاندەرە بەرەو چاكەكاری، وچاكەكاری ڕێنیشاندەرە بەرەو بەهەشت، وكەسێک ڕاستگۆیە وبەردەوام بە دوای ڕاستگۆییدا دەگەڕێت؛ هەتا لای خوای گەورە بە ڕاستگۆ لە قەڵەم دەدرێت» [صحيح مسلم: ٢٦٠٧].

لەو ڕەوشتە جوانانەی كە ئیسلام فەرمانی پێكردووە بریتیە لە پاراستنی سپاردە (ئەمانەت)، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا ﴿٥٨﴾﴾[النساء: ٥٨]

واتە: {بەڕاستی خوا فەرمانتان پێ دەكات بەدانەوەی گشت سپاردەكان بۆ خاوەنەكانیان}[النساء:٥٨].

لەو ڕەوشتە جوانانەی كە ئیسلام فەرمانی پێكردووە بریتیە لە داوێن پاكی وپاكیزەیی وخۆ دوورگرتن لە پیس وبۆگەنی تاوانەكان، پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «ثلاثة حق على الله عونهم: وذكر منهم: والناكح الذي يريد العفاف» واتە: «سێ كۆمەڵ مافە لەسەر خوای گەورە كە یارمەتیان بدات: ویەكێک لەوانەی كە باسیكرد: ئەو كەسەی دەیەوێت هاوسەرگیری بكات بۆ ئەوەی داوێنی خۆی پاک ڕابگرێت»[سنن الترمذي: ١٦٥٥].

ولە نزاكانی پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- ئەوە بوو كە دەیفەرموو: «اللهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدَى وَالتُّقَى وَالْعَفَافَ وَالْغِنَى» واتە: «خودایە، من داوای هیدایەت، وتەقواداری، وداوێن پاكی، ودەوڵەمەندیت لێدەكەم»[صحيح مسلم: ٢٧٢١].

لەو ڕەوشتە جوانانەی كە ئیسلام فەرمانی پێكردووە بریتیە لە شەرم كردن (الحياء)، پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «الْحَيَاءُ لَا يَأْتِي إِلَّا بِخَيْرٍ» واتە: «شەرم كردن هیچ شتێک ناهێنێت جگە لە خێر»[صحيح البخاري: ٦١١٧]،

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «لِكُلِّ دِينٍ خُلُقٌ وَخُلُقُ الْإِسْلَامِ الْحَيَاءُ» واتە: «هەموو ئەهلی -شوێنكەوتووانی- ئاینێک ڕەوشتێكیان

(ڕەوشتێکی تایبەتیان) هەیە، وڕەوشتی (تایبەتی) ئەهلی ئیسلام -مسوڵمانان- بریتیە لە شەرم کردن»[شعب الإيمان/ البيهقي: ٢٦١٩/٦].

ولەو ئاکارە جوانانەی ئاینی ئیسلام فەرمانی پێدەکات؛ بریتیە لە ئازایەتی، لە ئەنەسەوە -ڕەزای خوای لێبێت- دەڵێت: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحْسَنَ النَّاسِ وَأَشْجَعَ النَّاسِ وَأَجْوَدَ النَّاسِ وَلَقَدْ فَزِعَ أَهْلُ المَدِينَةِ فَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبَقَهُمْ عَلَى فَرَسٍ» واتە: «پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- باشترین وئازاترین وبەخشندەترین مرۆڤ بوو لە نێو خەڵکیدا، وجارێکیان خەڵکی مەدینە تووشی ترس بوون بەڵام پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- پێشیان کەوت بە سواری ئەسپێکەوە (بۆ ئەوەی دڵنیایان بکاتەوە ونەترسن)»[صحيح البخاري: ٢٨٢٠].

پێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- پەنای بە خودا دەگرت لە ترسنۆکی، بۆیە دەیفەرموو: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الجُبْنِ» واتە: «خودایە، من پەنات پێدەگرم لە ترسنۆکی»[صحيح البخاري: ٦٣٧٤].

لەو ڕەوشتە جوانانەی کە ئیسلام فەرمانی پێکردووە بریتیە لە بەخشین وسەخاوەت ورێزلێنان (خزمەتکردن)، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿مَّثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ ۗ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾﴾[البقرة: ٢٦١]

واتە: {وێنەی (خێری) ئەوانەی کە ماڵی خۆیان دەبەخشن لە ڕێی خوادا وەک دەنکە (تۆوێک) وایە (ڕوابێت) وحەوت گوڵی گرتبێت لەهەر گوڵێکدا سەد دانەی تێدا بێت وخوا لەمەش زیاتری دەکات بۆ هەرکەسێک کە خۆی بیەوێت وە خوا خاوەن بەهرەی فراوانی زانایە (ئاگادارە)}[البقرة:٢٦١].

وبەخشندەیی ڕەوشتی پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- بوو، لە ئبن عەباسەوە -ڕەزای خوایان لێبێت- دەڵێت: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجْوَدَ النَّاسِ بِالخَيْرِ وَكَانَ أَجْوَدُ مَا يَكُونُ فِي رَمَضَانَ حِينَ يَلْقَاهُ جِبْرِيلُ وَكَانَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ يَلْقَاهُ كُلَّ لَيْلَةٍ فِي رَمَضَانَ حَتَّى يَنْسَلِخَ يَعْرِضُ عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ القُرْآنَ فَإِذَا لَقِيَهُ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ كَانَ أَجْوَدَ بِالخَيْرِ مِنَ الرِّيحِ المُرْسَلَةِ» واتە: «پێغەمبەری خودا

-صلى الله عليه وسلم- بەخشندەترین وسەخیترین کەس بوو لە نێو خەڵکیدا، ولە مانگی ڕەمەزانیشدا بەخشندەتر بوو زیاتر لە هەموو کاتەکانی تر، کاتێک جبریل -عليه السلام- دەهات بۆ لای، جبریل هەموو شەوێکی مانگی ڕەمەزان فێری قورئانی پیرۆزی دەکرد وپێداچوونەوەی بۆ دەکرد، بۆیە پێغەمبەری خودایش -صلى الله عليه وسلم- سەخیتر بوو لە خێرکردندا زیاتر لە خێرایی شنە بای نێردراو»[صحيح البخاري: ١٩٠٢].

لەو کردەوە چاکانەی کە ئاینی ئیسلام فەرمانی پێدەکات: یارمەتیدانی خاوەن پێویستیەکان ویارمەتیدانی کەسانی لێقەوماو وتێرکردنی برسیەکان وچاکبوون بەرامبەر دراوسێ وگەیاندنی پەیوەندی خزمایەتی ونەرم ونیانی بەرامبەر ئاژەڵەکان. لە عبداللەی کوڕی عەمرو -ڕەزای خوایان لێبێت- دەڵێت: پیاوێک پرسیاری لە پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- کرد: چی کردەوەیەک لە ئیسلامدا باشترین وچاکترینە؟ -صلى الله عليه وسلم- فەرمووی: «خواردن ببەخشیت وسەلام بکەیت لە هەرمسوڵمانێک بیناسیت یان نەیناسیت».[صحيح البخاري: ١٢].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي بِطَرِيقٍ اشْتَدَّ عَلَيْهِ العَطَشُ فَوَجَدَ بِئْرًا فَنَزَلَ فِيهَا فَشَرِبَ ثُمَّ خَرَجَ فَإِذَا كَلْبٌ يَلْهَثُ يَأْكُلُ الثَّرَى مِنَ العَطَشِ فَقَالَ الرَّجُلُ: لَقَدْ بَلَغَ هَذَا الكَلْبَ مِنَ العَطَشِ مِثْلُ الَّذِي كَانَ بَلَغَ بِي فَنَزَلَ البِئْرَ فَمَلَأَ خُفَّهُ ثُمَّ أَمْسَكَهُ بِفِيهِ فَسَقَى الكَلْبَ فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَإِنَّ لَنَا فِي البَهَائِمِ أَجْرًا؟ فَقَالَ: «نَعَمْ فِي كُلِّ ذَاتِ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أَجْرٌ» واتە: «پیاوێک بە ڕێگایەکدا دەڕۆیشت وزۆر تینووی بوو، وبیرێکی دۆزیەوە ودابەزی وئاوی لێ خواردەوە وپاشان دەرچوو و(بینی) سەگێک زمانی دەرهێناوە لە تینوێتیدا لە خۆڵی خاکەکە دەخوات، پیاوەکە ووتی: ئەم سەگە تینوویەتی وەکو چۆن من تینووم بوو، بۆیە دابەزی بۆ نێو بیرەکە وخوفەکەی (پێلاوەکەی) پڕ کرد (لە ئاو) وبە دەمی گرتی (هەتا هاتە سەرەوە)، ودای بە سەگەکە، وبۆیە خوای گەورە سوپاسی پیاوەکەی کرد بەهۆی ئەم کردەوەیە ولە تاوانەکانی خۆش بوو»، ووتیان: ئەی پێغەمبەری خودا ئایان پاداشتمان بۆ دەنووسرێت بەهۆی چاکەکردن بەرامبەر ئاژەڵەکان؟ ئەویش -صلى الله عليه وسلم- فەرمووی: «بەڵێ، (چاکەکردن) بەرامبەر هەموو بوونەوەرێک پاداشتی لەسەرە»[صحيح بن حبان: ٥٤٤].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت:«السَّاعِي عَلَى الأَرْمَلَةِ وَالمِسْكِينِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوِ القَائِمِ اللَّيْلَ الصَّائِمِ النَّهَارَ» واتە: «ئەو کەسەی پێداویستیەکانی بێوەژن وهەژار جێبەجێدەکات وەکو کەسی موجاهید وتێکۆشەر وایە لە پێناو خوای گەورە یان وەکو ئەو کەسە وایە لە شەودا (بەردەوام) شەونوێژ دەکات و لە ڕۆژدا (بەردەوام) بەڕۆژوو دەبێت» [صحيح البخاري: ٥٣٥٣].

ئاینی ئیسلام پێداگیری دەکات لەسەر مافی خزم وکەسە نزیکەکان وگەیاندنی پەیوەندی خزمایەتی واجبە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ ۖ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ ۗ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَن تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِكُم مَّعْرُوفًا ۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٦﴾﴾[الأحزاب: ٦]

واتە: {پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- لە خودی بڕواداران بۆ خۆیان لە پێشترە خێزانەکانیشی دایکی باوەڕدارانن و ئەوانەی (بە ڕەچەڵەک -نەسەب-) خزمی یەکترن (ئەگەر موسڵمان بن) لە قورئانی خوا بۆ یەکتری لە پێشترن (میرات لە یەکتر بەرن) لە ئیمانداران و کۆچەران (کە خزم نین) مەگەر خۆتان چاکەیەك (بەخشین یان وەسێتێك) بۆ دۆست و خۆشەویستانتان بکەن ئەوە بڕیارە لە قورئان (یان لە لوح المحفوظ دا) نووسراوە} [الأحزاب:٦].

ئاینی ئیسلام هەڕەشە وئاگاداری داوە سەبارەت بە پچڕاندنی پەیوەندی خزمایەتی ولەگەڵ خراپەکاری نانەوە لەسەر زەویدا باسی کردووە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِن تَوَلَّيْتُمْ أَن تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ ﴿٢٢﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعْمَىٰ أَبْصَارَهُمْ ﴿٢٣﴾﴾[محمد: ٢٢-٢٣]

واتە: {جا ئایا ئێوە بەتەمان (ئەی ناپاکان) ئەگەر پشت هەڵبکەن (لە ئیسلام وجیهاد) لە زەویدا ئاژاوە وخراپە بەرپابکەن وە هەرچی پەیوەندی خزمایەتیە بیبچڕێنن (٢٢) ئا ئەوانە ئەو کەسانەن کە خوا نەفرەتی لێکردوون وە کەڕی کردوون وچاویانی کوێر کردووە (٢٣)}[محمد:٢٢-٢٣].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعُ رَحِمٍ» واتە: «ئەو کەسەی پەیوەندی خزمایەتی بپچڕێنێت ناچێتە بەهەشتەوە» [صحيح مسلم: ٢٥٥٦].

وئەو خزمانەی کە واجبە پەیوەندی هەبێت لەگەڵیان وسەردانیان بکرێت: دایک وباوک، برا، خوشک، داپیرە، باپیرە، مام، خاڵ، پور (میمک).

ئاینی ئیسلام گرنگی دەدات بە مافی دراوسێ ئەگەرچیش کافر بێت، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ۖ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٣٦﴾﴾ [النساء: ٣٦]

واتە: {بەس خوا بپەرستن، و هیچ شتێک مەکەن بە هاوبەشی هەروەها لەگەڵ دایک و باوکتاندا چاک بن و لەگەڵ خزم و نزیکان و هەتیوان و هەژاران وهاوسێی خزم و هاوسێی بێگانە یا دوور و هاوڕێی هەمیشەیی یا هاوڕێی سەفەر و ڕێبوار و ئەوانەی بوون بە موڵکتان (چاک بن لەگەڵیاندا) بەڕاستی خوا خۆشی ناوێت ئەو کەسەی کە خۆ بەزلزان وشانازیکار بێت}[النساء:٣٦].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «مَا زَالَ جِبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُوَرِّثُهُ» واتە: «جبریل بەردەوام وەسیەت وئامۆژگاری دەکردم سەبارەت دراوسێ هەتا گومانم وابوو کە دەبێتە میراتگریش» [صحيح أبي داود: ٥١٥٢].

٣٣- ئاینی ئیسلام شته پاکەکانی حەڵاڵ کردووە لە خواردن وخواردنەوەکان وفەرمانی کردووە بە پاکژکردنەوەی دڵ ولاشە وماڵ، وهاوسەرگیری حەڵاڵکردووە، و بەهەمان شێوە فەرمانی بە پێغەمبەران کردووە -علیهم السلام-، بۆیە ئەوان تەنها فەرمانی شتی پاک بە خەڵکی دەکەن.

ئاینی ئیسلام خواردن وخواردنەوە پاکەکانی حەڵاڵ کردووە، پێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلاَّ الطَّيِّبَ وإِنَّ اللَّهَ أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ قَالَ تعالى: {يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ} وَقَالَ تعالى: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طِيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ واشكروا لله إن كنتم إياه تعبدون} الآية قَالَ: ثُمَّ ذَكَرَ الرَّجُلَ يُطِيلُ السَّفَرَ أَشْعَثَ أَغْبَرَ يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ: يَا رَب يَا رَبِّ وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ وَغُذِّيَ بِالْحَرَامِ فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ؟!» واتە: «ئەی خەڵکینە، خوای گەورە پاک وپیرۆز (دوورە لە کەموکورتی) وهیچ شتێک قبوڵ ناکات مەگەر پاک نەبێت، وفەرمانی کردووە بە ئیمانداران هەروەکو چۆن فەرمانی کردووە بە پێغەمبەرانیش، بۆیە خوای گەورە فەرموویەتی:

﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ۝٥١﴾ [المؤمنون: ٥١]

واتە: {ئەی نێردراوانی خودا لە خۆراکی پاک و(حەڵاڵ) بخۆن وکردەوەی چاک بکەن،چونکە بەڕاستی من بەوەی ئێوە دەیکەن زانام (ئاگادارم)} [المؤمنون: ٥١].

وفەرموویەتی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ ۝١٧٢﴾ [البقرة: ١٧٢]

واتە: {ئەی ئەو کەسانەی کە بڕواتان هێناوە بخۆن لەو خواردەمەنیە پاکانەی کردوومانە بە ڕۆزیتان وسوپاسی خودا بکەن ئەگەر ئێوە هەر ئەو دەپەرستن} [البقرة: ١٧٢].

پاشان پێغەمبەر ﷺ باسی پیاوێکی کرد کە قژی گڤ وتێکچووە بە سەریەکدا وجلەکەی خۆڵ وتۆزاویە، ودەستی بەرز دەکاتەوە بەرەو ئاسمان، (ودەڵێت:) ئەی

پەروەردگار (یا رب)، ئەی پەروەردگار (یا رب)، وخواردنەکەی حەرامە، وخواردنەوەکەی حەرامە، وجلەکەی بە پارە حەرام کڕیوەتی ولە بەریدایە، وخواردنی حەرامی پێدراوە، چۆن وەڵامی ئەو جۆرە کەسە دەدرێتەوە؟» [صحيح مسلم: ١٠١٥].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ ۚ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴿٣٢﴾﴾[الأعراف: ٣٢]

واتە: {بڵێ کێ ڕازاندنەوە وجوانی و (نازونیعمەتە) خواییەکانی حەرام کردووە کە خودا بۆ بەندەکانی دروستی کردووە هەروەها ڕۆزی وخۆراکە پاک وخۆشەکان (کێ حەرامی کردوون) پێیان بڵێ: ئەوانە بۆ بڕواداراانە لە ژیانی دونیادا (بێباوەڕانیش لە پەنای ئەواندا بەشداری دەکەن)، بەڵام لە ڕۆژی دواییدا تایبەتە بە بڕواداران بەم شێوەیە ئایەتەکانمان باس دەکەین ورووونی دەکەینەوە بۆ گەل وکۆمەڵێک کە دەزانن وتێدەگەن}[الأعراف:٣٢].

وئاینی ئیسلام شتە پاکەکانی حەڵاڵ کردووە لە خواردن وخواردنەوکان وفەرمانی کردووە بە پاکژکردنەوەی دڵ ولاشە ومالّ، وهاوسەرگیری حەڵاڵکردووە، و بەهەمان شێوە فەرمانی بە پێغەمبەران کردووە -عليهم السلام-، بۆیە ئەوان تەنها فەرمانی شتی پاک بە خەڵکی دەکەن، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ﴿٧٢﴾﴾[النحل: ٧٢]

واتە: {وخودا لە ڕەگەزی خۆتان هاوسەری بۆ بەدی هێناون ولە ژن وهاوسەرەکانتان کوڕ ونەوەی بۆ فەراهەم هێناون ورزق وڕۆزی پاک وخۆشی پێداون دەی ئایا ئەوان هەر بە ناهەق وبەتاڵ باوەڕ دێنن وبە چاکە ونیعمەتەکانی خودایش بێباوەڕ وسپڵەن} [النحل:٧٢].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ﴿٤﴾ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ﴿٥﴾﴾[المدثر: ٤-٥]

واته: {وه پۆشاكت به پاك ڕابگره (٤) بەردەوام به له وازهێنان له بت پەرستی و گوناهەكان (٥)}[المدثر:٤-٥].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبْرٍ. قَالَ رَجُلٌ: إِنَّ الرَّجُلَ يُحِبُّ أَنْ يَكُونَ ثَوْبُهُ حَسَنًا وَنَعْلُهُ حَسَنَةً قَالَ: إِنَّ اللهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ الْكِبْرُ بَطَرُ الْحَقِّ وَغَمْطُ النَّاسِ» واته: «هەركەسێک هێندەی کێشی گەردیلەک خۆبەگەورەزانین له ناو دڵیدا هەبێت ناچێتە بەهەشتەوە»، پیاوێک ووتی: کەسێک حەز دەکات جلەکەی ڕێکوپێک بێت، ونەعلەکەی ڕێکوپێک بێت؟ -صلى الله عليه وسلم- فەرمووی: «خوای گەورە جوانە، وجوانیشی خۆشدەوێت، خۆبەگەورەزانین: بریتیە له ڕەتدانەوەی هەق وبە کەمزانینی خەڵکی -بە چاوی سووک سەیرکردنی خەڵکی-» [صحيح مسلم: ٩١].

٣٤- ئاینی ئیسلام ئەو تاوانانەی حەرامکرد کە بە بنچینەی حەرامکراوەکان دادەنرێت وەکو: شیرک وهاوبەشدانان بۆ خودا وکوفر وبێباوەڕی، وبت پەرستی، وقسەکردن بەناوی خوداوە بە بێ زانست، وکوشتنی منداڵەکان، وکوشتنی ئەو نەفسانەی کە کوشتنیان حەرامکراوە، وخراپەکاری نانەوە لەسەر زەویدا، وتاوان وخراپە ئاشکرا ونهێنیەکان وزینا کردن ونێربازی، ومامەڵکردن بە ڕیبا (سوو)، وخواردنی گۆشتی ئاژەڵی مردارەوە بوو (جگە لە ئاژەڵانی نێو دەریا وکولە)، وخواردنی گۆشتی ئەو ئاژەڵەی بۆ -لەبەر- بتەکان وگۆڕەکان سەربڕاوە، خواردنی گۆشتی بەراز، وهەموو شتە پیس وبۆگەنەکان، وخواردنی ماڵی هەتیوەکان بەناهەق، وفێڵکردن لە تەرازوو وکێشان، وپچڕاندنی پەیوەندی خزمایەتی، وپێغەمبەران -علیهم السلام- کۆک ویەک دەنگن سەبارەت بە حەرامکردنی ئەم تاوانانە.

ئاینی ئیسلام ئەو تاوانانەی حەرامکرد کە بە بنچینەی حەرامکراوەکان دادەنرێت وەکو: شیرک وهاوبەشدانان بۆ خودا وکوفر وبێباوەڕی، وبت پەرستی، وقسەکردن بەناوی خوداوە بە بێ زانست، وکوشتنی منداڵەکان، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُلۡ تَعَالَوۡاْ أَتۡلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمۡ عَلَيۡكُمۡۖ أَلَّا تُشۡرِكُواْ بِهِۦ شَيۡـٔٗاۖ وَبِٱلۡوَٰلِدَيۡنِ إِحۡسَٰنٗاۖ وَلَا تَقۡتُلُوٓاْ أَوۡلَٰدَكُم مِّنۡ إِمۡلَٰقٖ نَّحۡنُ نَرۡزُقُكُمۡ وَإِيَّاهُمۡۖ وَلَا تَقۡرَبُواْ ٱلۡفَوَٰحِشَ مَا ظَهَرَ مِنۡهَا وَمَا بَطَنَۖ وَلَا تَقۡتُلُواْ ٱلنَّفۡسَ ٱلَّتِي حَرَّمَ ٱللَّهُ إِلَّا بِٱلۡحَقِّۚ ذَٰلِكُمۡ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمۡ تَعۡقِلُونَ ١٥١ وَلَا تَقۡرَبُواْ مَالَ ٱلۡيَتِيمِ إِلَّا بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ حَتَّىٰ يَبۡلُغَ أَشُدَّهُۥۚ وَأَوۡفُواْ ٱلۡكَيۡلَ وَٱلۡمِيزَانَ بِٱلۡقِسۡطِۖ لَا نُكَلِّفُ نَفۡسًا إِلَّا وُسۡعَهَاۖ وَإِذَا قُلۡتُمۡ فَٱعۡدِلُواْ وَلَوۡ كَانَ ذَا قُرۡبَىٰۖ وَبِعَهۡدِ ٱللَّهِ أَوۡفُواْۚ ذَٰلِكُمۡ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمۡ تَذَكَّرُونَ ١٥٢﴾ [الأنعام: ١٥١-١٥٢]

واتە: {بڵێ وەرن با بیخوێنمەوە (بۆتان) ئەوەی پەروەردگارتان (حەرام) و یاساغی کردووە لەسەرتان (فەرمانیداوە کەوا) هیچ شتێک نەکەن بە هاوبەش بۆی و لەگەڵ باوک و دایکدا ئاکار چاک و ڕەفتار جوان بن و مناڵەکانتان مەکوژن لەبەر هەژاری و نەبوونی ئێمە ڕۆزی ئێوە و ئەوانیش دەدەین ونزیکی گوناهـ و کردەوە بەدەکان

مەکەونەوە ئەوەی بە ئاشکرا دەکرێت لەو (خراپانە) و ئەوەش بە پەنهان وئەو کەسە مەکوژن کە خوا کوشتنی حەرامکردووە مەگەر هەق بێت (و بکوژرێتەوە لە تۆڵەدا) خوا ئەمانەی بە ئێوە ڕاسپاردووە بۆ ئەوەی تێبگەن (و ژیری خۆتان بەکاربهێنن) (١٥١) و نزیکی ماڵی هەتیوان مەکەونەوە مەگەر بەو شێوەی کەجوانتر و چاکتر بێت (بۆ ئەوان) تا باڵغ دەبێت و دەگاتە هێزی خۆی و پێوانە و کێشانە بێ زیاد و کەم ئەنجام بدەن بە دادگەری داوای هیچ ئەرک و فەرمانێک لەکەس ناکەین مەگەر بە ئەندازەی توانای خۆی نەبێت وکاتێک (بۆ شایەتیدان و شتی تر) قسەتان کرد دادوەر وڕاست بن با (لە دژی) خزمی نزیکی خۆشتان بێت وبەڵێن و پەیمانی خوا بە چاکی ببەنە سەر خوا ئەو شتانەی بە ئێوە ڕاسپاردووە بۆ ئەوەی بیر بکەنەوە (١٥٢)}[الأنعام:١٥١-١٥٢].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُلۡ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ ٱلۡفَوَٰحِشَ مَا ظَهَرَ مِنۡهَا وَمَا بَطَنَ وَٱلۡإِثۡمَ وَٱلۡبَغۡيَ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ وَأَن تُشۡرِكُواْ بِٱللَّهِ مَا لَمۡ يُنَزِّلۡ بِهِۦ سُلۡطَٰنٗا وَأَن تَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ٣٣﴾[الأعراف: ٣٣]

واتە: {بڵێ بێگومان پەروەردگارم تەنها ئەو کردەوانەی حەرامکردووە کە زۆر بەد و خراپن ئەوانەی کە ئاشکران و ئەوانەش کە نهێنین وگوناه ودەست درێژی بەناهەق (حەرامکردووە)، و (حەرامی کردووە) شتێک بکەنە هاوبەش بۆ خوا کە بەڵگەی بۆ نەهاتووە, و(حەرامی کردووە) کە بە ناوی خواوە شتانێک بڵێن کە نایزانن}[الأعراف:٣٣].

ئاینی ئیسلام کوشتنی ئەو کەسانەی حەرامکردووە کە کوشتنیان حەرام ونەهی لێکراوە لە شەریعەتدا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَلَا تَقۡتُلُواْ ٱلنَّفۡسَ ٱلَّتِي حَرَّمَ ٱللَّهُ إِلَّا بِٱلۡحَقِّۗ وَمَن قُتِلَ مَظۡلُومٗا فَقَدۡ جَعَلۡنَا لِوَلِيِّهِۦ سُلۡطَٰنٗا فَلَا يُسۡرِف فِّي ٱلۡقَتۡلِۖ إِنَّهُۥ كَانَ مَنصُورٗا ٣٣﴾[الإسراء: ٣٣]

واتە: {وە کەسێک مەکوژن کە خوا کوشتنی حەرام کردووە مەگەر بە (هۆیەکی) ڕاست و ڕەوا نەبێت (وەک ئەگەر هاتوو کەسێکی کوشتبوو، یان لە ئاین پاشگەز ببووەوە، یان شووی کردبوو یان ژنی هێنابوو وزینایان کرد) جا هەرکەسێک بە ناهەق و ستەم لێکراوی کوژرا ئەوە دەسەڵاتمان داوە بەخاوەنەکەی (بەسەر بکوژەکەدا)

جا با خاوەنەکەی زیادەڕۆیی نەکات لە تۆڵەسەندنەوەدا (ئەگەر عەفووی کرد پاش ئەوە نەچێت تۆڵەی لێ بسەنێتەوە، وە ئەگەر کوشتیەوە بە جوانترین شێوە بیکوژێتەوە و ڕازی بێت بە بڕیاری خوا هەرچۆنێک بێت) چونکە بەڕاستی ئەو (خاوەنە) یارمەتیدراوە}[الإسراء:٣٣].

خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٦٨﴾﴾[الفرقان: ٦٨]

واتە: {وە کەسانێکن کە لەگەڵ خوادا ناپەرستن هیچ پەرستراوێکی تر و ناکوژن هیچ کەسێک کە خوا کوشتنی ئەوی یاساغ و(حەرام) کردووە مەگەر بەهەق و ڕەوا نەبێت وە زینا وداوێن پیسی ناکەن وە هەر کەسێک ئەو تاوانانە بکات (کە باسکران سزاکەی وەردەگرێت}[الفرقان:٦٨].

ئاینی ئیسلام نانەوەی ئاژاوە وپشێوەی وخراپەکاری (فەسادی) لەسەر زەویدا حەرامکردووە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَلَا تُفۡسِدُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ بَعۡدَ إِصۡلَٰحِهَا...﴿٥٦﴾﴾[الأعراف: ٥٦]

واتە: {خراپەکاری مەکەن (مەنێنەوە) لەسەر زەویدا پاش ئەوەی کە خوا چاکی کردووە}[الأعراف:٥٦].

خوای گەورە سەبارەت بە گفتوگۆی شوعەیب -علیه السلام- لەگەڵ قەومەکەی لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت: کە شوعەیب -علیه السلام- فەرموویەتی:

﴿وَإِلَىٰ مَدۡيَنَ أَخَاهُمۡ شُعَيۡبٗاۚ قَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥۖ قَدۡ جَآءَتۡكُم بَيِّنَةٞ مِّن رَّبِّكُمۡۖ فَأَوۡفُواْ ٱلۡكَيۡلَ وَٱلۡمِيزَانَ وَلَا تَبۡخَسُواْ ٱلنَّاسَ أَشۡيَآءَهُمۡ وَلَا تُفۡسِدُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ بَعۡدَ إِصۡلَٰحِهَاۚ ذَٰلِكُمۡ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ﴿٨٥﴾﴾ [الأعراف: ٨٥]

واتە: {ئەی گەلەکەم بەتەنها خودا بپەرستن هیچ پەرستراوێکتان نییە بێجگە لە ئەو؛ بێگومان لە لایەن پەروەردگارتانەوە بەڵگە وموعجیزەیەکی ڕوون وئاشکراتان بۆ هاتووە کەواتە لە پێوانە وکێشانەتان دا ڕێک وڕاست بن ولە شتومەکی خەڵکی کەم

مەکەنەوە (بە دزی) ولە زەویدا خراپەکاری مەنێنەوە (مەکەن) لە پاش چاکردنی ئەوەی باسکرا چاکترە بۆتان ئەگەر ئێوە ئیماندارن}[الأعراف: ٨٥].

ئاینی ئیسلام سیحر کردنی بە هەموو شێوەیەک لە شێوەکان حەرامکردووە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَأَلۡقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلۡقَفۡ مَا صَنَعُوٓاْۖ إِنَّمَا صَنَعُواْ كَيۡدُ سَٰحِرٖۖ وَلَا يُفۡلِحُ ٱلسَّاحِرُ حَيۡثُ أَتَىٰ ٦٩﴾[طه: ٦٩]

واتە: {ئەوەی لەدەستی ڕاستتدایە (کە گۆچانەکەتە) فرێی بدە هەرچی (جادوو) ئەوان کردوویانە قوتی دەدات (هەڵی دەلوشێت) بێگومان ئەوەی ئەوانە کردوویانە تەنها فروفێڵی جادووگەرە جادووگەریش سەرکەوتوو نابێت لەهەر کوێوە هاتبێت و(هەرچی بکات)}[طه:٦٩].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «اجْتَنِبُوا السَّبْعَ المُوبِقَاتِ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ؟ قَالَ: الشِّرْكُ بِاللَّهِ وَالسِّحْرُ وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالحَقِّ وَأَكْلُ الرِّبَا وَأَكْلُ مَالِ اليَتِيمِ وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ وَقَذْفُ المُحْصَنَاتِ المُؤْمِنَاتِ الغَافِلاَتِ» واتە: «خۆتان بپارێزن لە حەوت تاوانە وێرانکەر و لەناوبەرەکە، ووتیان: ئەی پێغەمبەری خودا، ئەوانە چین؟ فەرمووی: شیرک وهاوبەشدانان بۆ خوای گەورە، وسیحرکردن، وکوشتنی نەفسێک کە خوای گەورە حەرامی کردووە بکوژرێت مەگەر بە هەق ومافی خۆی نەبێت، وخواردنی ڕیبا (سوو)، خواردنی ماڵی یەتیم، وڕاکردن لە ڕۆژی جیهاددا (پشتکردنە گۆڕەپانی جەنگ وڕاکردن)، وتۆمەتی زینا هەڵواسین دژی ئافرەتە ئیمانداره داوێن پاکە بێئاگاکان*». *(بێئاگاکان: تاوانی بوهتانکردن دژی پیاوە ئیمانداره داوێن پاکەکانیش دەگرێتەوە، ولەوەیە هۆکاری ئەوە بێت لێرەدا پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- باسی پیاوی نەکردووە چونکە بە زۆری بوهتانی داوێن پیسی دەدرێتە پاڵ ئافرەتان)[صحيح البخاري: ٦٨٥٧].

ئاینی ئیسلام تاوان وخراپەکارییە نهێنی وئاشکراکانی حەرامکردووە وەکو زینا ونێربازی وپێشووتر لە سەرەتای ئەم بڕگەیەدا ئەو ئایەتانە باسکرا کە بەڵگەن لەسەر حەرامبوونی ئەم کارە قێزەوەنانە، هەروەها ئاینی ئیسلام ڕیبای (سووی) حەرامکردووە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَذَرُواْ مَا بَقِيَ مِنَ ٱلرِّبَوٰٓاْ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ ٢٧٨ فَإِن لَّمۡ تَفۡعَلُواْ فَأۡذَنُواْ بِحَرۡبٖ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦۖ وَإِن تُبۡتُمۡ فَلَكُمۡ رُءُوسُ أَمۡوَٰلِكُمۡ لَا تَظۡلِمُونَ وَلَا تُظۡلَمُونَ ٢٧٩﴾ [البقرة: ٢٧٨-٢٧٩]

واته: {ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان هێناوە (بە خودا) لە خودا بترسن و وازبهێنن لە پاشماوەی ڕیبا (سوو) ئەگەر ئێوە بڕوادارن (٢٧٨) واتە: ئەمجا ئەگەر دەستتان لێهەڵنەگرت کەواتە بزانن وئاگادار بن جەنگ لەگەڵ خودا وپێغەمبەرەکەی ڕادەگەیەنن وئەگەر پەشیمان بوونەوە ئەوا تەنها سەرمایەکانتان بۆ ئێوەیە نە ستەم بکەن (لە خەڵکی) ونە ستەمتان لێدەکرێت (٢٧٩)}[البقرة:٢٧٨-٢٧٩].

خوای گەورە هەڕەشەی جەنگی نەکردووە بەرامبەر تاوانەکانی تر هێندەی هەڕەشە کردن بەرامبەر ئەو کەسەی مامەڵە بە ڕیبا (سوو) ەوە دەکات؛ چونکە مامەڵە کردن بە ڕیبا هۆکاری تیاچوونی دینداری و وڵاتەکان وپارە وسامان ونەفسەکانە.

ئاینی ئیسلام خواردنەوەی گۆشتی ئاژەڵی مردارەوە بوو وخواردنەوەی خوێن، وخواردنی گۆشتی بەراز وئەو گۆشتانەی حەرامکردووە کە بۆ بتەکان سەربڕدراون؛ لەگەڵ هەندێک گۆشتی تر کە لەم ئایەتە پیرۆزەدا باسکراوە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿حُرِّمَتۡ عَلَيۡكُمُ الۡمَيۡتَةُ وَالدَّمُ وَلَحۡمُ الۡخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيۡرِ اللَّهِ بِهِ وَالۡمُنۡخَنِقَةُ وَالۡمَوۡقُوذَةُ وَالۡمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيۡتُمۡ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَن تَسۡتَقۡسِمُوا بِالۡأَزۡلَامِۚ ذَٰلِكُمۡ فِسۡقٌ ٣﴾[المائدة: ٣]

واتە: {لەسەرتان یاساغ کراوە -قەدەغە کراوە- (گۆشتی) مردارەوە بوو وخوێن وگۆشتی بەراز و ئەو ئاژەڵەی لەکاتی سەر بڕیندا ناوی جگە لە خوای لەسەر هێنرا بێت و ئاژەڵی خنکاو (و خنکێنراو) و ئەوەی کە لێی درابێت تا گیانی دەرچووبێت وئەوەی لە بەرزی کەوتبێتە خوارەوە ومرد بێت وقۆچ لێدراو (کە بەو قۆچ لێدانە مردبێت) وئەوەی دڕندە لێی خواردبێت بێجگە لە ئەوەی (پێش مردن) سەرتان بڕی بێت هەروەها (یاساغ کراوە لەسەرتان) ئەو ئاژەڵەی لەسەر نێب یان لەو شوێنانەدا سەربڕابێت کە هانا وهاوار دەبن بۆ جگە لە خودا و داواکردنی بەش بەخت (و نیاز گرتنەوە) بە تیروپشک (کە هەموو جۆرە

یانێیب وفڕێدانی زار وفاڵگرتنەوە وقاوە گرتنەوە وبورجەکان وهاوشێوەی ئەمانە دەگرێتەوە) (ئەنجامدانی) ئەمانە هەمووی لە فەرمان دەرچوون و تاوانە} [المائدة:٣]
*(نێب: چەند بەردێک بوون لە دەوری کەعبە بەپیرۆز سەیر دەکران و لەلایاندا ئاژەڵیان سەر دەبڕی).

ئاینی ئیسلام خواردنەوەی مەی (سەرخۆشکەرەکان) وهەموو شتە پیس وبۆگەنەکانی حەرامکردووە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ۝ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ ۖ فَهَلْ أَنتُم مُّنتَهُونَ۝﴾[المائدة: ٩٠-٩١]

واتە: {ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە بێگومان مەی (سەرخۆشکەرەکان) و قومار و ئەو بەردانەی کە کراون بە بت و ئەو پارچە دارانەی (کە بەکاردەهێنرێن بۆ دیاریکردنی بەش و چارەنووس) ئەوانە پیسن و لە کردەوەی شەیتانن کەواتە دوورکەونەوە لێی بۆ ئەوەی ڕزگارتان بێت (٩٠) بێگومان شەیتان هەر ئەوەی دەوێت کە دوژمنایەتی و کینە و ڕق بخاتە نێوانتانەوە بەهۆی مەی (سەرخۆشکەرەکان) و قومارەوە وە ڕێگریتان بکات لە یادی خودا و لە نوێژ کردن دەی ئایا ئێوە وازدەهێنن (لەو خراپانە)؟ (٩١)}[المائدة: ٩٠-٩١].

پێشتر ڕوونکرایەوە لە بڕگەی ژمارە (٣١) کە خوای گەورە باسی ئەوە دەکات لە سیفاتەکانی پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- لە تەوراتدا ئەوەیە کە شتە پیسەکانیان لەسەر حەرام وقەدەغە دەکات، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۝﴾[الأعراف: ١٥٧]

واتە: {(ئەم ڕەحمەتەی پەروەردگار) بۆ ئەوانەیە کە شوێن (پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم-) دەکەون کە پێغەمبەرێکی نەخوێندەوارە و (لەلایەن پەروەردگارەوە

هاتووه) ئەو کەسە (پێغەمبەرێکە ئەهلی کتێب سیفەتەکانی دەزانن ودەیناسن) چونکە بە نووسراوی لایانە لە تەورات و ئینجیلدا کە فەرمانیان پێ دەکات بە چاکە و ڕێگریان لێ دەکات لە خراپە وشتە پاکەکانیان بۆ حەڵاڵ دەکات وشتە پیسەکانیان لێ حەرام (قەدەغە) دەکات و بارە قورس وگرانەکان وئەو کۆت و زنجیرانەش کە بەسەریانەوە بوون لەسەریان لای دەبات}[الأعراف:١٥٧].

ئاینی ئیسلام خواردنی ماڵی هەتیو (یەتیمی) حەرامکردووە -بەناهەق-، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَآتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ ۖ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ ۖ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ﴿٢﴾﴾[النساء: ٢]

واتە: {بیدەنەوە بە هەتیوان (دوای باڵغ بونیان) ماڵ و سامانیان وە پیس (لە ماڵی خۆتان) مەگۆڕنەوە بە پاک (لە ماڵی ئەوان) وە ماڵەکانیان مەخۆن لەگەڵ ماڵەکانی خۆتان بێگومان ئەو خواردنە گوناهێکی گەورەیە}[النساء:٢].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾﴾

[النساء: ١٠]

واتە: {بەڕاستی ئەو کەسانەی کە ماڵی هەتیوەکان دەخۆن بەستەم و ناڕەوا بەڕاستی ئەوانە بەس لە سکی خۆیان ئاگر دەخۆن. وە لەمەوپاش دەچنە ئاگرێکی بەتین و هەڵگیرساوەوە}[النساء:١٠].

ئاینی ئیسلام فێڵکردنی لە کێشان وتەرازوودا حەرامکردووە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ ٱلَّذِينَ إِذَا ٱكْتَالُوا۟ عَلَى ٱلنَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَو وَّزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾ أَلَا يَظُنُّ أُو۟لَـٰٓئِكَ أَنَّهُم مَّبْعُوثُونَ ﴿٤﴾﴾[المطففين: ١-٤]

واتە: {هاوار وتیاچوون بۆ تەرازوو بازان (١) ئەوانەی کە کاتێك پێوانە بکەن (بۆ خۆیان) لەسەر (ماڵی) خەڵکی بەتەواوی وەریدەگرن (٢) بەڵام کاتێك بۆیان پێوانە

یان کێشانە بکەن کەمیان پێدەدەن (٣) ئایا ئەوانە نازانن کە بێگومان زیندوو دەکرێنەوە؟! (٤)}[المطففين:١-٤].

ئاینی ئیسلام پچڕاندنی پەیوەندی خزمایەتی حەرامکردووە وپێشتر باسی ئەمە کرا لە برگەی ژمارە (٣١) وئەو ئایەت وفەرموودانەش باسکرا لەسەر ئەم بابەتە، وپێغەمبەران -علیهم السلام- هەموویان کۆکن لەسەر حەرامکردنی ئەم قەدەغەکراوانە.

٣٥- ئاینی ئیسلام به‌ شێوه‌یه‌كی گشتی نه‌هی له‌ هه‌موو ڕه‌وشتێكی خراپ وناشیرین ده‌كات وه‌كو درۆ وفێڵ وسته‌م وخیانه‌ت و(پیلانگێڕی شه‌ڕ وخراپه‌) ودزی وسته‌م وده‌ستدرێژی وهه‌موو ڕه‌وشتێک چه‌وت وپیس وبۆگه‌نی تر.

ئاینی ئیسلام به‌ شێوه‌یه‌كی گشتی نه‌هی له‌ ڕه‌وشته‌ خراپ وناشیرینه‌كان ده‌كات، خوای گه‌وره‌ ده‌فه‌رموێت:

﴿وَلَا تُصَعِّرۡ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمۡشِ فِي ٱلۡأَرۡضِ مَرَحًاۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخۡتَالٖ فَخُورٖ ١٨﴾[لقمان: ١٨]

واته‌: {ڕوو له‌ خه‌ڵك وه‌رمه‌گێڕه‌ وبه‌ فیزه‌وه‌ مه‌ڕۆ به‌ سه‌ر زه‌ویدا چونكه‌ به‌ڕاستی خوا هیچ خۆبه‌زلزان وشانازیكه‌رێكی خۆشناوێت}[لقمان:١٨].

پێغه‌مبه‌ری -صلى الله عليه وسلم- ده‌فه‌رموێت: «إنَّ من أحبِّكم إليَّ ، وأقربِكم مني مجلسًا يومَ القيامةِ أحاسِنُكم أخلاقًا ، وإنَّ أبغضَكم إليَّ وأبعدَكم مني مجلسًا يومَ القيامةِ الثَّرثارونَ ، والمُتشدِّقونَ ، والمُتفيهقونَ ، قالوا : قد علِمْنا الثرثارونَ و المتشدِّقونَ ، فما المتفيهقونَ ؟ قال : المُتكبِّرونَ» واته‌: «ئه‌و كه‌سه‌ی له‌ لای من خۆشه‌ویستتره‌ وله‌ دانیشتنی من نزیكتره‌ له‌ ڕۆژی قیامه‌تدا -له‌ به‌هه‌شتدا-؛ ئه‌و كه‌سه‌تانه‌ كه‌ جوانترین ڕه‌وشتی هه‌یه‌، وئه‌وه‌ی زیاتر ڕقم لێیه‌تی وله‌ دانیشتنی من دوورتر ده‌بێت له‌ ڕۆژی قیامه‌تدا (ئه‌م جۆره‌ كه‌سانه‌ن): [سه‌رساره‌كان] ئه‌وانه‌ی زۆر قسه‌ ده‌كه‌ن -به‌ بێ سوود-، و [موته‌شه‌دیقه‌كان] ئه‌وانه‌ی قسه‌ فراوان وقووڵ ده‌كه‌ن به‌ ناهه‌ق (بۆ گاڵته‌ كردن به‌ خه‌ڵكی)، و[موته‌فه‌یقیهه‌كان]» ووتیان: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خودا [سه‌رساره‌كان] و[موته‌شه‌دیقه‌كانمان] زانی، ئه‌ی [موته‌فه‌یقیهه‌كان] كێن؟، -صلى الله عليه وسلم- فه‌رمووی: «ئه‌وانه‌ی خۆبه‌گه‌وره‌زانن».[السلسلة الصحيحة: ٧٩١].

ئیسلام نه‌هی ده‌كات له‌ درۆكردن، خوای گه‌وره‌ ده‌فه‌رموێت:

﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي مَنۡ هُوَ مُسۡرِفٞ كَذَّابٞ ٢٨﴾[غافر: ٢٨]

واته‌: {بێگومان خوا ڕێنمونی كه‌سێک ناكات كه‌ زێده‌ڕۆ و درۆزن بێت}[غافر:٢٨].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرمویت: «وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ كَذَّابًا» واتە: «وئاگاداری درۆ کردن بن، چونکە درۆ کردن ڕێنیشاندەرە بەرەو خراپەکاری، وخراپەکاری ڕێنیشاندەرە بەرەو دۆزەخ، وکەسێک درۆزنە وبەردەوام بەدوای درۆدا دەگەڕێت؛ هەتا لای خوای گەورە بە درۆزن لە قەڵەم دەدرێت» [صحيح مسلم: ٢٦٠٧].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرمویت: «آيَةُ المُنَافِقِ ثَلاَثٌ: إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ» واتە: «نیشانەکانی کەسی مونافیق (دوو ڕوو) سیانن: ئەگەر قسە بکات؛ درۆ دەکات، وئەگەر پەیمان بدات؛ پەیمانەکە دەشکێنێت، وئەگەر سپاردەیەکی (ئەمانەتێکی) پێ بسپێردرێت؛ خیانەت لە پاراستنی سپاردەکە دەکات».[صحيح البخاري: ٦٠٩٥].

ئاینی ئیسلام نەهی لە غەش وفێڵکردن دەکات ولە فەرموودەیەکدا هاتووە: «أن رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ عَلَى صُبْرَةِ طَعَامٍ فَأَدْخَلَ يَدَهُ فِيهَا فَنَالَتْ أَصَابِعُهُ بَلَلًا فَقَالَ: «مَا هَذَا يَا صَاحِبَ الطَّعَامِ؟» قَالَ أَصَابَتْهُ السَّمَاءُ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ: أَفَلَا جَعَلْتَهُ فَوْقَ الطَّعَامِ كَيْ يَرَاهُ النَّاسُ مَنْ غَشَّ فَلَيْسَ مِنِّي» واتە: «پێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- بە لە لای هەندێک خۆراکی دانراودا تێپەڕ بوو ودەستی خستە نێو خۆراکەکەوە ودەستی تەڕی بەرکەوت، وفەرمووی: «ئەمە چییە ئەی خاوەنی خۆراکەکە -فرۆشیاری خۆراکەکە-؟» ووتی: ئەمە باران لێی داوە ئەی پێغەمبەری خودا، فەرمووی: «ئەی بۆچی نایکەیتە سەرەوەی خۆراکەکە بۆ ئەوەی خەڵکی بیبینێت، ئەوەی فێڵ -غەش- بکات لە من نییە» [صحيح مسلم: ١٠٢].

ئاینی ئیسلام نەهی لە ناپاکی وخیانەتکاری وفێڵکردن دەکات، خوای گەورە دەفەرمویت:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ [الأنفال: ٢٧]

واتە: {ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە ناپاکی مەکەن لەگەڵ خودا و پێغەمبەردا -صلى الله عليه وسلم- وناپاکی مەکەن لە سپاردەکانی ناو خۆتان لە کاتێکدا کە ئێوە دەزانن (ناپاکیە)}[الأنفال:٢٧].

هەروەها خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ٱلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهۡدِ ٱللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ ٱلۡمِيثَٰقَ﴿٢٠﴾﴾[الرعد: ٢٠]

واتە: {ئەوانەی کە پەیمانی خودا دەبەنە سەر وبەڵێن ناشکێنن وهەڵی ناوەشێننەوە} [الرعد:٢٠].

ئەگەر سوپاکان دەربچوونایە بۆ جیهاد کردن؛ پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- پێیانی دەفەرموو: «اغْزُوا وَلَا تَغُلُّوا وَلَا تَغْدِرُوا وَلَا تَمْثُلُوا وَلَا تَقْتُلُوا وَلِيدًا» واتە: «غەزا (هەڵمەتی ڕزگاری کردن) ئەنجامبدەن، ودزی مەکەن لە دەستکەوتەکانی جەنگ، وخیانەت مەکەن، ولاشەی مردووەکان مەشێوێنن، ومنداڵەکان مەکوژن»[صحيح مسلم: ١٧٣١].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتَّى يَدَعَهَا: إِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ وَإِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ» واتە: «هەرکەسێک ئەم چوار سیفەتەی تێدا بێت ئەوا مونافیقێکی (دوو ڕوویەکی) تەواوە، و هەرکەسێک یەکێک لەم سیفەتانەی تێدا بێت ئەوا سیفاتێکی مونافیقێتی تێدایە هەتاوەکو وازی لێدەهێنێت -واز لەم سیفەتە ناشیرینە دەهێنێت-: (سیفەتەکان): ئەگەر سپاردەی (ئەمانەتی) پێ بسپێردرێت خیانەتی لێدەکات، وئەگەر قسە بکات درۆ دەکات، وئەگەر پەیمان بدات دەیشکێنێت وخیانەت دەکات، وئەگەر تووشی گفتوگۆ وناکۆکی ببێت ئەوا لە ڕاستی لادەدات -ستەم لە بەرامبەر دەکات-» [صحيح البخاري: ٣٤]،

ئاینی ئیسلام نەهی دەکات لە حەسوودی (ئیرەیی)، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۖ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُم مُّلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾﴾ [النساء: ٥٤]

واتە: {یان ئیرەیی (حەسوودی) دەبەن بە خەڵکی؟ لەسەر ئەوەی خوا پێی بەخشیوون (کە پێغەمبەرێتیە) لە فەزڵ و بەهرەی خۆی ئەوە بێگومان داومانە بە

ئەوەی ئیبراهیم کتێب و پێغەمبەرێتی هەروەها پێمان بەخشین دەسەڵاتێکی گەورە}[النساء:٥٤].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُم مِّن بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِندِ أَنفُسِهِم مِّن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ ۖ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾﴾[البقرة: ١٠٩]

واتە: {زۆر لە خاوەن کتێبەکان (گاوڕ وجولەکەکان) ئاواتە خوازن کە ئێوە بێباوەڕ بن، دوای باوەڕ هێنانتان لەبەر حەسودییەک کە لە دەرونیانەوەیە (ئەمەش) دوای ئەوەی کە ڕاستیەکەیان بۆ ڕوون بووەتەوە بەڵام ئێوە لێیان خۆش بن و چاو پۆشیان لێ بکەن تا خوا فەرمانی خۆی دەنێرێت بێگومان خوا بە دەسەڵاتە بەسەر هەموو شتێکدا}[البقرة:١٠٩].

وپێغەمبەری خودا -صلی الله علیه وسلم- دەفەرموێت: «دَبَّ إِلَيْكُمْ دَاءُ الأُمَمِ قَبْلَكُمْ: الحَسَدُ وَالبَغْضَاءُ هِيَ الحَالِقَةُ لَا أَقُولُ تَحْلِقُ الشَّعَرَ وَلَكِنْ تَحْلِقُ الدِّينَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا تَدْخُلُوا الجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا وَلَا تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا أَفَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِمَا يُثَبِّتُ ذَلِكَ لَكُمْ؟ أَفْشُوا السَّلَامَ بَيْنَكُمْ» واتە: «دەرد ونەخۆشی ئومەتەکانی پێشووتر بەرەبەرە خۆی دەخشێنێت بەرەو لاتان: حەسوودی ورق لێبوون -کینەیی- ئەمە تاشێنەرە ناڵێم موو دەتاشێت بەڵکو دینداری دەتاشێت -نایهێڵێت-، سوێند بە ئەو زاتەی نەفسی من بەدەستە ناچنە بەهەشتەوە هەتاوەکو ئیمان (باوەڕ) نەهێنن وئیمان ناهێنن هەتاوەکو یەکترتان خۆش نەوێت، ئایا شتێکتان پێ بڵێم کە ئەمە دەهێنێتە دی وجێگیری دەکات؟ سەلامکردن لە نێوانتاندا بڵاو بکەنەوە»[سنن الترمذي: ٢٥١٠].

ئاینی ئیسلام نەهی دەکات لە پیلانی شەڕ وخراپ، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا ۖ وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾﴾[الأنعام: ١٢٣]

واتە: {بەو شێوەیە لە هەموو شارێکدا گەورەترینی تاوانباریمان کرد (بە دەسەڵاتدار) بۆ ئەوەی پیلان و فێڵ بکەن لەو شارانەدا وە فێڵ وپیلان ناکەن (لە کەس) بێجگە لە خۆیان بەڵام ئەوان هەستی پێ ناکەن}[الأنعام:١٢٣].

خوای گەورە باسی ئەوە دەکات کە جولەکەکان هەوڵیاندا بۆ ئەوەی مەسیح (عیسا) -علیه السلام- بکوژن وپیلانیان بۆی گێڕا؛ بەڵام خوای گەورە پیلانی بۆ ئەوان دانا، خوای گەورە ڕوونیکردەوە کە پیلانی شەڕ وخراپە تەنها بۆ پیلاندارێژەرەکە دەگەڕێتەوە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿۞ فَلَمَّآ أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنۡهُمُ ٱلۡكُفۡرَ قَالَ مَنۡ أَنصَارِيٓ إِلَى ٱللَّهِۖ قَالَ ٱلۡحَوَارِيُّونَ نَحۡنُ أَنصَارُ ٱللَّهِ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَٱشۡهَدۡ بِأَنَّا مُسۡلِمُونَ ٥٢ رَبَّنَآ ءَامَنَّا بِمَآ أَنزَلۡتَ وَٱتَّبَعۡنَا ٱلرَّسُولَ فَٱكۡتُبۡنَا مَعَ ٱلشَّٰهِدِينَ٥٣ وَمَكَرُواْ وَمَكَرَ ٱللَّهُۖ وَٱللَّهُ خَيۡرُ ٱلۡمَٰكِرِينَ ٥٤ إِذۡ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَىٰٓ إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَجَاعِلُ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوكَ فَوۡقَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِۖ ثُمَّ إِلَيَّ مَرۡجِعُكُمۡ فَأَحۡكُمُ بَيۡنَكُمۡ فِيمَا كُنتُمۡ فِيهِ تَخۡتَلِفُونَ٥٥﴾ [آل عمران: ٥٢-٥٥]

واتە: {ئەمجا کاتێک کە عیسا هەستی کرد بە بێباوەڕی گەلەکەی ووتی: کێ لەگەڵ مندا دینی خوا سەردەخات هاوەڵانی (حەوارییەکانی) ووتیان ئێمە سەرخەری ئاینی خوداین بڕوامان بە خوا هێناوە و تۆ ئەی عیسا شاهێد بە کە ئێمە گوێڕایەڵ وملکەچی ئەوین (٥٢) ئەی پەروەردگارمان ئێمە باوەڕمان هێنا بەوەی کە ناردووتەتە خوارەوە, وە شوێنکەوتەی پێغەمبەری تۆین؛ خوایە ناومان بنووسە (بمانژمێرە) لەگەڵ بڕواداڕانی (یەک خوا پەرست) دا (٥٣) (جولەکەکان) پیلانیان گێڕا (بۆ کوشتنی عیسا) خوداش لە بەرانبەردا پیلانی لێ گێڕان وە خواش چاکترین پیلان گێڕە (لە بەرانبەر پیلان گێڕاندا بۆ پووچەڵکردنەوەی فروفێڵەکانیان) (٥٤) (بیهێنەرەوە یادت) کاتێک خوا فەرمووی ئەی عیسا من تۆ دەبەمەوە و بەرزت دەکەمەوە بۆ لای خۆم وە پاک کەرەوەی تۆم لە (هاودەمی) ئەوانەی کە بێباوەڕ بوون وە پەیڕەوانی (ڕاستەقینەی) تۆ بەرز دەکەمەوە بەسەر بێبڕوایاندا هەتا ڕۆژی دوایی پاشان گەڕانەوەتان بۆ لای منە ئەمجا بڕیار دەدەم لە نێوانتاندا لەو شتانەی کە تیایاندا جیاواز وناکۆکن (٥٥)}[آل عمران:٥٢-٥٥].

خوای گەورە باسی ئەوەمان دەکات کە قەومی پێغەمبەر ساڵح -علیه السلام- پیلانیان بۆی دانا و ویستیان بیکوژن؛ بەڵام خوای گەورە پیلانی بۆ ئەوان دانا و لەناویانی برد وهەموو قەومەکە تیاچوون، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قَالُواْ تَقَاسَمُواْ بِٱللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُۥ وَأَهۡلَهُۥ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِۦ مَا شَهِدۡنَا مَهۡلِكَ أَهۡلِهِۦ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ٤٩ وَمَكَرُواْ مَكۡرٗا وَمَكَرۡنَا مَكۡرٗا وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ٥٠ فَٱنظُرۡ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ مَكۡرِهِمۡ أَنَّا دَمَّرۡنَٰهُمۡ وَقَوۡمَهُمۡ أَجۡمَعِينَ ٥١﴾ [النمل: ٤٩-٥١]

واتە: {ووتیان (بە یەکتری) سوێند بخۆن بە خوا کە بە شەودا هێرش دەکەینە سەر ماڵ و خێزانی (ساڵح و هەموویان لەناو دەبەین) لە پاشان دەڵێین بە کەسوکاری (ساڵح) ئێمە ئاگامان لە کوشتن و تیاچوونی خێزانی ئەو نییە وبێگومان ڕاستیش دەکەین (٤٩) ئەوان پیلانی نەخشەیان دارشت بە پیلاندانێکی خراپ (بۆ کوشتنی ساڵح) ئێمەش (لە بەرامبەر پیلانی ئەواندا) پیلانمان گێڕا (بۆ لەناو بردنیان) بە پیلانگێڕانێکی بەهێز لە کاتێکدا ئەوان هەستیان نەدەکرد (٥٠) ئەمجا سەرنج بدە سەرەنجامی پیلانی ئەوان چی لێهات چۆن ئێمە ئەوان وقەومەکەیانمان هەموو پێکەوە لەناو برد (٥١)}[النمل:٤٩-٥١].

ئاینی ئیسلام نەهی دەکات لە دزی کردن، پێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «لاَ يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلاَ يَسْرِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلاَ يَشْرَبُ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَالتَّوْبَةُ مَعْرُوضَةٌ بَعْدُ» واتە: «زیناکەر کاتێک زینا دەکات ئیماندار نییە، ودز کاتێک دزی دەکات ئیماندار نییە، ومەی خۆر -ئارەق خۆر- ئیماندار نییە لە کاتی مەی -سەرخۆشکەر- خواردنەوە، بەڵام لە پاشاندا -لە پاش ئەم تاوانانە- دەرفەت هەیە بۆ تەوبە کردن» [صحيح البخاري: ٦٨١٠].

ئاینی ئیسلام نەهی دەکات لە ستەمکردن، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِنَّ ٱللَّهَ يَأۡمُرُ بِٱلۡعَدۡلِ وَٱلۡإِحۡسَٰنِ وَإِيتَآيِٕ ذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَيَنۡهَىٰ عَنِ ٱلۡفَحۡشَآءِ وَٱلۡمُنكَرِ وَٱلۡبَغۡيِۚ يَعِظُكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَذَكَّرُونَ ٩٠﴾[النحل: ٩٠]

واتە: {بەڕاستی خوا فەرمان دەدات بە دادگەری و بە چاکە و بە بەخشین بە خزم و خوێش وە (خوا) ڕێگری دەکات لە داوێن پیسی و خراپە و دەستدرێژی ئامۆژگاریتان

دەكات بۆ ئەوەی پەند وەرگرن و بیربكەنەوە}[النحل: ٩٠].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «إنَّ الله أوحى إليَّ أن تَواضَعُوا حتى لا يَبغِي أحدٌ على أحدٍ ولا يفخَرَ أحدٌ على أحدٍ» واته: «خوای گەورە وەحی بۆ ناردووم بەوەی كە سادە بن (-متواضع- بن) بۆ ئەوەی هیچ كەسێك ستەم لە كەسێكی تر نەكات وهیچ كەسێك شانازی بەسەر كەسێكی ترەوە نەكات».[صحيح أبي داود: ٤٨٩٥].

ئاینی ئیسلام نەهی دەكات لە ستەمكردن، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ۝٥٧﴾[آل عمران: ٥٧]

واته: {بێگومان خوا ستەمكارانی خۆش ناوێت}[آل عمران:٥٧].

هەروەها خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِنَّهُۥ لَا يُفۡلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ۝٢١﴾[الأنعام: ٢١]

واته: {بەڕاستی ستەمكاران ڕزگاریان نابێت}[الأنعام: ٢١].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَٱلظَّٰلِمِينَ أَعَدَّ لَهُمۡ عَذَابًا أَلِيمَۢا۝٣١﴾[الإنسان: ٣١]

واته: {وە ئامادەی كردووە بۆ ستەمكاران سزای سەخت}[الإنسان:٣١].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «ثَلَاثَةٌ لَا تُرَدُّ دَعْوَتُهُمْ: الْإِمَامُ الْعَادِلُ وَالصَّائِمُ حَتَّى يُفْطِرَ وَدَعْوَةُ الْمَظْلُومِ تُحْمَلُ عَلَى الْغَمَامِ وَتُفْتَحُ لَهَا أَبْوَابُ السَّمَاوَاتِ وَيَقُولُ الرَّبُّ عَزَّ وَجَلَّ: وَعِزَّتِي لَأَنْصُرَنَّكَ وَلَوْ بَعْدَ حِينٍ» واته: «سێ چین نزاكانیان ڕەت ناكرێتەوە: پێشەوایەكی (دەسەڵاتدارێكی) دادپەوەر، وكەسی ڕۆژووگر هەتاوەكو ڕۆژووەكەی دەشكێنێت، ونزای ستەملێكراو كە نزاكەی لەسەر هەورەكان هەڵدەگیرێت ودەرگاكانی ئاسمانی بۆ دەكرێتەوە وپەروەردگاری بەرز وشكۆدار دەفەرموێت: سوێند بە عیزەت وشكۆداریم سەرت دەخەم ئەگەر پاش ماوەیەكیش بێت» [أخرجه مسلم: (٢٧٤٩)، والترمذي: (٢٥٢٦)، وأحمد: (٨٠٤٣)].

کاتێک پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- موعازی نارد بۆ یەمەن، پێی فەرموو: «وَاتَّقِ دَعْوَةَ المَظْلُومِ فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ» واتە: « وئاگاداری نزای ستەملێکراو بە چونکە لە نێوان ئەو وخوادا هیچ پەردەیەک نییە» [صحيح البخاري: ١٤٩٦].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «ألَا مَن ظَلم مُعاهِداً أو انتَقصَهُ أو كلَّفَهُ فوقَ طاقَتِه أو أخَذ منهُ شيئاً بِغيرِ طِيبِ نَفسٍ فأنا حَجِيجُهُ يوم القيامةِ» واتە: «هەرکەسێک ستەم لە پەیمانپێدراوێک -موعاهیدێک- بکات یان مافی بخوات یان ئەرکێک بخاتە سەری کە لە توانایدا نەبێت یان شتێکی لێ ببات بە بێ ئەوەی خۆی ڕازی بێت؛ ئەوا من ڕووبەڕووی ئەو کەسە دەوەستمەوە لە ڕۆژی قیامەتدا» [سنن أبي داود: ٣٠٥٢].

ئاینی ئیسلام نەهی دەکات لە هەموو ڕەوشتێکی ناشیرین وپیس وخراپ وهەروەها نەهی دەکات لە هەموو مامەڵەیەکی ستەمکارانە.

٣٦- ئاینی ئیسلام نەهی دەكات لەو مامەڵە داراییانەی كە ڕیبا (سوو)ی تێدایە، یان غەرەرە -مەترسیە یان قوماراوییە، یان نەزانینی سەرەنجام یان پارە یان كاتە-، یان ستەمە، یان فێڵیان تێدایە، یان هۆكارە بۆ تووشبوون بە زیان وكارەساتی گشتی بۆ سەر كۆمەڵگا وگەل وتاكەكان.

ئاینی ئیسلام نەهی دەكات لەو مامەڵە داراییانەی كە ڕیبا (سوو)ی تێدایە، یان زیان یان ستەم یان فێڵە، یان هۆكارە بۆ تووشبوون بە زیان وكارەساتی گشتی بۆ سەر كۆمەڵگا وگەل وتاكەكان. وپێشتر ئەو ئایەت وفەرموودانە باسكرا كە ڕیبا وستەم وفێڵكردن
-غەش- وخراپەكاری نانەوە لەسەر زەویدا حەرام دەكەن، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا۝٥٨﴾[الأحزاب: ٥٨]

واتە: {وكەسانێك كە ئازاری پیاوان وئافرەتانی ئیماندار دەدەن بە بێ ئەوەی هیچ تاوانێكیان كردبێت ئەوە بەڕاستی ئەوانە بوهتان وتاوانێكی ئاشكرایان گرتۆتە ئەستۆ}[الأحزاب:٥٨].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿مَّنْ عَمِلَ صَٰلِحًا فَلِنَفْسِهِۦۖ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَاۗ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ۝٤٦﴾[فصلت: ٤٦]

واتە: {هەركەسێك كاری چاكە بكات (قازانجەكەی) بۆ خۆیەتی هەر كەسیش خراپە بكات (زیانەكەی) بۆ خۆیەتی وپەروەردگارت ستەم لە بەندەكانی ناكات}[فصلت:٤٦].

وله سونەتدا هاتووە: «پێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- بڕیار وحوكمی داوە لەسەر ئەوەی: «لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ» واتە: «زیان بە خۆتان و بە یەكتر مەگەیەنن، جا بە ئەنقەست یان بەبێ ئەنقەست بێت» [سنن أبي داود].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلاَ يُؤْذِ جَارَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ وَمَنْ كَانَ

يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَاليَوْمِ الآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَسكت. وفي روايةٍ: فَلْيُحْسِنْ إِلى جارِهِ» واته: «ئەوەی باوەڕی بە خودا وڕۆژی دوایی هەیە؛ ئەوا با ڕێز لە دراوسێکەی بگرێت، ئەوەی باوەڕی بە خودا وڕۆژی دوایی هەیە؛ ئەوا با ڕێز لە میوانەکەی بگرێت، ئەوەی باوەڕی بە خودا وڕۆژی دوایی هەیە؛ ئەوا با قسەی خێر بکات یان بێدەنگ بێت، ولە گێڕانەوەیەکدا: -ئەوەی باوەڕی بە خودا وڕۆژی دوایی هەیە-؛ ئەوا با چاکەکار بێت بەرامبەر دراوسێکەی» [صحيح مسلم: ٤٧].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «عُذِّبَتِ امْرَأَةٌ فِي هِرَّةٍ سَجَنَتْهَا حَتَّى مَاتَتْ فَدَخَلَتْ فِيهَا النَّارَ لَا هِيَ أَطْعَمَتْهَا وَسَقَتْهَا إِذْ هِيَ حَبَسَتْهَا وَلَا هِيَ تَرَكَتْهَا تَأْكُلُ مِنْ خَشَاشِ الْأَرْضِ» واته: «ئافرەتێک سزا درا وچووە دۆزەخەوە بەهۆی پشیلەیەکەوە چونکە بەندی دەکرد هەتاوەکو پشیلەکە مرد، نە خواردن وخواردنەوەی پێدا ونە هێشتی بۆ خۆی لە شتی سەر زەوی بخوات».[صحيح البخاري: ٣٤٨٢].

ئەمە سزای کەسێکە کە ئازاری پشیلەیەک بدات؛ ئەی چی سەبارەت بە کەسێک کە ببێتە هۆی ئازاردنی خەڵکی بێ تاوان.

ئیبن عومەر -ڕەزای خوایان لێبێت- دەڵێت: پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- چووە سەر مینبەر وبە دەنگێکی بەرز قسەی کرد، وفەرمووی:

«يَا مَعْشَرَ مَنْ أَسْلَمَ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يُفْضِ الإِيمَانُ إِلَى قَلْبِهِ لاَ تُؤْذُوا الْمُسْلِمِينَ وَلاَ تُعَيِّرُوهُمْ وَلاَ تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ فَإِنَّهُ مَنْ تَتَبَّعَ عَوْرَةَ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ تَتَبَّعَ اللَّهُ عَوْرَتَهُ وَمَنْ تَتَبَّعَ اللَّهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ وَلَوْ فِي جَوْفِ رَحْلِهِ قَالَ: وَنَظَرَ ابْنُ عُمَرَ يَوْمًا إِلَى البَيْتِ أَوْ إِلَى الكَعْبَةِ فَقَالَ: مَا أَعْظَمَكِ وَأَعْظَمَ حُرْمَتَكِ وَالمُؤْمِنُ أَعْظَمُ حُرْمَةً عِنْدَ اللهِ مِنْكِ» واتە: «ئەی ئەوانەی کە بە زمان مسوڵمان بوون وئیمان نەچوونە نێو دڵتان؛ ئازاری مسوڵمانان مەدەن وجنێویان پێمەدەن وشوێنی کەموکورتی وعەیبەکانیان مەکەون، چونکە ئەوەی شوێنەی عەیبە وکەموکورتی برای مسوڵمانی؛ ئەوا خودا شوێنی عەیبەی ئەو دەکەوێت، وئەوەیشی خودا شوێنی عەیبەی بکەوێت؛ ئەوا ئابڕووی دەبات ئەگەر لە نێو ماڵەکەی خۆیشیدا بێت»، گێڕەرەوەی فەرموودەکە دەڵێت: ڕۆژێکیان ئیبن عومەر سەیری کەعبەی کرد و ووتی: «چەندێک مەزنی وچەندێک وڕێزلێگیراویت بەڵام ئیماندار ڕێزی لە تۆ گەورەترە لە لای خودا» [أخرجه الترمذي: (٢٠٣٢)، وابن حبان: (٥٧٦٣)].

وپێغەمبەری خودا -صلی اللە علیە وسلم- دەفەرموێت: «مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَاليَوْمِ الآخِرِ فَلاَ يُؤْذِ جَارَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَاليَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَاليَوْمِ الآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ» واتە: «ئەوەی باوەڕی بە خودا ورۆژی دوایی هەیە؛ ئەوا با ئازاری دراوسێکەی نەدات، ئەوەی باوەڕی بە خودا ورۆژی دوایی هەیە؛ ئەوا با ڕێز لە میوانەکەی بگرێت، ئەوەی باوەڕی بە خودا ورۆژی دوایی هەیە؛ ئەوا با قسەی خێر بکات یان بێدەنگ بێت» [صحيح البخاري: ٦٠١٨].

«وعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "هَلْ تَدْرُونَ مَنِ الْمُفْلِسُ؟" قَالُوا: الْمُفْلِسُ فِينَا يَا رَسُولَ اللهِ مَنْ لَا دِرْهَمَ لَهُ وَلَا مَتَاعَ. قَالَ: "إِنَّ الْمُفْلِسَ مِنْ أُمَّتِي مَنْ يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصِيَامٍ وَصَلَاةٍ وَزَكَاةٍ وَيَأْتِي قَدْ شَتَمَ عِرْضَ هَذَا وَقَذَفَ هَذَا وَأَكَلَ مَالَ هَذَا فَيُقْعَدُ فَيَقْتَصُّ هَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ وَهَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ فَإِنْ فَنِيَتْ حَسَنَاتُهُ قَبْلَ أَنْ يَقْضِيَ مَا عَلَيْهِ مِنَ الْخَطَايَا أُخِذَ مِنْ خَطَايَاهُمْ فَطُرِحَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ طُرِحَ فِي النَّارِ"» واتە: «لە ئەبی هورەیرەوە -ڕەزای خوای لێبێت- کە پێغەمبەری خودا -صلی اللە علیە وسلم- دەفەرموێت: «ئایا دەزانن کەسی مایەپووچ (موفلیس) کێیە؟»، ووتیان: کەسی مایەپووچ لە نێوانماندا ئەوەیە کە هیچ پارە وموڵکێکی نییە. -صلی اللە علیە وسلم- فەرمووی: «کەسی مایەپووچ (موفلیس) ئەو کەسەیە لە نێو ئومەتەکەم کە ڕۆژی قیامەت دێت ونوێژ وڕۆژوو وزەکاتی ئەنجامداوە، بەڵام بە ناهەق: جوێنی داوە، وتۆمەتی هەڵواسیوە، وپارەی خەڵکی خواردووە، وخوێنی خەڵکی ڕشتووە، ولە خەڵکی داوە، ئەوانەی ستەمی لێیان کردووە لە چاکەکانی دەدرێت پێیان. کاتێک چاکەی نامێنێت پێش ئەوەی دادەپەروەری بە تەواوی جێبەجێبکرێت خراپەکانی ئەو ستەملێکراوانە فڕێ دەدرێتە سەری، پاشان فڕێ دەدرێتە نێو دۆزەخ» [أخرجه مسلم: (٢٥٨١)، والترمذي: (٢٤١٨)، وأحمد: (٨٠٢٩)].

پێغەمبەری خودا -صلی اللە علیە وسلم- دەفەرموێت: «كَانَ عَلَى الطَّرِيقِ غُصْنُ شَجَرَةٍ يُؤْذِي النَّاسَ فَأَمَاطَهَا رَجُلٌ فَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ» واتە: «لەسەر ڕێگاوبانێک لقە دارێک هەبوو ئازاری خەڵکی دەدات، پیاوێک ئەم لقە دارەی لابرد؛ بەهۆی ئەم کردەوەیەوە چووە نێو بەهەشتەوە» [أخرجه البخاري: (٦٥٢)، ومسلم: (١٩١٤)، وابن ماجه: (٣٦٨٢)، وأحمد: (١٠٤٣٢)].

لابردنی لقه دارێک هۆکاری چوونه بەهەشته؛ ئەی چی سەبارەت بەو ئەو کەسەی هۆکاری هیدایەتدانی خەڵکیه وناخۆش وئازارەکانیان لەسەر لادەبات. وبه پێچەوانەوەشەوە دانانی لقه دارێک بۆ ئازاردانی خەڵکی لەوەیە هۆکاری چوونه دۆزەخ بێت؛ چ جای ئەو کەسەی خەریکی بڵاوکردنەوەی کوفر وتاوانه بۆ ئەوەی خەڵکی بەرەو دۆزەخ ببات.

٣٧- یەکێک لە ئامانجەکانی شەریعەتی ئیسلام بریتیە لە پاراستنی ئەقڵ وحەرامکردن وقەدەغەکردنی هەرشتێک ببێتە هۆی تێکچوون ونەمانی ئەقڵ وهۆش وەکو مەی خواردنەوە (خواردنەوەی سەرخۆشکەرەکان)، ئیسلام ئاینی وەکو ڕۆشنکەرەوەی ڕێبازی ئەقڵ ناساندووە؛ بۆ ئەوەی مرۆڤ خودا بپەرستێت بە چاوڕۆشنی وزانستەوە، وشەریعەتی ئیسلام باسی ئەقڵ وهۆشی بە مەزن داناوە وهەبوونی ئەقڵ وهۆشی بە مەرج داناوە بۆ واجب بوونی ئەرکە شەرعییەکان (تەکلیفە شەرعییەکان)، وئەقڵی ئازاد کرد لە کۆت وزنجیری خوراڤیات وبت پەرستی، لە ئاینی ئیسلامدا هیچ نهێنی وحوکمێک نییە کە تایبەت بێت بە چینێکی دیاریکراو جیا لە چینەکانی تر، وهەموو حوکم وشەریعەت ویاساکانی ئاینی ئیسلام ئەقڵی سەلامەت وتەندروست قبوڵی دەکات ودانی پێدا دەنێت، چونکە ئەم حوکمانە ئەوپەڕی دادپەروەری وحیکمەتی تێدایە.

ئاینی ئیسلام هاتووە بۆ پاراستنی ئەقڵ وپرسی ئەقڵ وبیرکردنەوە وتێگەیشتنی بەرز وبڵند کردەوە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِنَّ ٱلسَّمۡعَ وَٱلۡبَصَرَ وَٱلۡفُؤَادَ كُلُّ أُوْلَٰٓئِكَ كَانَ عَنۡهُ مَسۡـُٔولٗا ٣٦﴾[الإسراء: ٣٦]

واتە: {بەڕاستی گوێ وچاو ودڵ هەموو ئەوانە (خاوەنەکانیان) بەرپرسیارن لێیان}[الإسراء:٣٦].

بۆیە واجبە لەسەر مرۆڤ کە ئەقڵی بپارێزێت بۆیە ئاینی ئیسلام سەرخۆشکەرەکانی حەرامکردووە کە (مەی وماددە هۆشبەرەکان وهەرشتێک دەگرێتەوە کە ببێتە هۆی لەدەستدانی بیر وهۆش)، وحەرامکردنی سەرخۆشکەرەکان لە بڕگەی ژمارە (٣٤)دا باسکرا وزۆر لە ئایەتەکانی قورئانی پیرۆز بەم ڕستانە کۆتایی هاتووە:

﴿لَعَلَّكُمۡ تَعۡقِلُونَ ٢٤٢﴾[البقرة: ٢٤٢]

واتە: {بەڵکو ژیریتان بخەنە کار وبیربکەنەوە}[البقرة:٢٤٢].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلدَّارُ الاخرة خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴿٣٢﴾﴾[الأنعام: ٣٢]

واتە: {وە ژیانی دونیا هیچ نییە بێجگە گاڵتە و سەرقاڵیی نەبێت وە بێگومان ماڵی دوا ڕۆژ چاکترە بۆ ئەوانەی خۆیان دەپارێزن و لە خوا دەترسن دەی ئایا بۆ ژیر نابن}[الأنعام:٣٢].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿إِنَّا أَنزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴿٢﴾﴾[يوسف: ٢]

واتە: {بەڕاستی ئێمە ناردومانەتە خوارەوە قورئانێک بە -زمانی- عەرەبی بۆ ئەوەی ژیربن ولێی تێبگەن}[يوسف:٢].

وخوای گەورە ڕوونی کردووەتەوە کە هیدایەت وحیکمەت تەنها ئەوانەی ئاقڵ وژیرن سوودی لێدەبینن وتەنها ئەوانەن زیرەک وهۆشمەندەکان، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يُؤْتِي ٱلْحِكْمَةَ مَن يَشَآءُ وَمَن يُؤْتَ ٱلْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ﴿٢٦٩﴾﴾ [البقرة: ٢٦٩]

واتە: {دەیبەخشێت ژیری ودانایی بە هەرکەسێک کە بیەوێت و هەرکەسێک ژیری ودانایی پێدرابێت ئەوا بەڕاستی خێر وچاکەیەکی زۆری پێدراوە، زۆرینە پەند وەرناگرن تەنها خاوەن ژیری وهۆشمەندەکان نەبێت}[البقرة:٢٦٩].

بۆیە ئاینی ئیسلام بوونی ئەقڵی بە مەرج داناوە بۆ واجب بوونی ئەرکە شەرعییەکان -تەکلیفە شەرعییەکان-، پێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ» واتە: «پێنووسی تاوان نوسین لەسەر سێ کۆمەڵ هەڵگیراوە : کەسی خەوتوو هەتا بەخەبەر دەبێتەوە، ومنداڵ هەتا باڵغ دەبێت، وکەسی شێت هەتا چاک دەبێتەوە (ئاقڵ دەبێتەوە)» [أخرجه البخاري:(٥٢٦٩)، وأبو داود: (٤٤٠٢)، والترمذي: (١٤٢٣)، والنسائي في السنن الكبرى: (٧٣٤٦)، وأحمد: (٩٥٦)، وابن ماجه: (٢٠٤٢)].

وئاینی ئیسلام مرۆڤی ئازاد کرد له کۆت وزنجیری خورافیات وبت پەرستی، وسەبارەت بە حاڵی ئومەتانی پێشووکە دەستیانگرت بە خورافیات ورەتدانەوەی ئەو هەقەی لایەن خوداوە هاتبوو، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَكَذَٰلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾﴾[الزخرف: ٢٣]

واته: {هەروەها پێش تۆ هیچ پێغەمبەرێکمان نەناردووە لە هیچ شارێکدا مەگەر خۆشگوزەرانەکان (دەوڵەمەندەکان)ی ووتویانە بەڕاستی ئێمە باوو باپیرانی خۆمان لەسەر ئاینێك بینیووە وە بەڕاستی ئێمە لەسەر ئاینی ئەوان دەڕۆین}[الزخرف:٢٣].

خوای گەورە سەبارەت بە گفتوگۆی ئیبراهیم -علیه السلام- لەگەڵ قەومەکەی لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت: کە ئیبراهیم -علیه السلام- فەرموویەتی:

﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦ مَا هَٰذِهِ ٱلتَّمَاثِيلُ ٱلَّتِيٓ أَنتُمْ لَهَا عَٰكِفُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُواْ وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا لَهَا عَٰبِدِينَ ﴿٥٣﴾﴾[الأنبياء: ٥٢-٥٣]

واته: {ئا ئەم پەیکەر و بتانە چین؟ کە ئێوە دەیان پەرستن (بە لایانەوە ماونەتەوە)؟ (٥٢)

-قەومەکەی- ووتیان: باوباپیرانمان بینیووە ئەمانەیان پەرستووە (٥٣)}[الأنبياء:٥٢-٥٣].

وئاینی ئیسلام هات وفەرمانی بە خەڵکی کرد کە واز لە بت پەرستی بهێنن ودەست هەڵبگرن لەو شتە خورافیاتانەی کە لە باوباپیرانەوە ماوەتەوە، وفەرمانی بەوە کرد کە دەبێت مرۆڤ شوێنی ڕێبازی پێغەمبەران بکەوێت -علیهم الصلاة والسلام-.

لە ئاینی ئیسلامدا هیچ نهێنی وحوکمێک نییە کە تایبەت بێت بە چینێک لە خەڵکی جیا لە چینەکانی تر، عەلی کوڕی ئەبی تاڵیب -ڕەزای خوای لێبێت- کە کوڕی مامی پێغەمبەرە -صلی الله علیه وسلم-ومێردی فاتیمەی کچێتی پرسیاری لێکرا: ئایا پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- شتێکی تایبەتی بە ئێوە وتووە (پیشانداوە) کە بە خەڵکی نەوتبێت (پیشان نەدابێت)؟ ئەویش (عەلی) ووتی: «هیچ شتێکی بە تایبەت بۆ ئێمە نەوتووە (پیشان نەداوە) کە بە خەڵکی تری نەووتبێت مەگەر ئەوە نەبێت

که له کێلانی شمشێرەکەمدایە»، گێڕەرەوەکە دەڵێت: «پەڕەیەکی دەرهێنا کە تێیدا نووسرابوو: «نەفرەتی خودا لەو کەسەی ئاژەڵ سەردەبڕێت (قوربانی دەکات) لە پێناو کەس وشتێک جگە لە خودا، ونەفرەتی خودا لەو کەسەی نیشانەکانی زەوی دەگۆڕێت (بۆ ئەوەی خاکی کەسێکی تر بۆ خۆی ببات)، ونەفرەتی خودا لەو کەسەی نەفرەت لە دایک وباوکی دەکات، ونەفرەتی خودا لەو کەسەی کە پشتیوانی بیدعەچییەک -یان تاوانبارێک- دەدات» [صحيح مسلم: ١٩٧٨]. وهەموو حوکم ویاسا وشەریعەتەکانی ئاینی ئیسلام ئەقڵی دروست وسەلامەت پێی ڕازیە وبە لایەوە پەسەندە، وئەم حوکمانە لە ئەوپەڕی دانایی وحیکمەت ودادپەروەریدان.

٣٨- ئەگەر شوێنکەوتووانی ئاینە پوچەڵەکان درک نەکەن بەو دژیەکی وشتانەی کە لە ئاینە پوچەڵەکەدا هەیە کە ئەقڵی سەلامەت ڕەتی دەکاتەوە؛ ئەوا پیاوانی ئاینەکە شوێنکەوتووان بەوە هەڵدەخەڵەتێنن کە ئاین لە سەرەووەی ئەقڵە وئەقڵ بۆی نییە لە ئاین تێبگات ودرکی پێبکات، بەڵام ئیسلام ئاینی وەکو ڕێگایەکی ڕۆشنا بۆ ئەقڵ داناوە کە بەهۆیەوە ئەقڵ ڕێگا ومەبەستی خۆی دەزانێت لەم ژیانەدا، وئاینە پوچەڵەکان دەیانەوێت مرۆڤ واز لە ئەقڵ بهێنێت وشوێنیان بکەوێت، وئاینی ئیسلام دەیەوێت مرۆڤ هۆشی بێتەوە وئەقڵی بەکاربهێنێت بۆ ئەوەی هەقیقەت وڕاستیەکانی بۆ دەربکەوێت بەو شێوەیەی کە هەیە.

ئەگەر شوێنکەوتووانی ئاینە پوچەڵەکان درک نەکەن بەو دژیەکی وشتانەی کە لە ئاینە پوچەڵەکەدا هەیە کە ئەقڵی سەلامەت ڕەتی دەکاتەوە ئەوا پیاوانی ئاینەکە شوێنکەوتووان بەوە هەڵدەخەڵەتێنن کە ئاین لە سەرەووەی ئەقڵە وئەقڵ بۆی نییە لە ئاین تێبگات ودرکی پێبکات، بەڵام ئیسلام ئاینی وەکو ڕێگایەکی ڕۆشنا بۆ ئەقڵ داناوە کە بەهۆیەوە ئەقڵ ڕێگا ومەبەستی خۆی دەزانێت لەم ژیانەدا، وئاینە پوچەڵەکان دەیانەوێت مرۆڤ واز لە ئەقڵ بهێنێت وشوێنی ئەوان بکەوێت، وئاینی ئیسلام دەیەوێت مرۆڤ هۆشی بێتەوە وئەقڵی بەکاربهێنێت بۆ ئەوەی هەقیقەت وڕاستیەکانی بۆ دەربکەوێت بەو شێوەیەی کە هەیە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ۚ مَا كُنتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَٰكِن جَعَلْنَاهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِ مَن نَّشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا ۚ وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾﴾[الشورى: ٥٢]

واتە: {هەر بەو شێوەیەی کە ووتمان قورئانمان بۆ تۆ نارد بە فەرمانی خۆمان کە تۆ نەتدەزانی کتێب وئیمان چییە بەڵام ئێمە ئەوەمان کردە ڕووناکیەك ڕێنمونی هەر کەسێکی پێ دەکەین کە بمانەوێت لە بەندەکانمان وە بەڕاستی تۆ (خەڵك) ڕێنمونی دەکەیت بۆ ڕێگای ڕاست}[الشورى:٥٢].

وەحی خودا بەڵگە ونیشانەی زۆری تێدایە کە ڕێنموێنی ئەقڵە سەلامەتەکان دەکات بۆ هەندێک هەقیقەت وڕاستی کە ئەقڵ حەز دەکات بیزانێت وباوەڕی پێ بهێنێت، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُم بُرْهَانٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا﴿١٧٤﴾﴾[النساء: ١٧٤]

واتە: {ئەی خەڵکینە بەڕاستی بۆتان هات بەڵگەی ئاشکرا لەپەروەردگارتانەوە، وناردمانە خوارەوە بۆتان نور وڕووناکیەکی ئاشکرا (کە قورئانە)}[النساء:١٧٤].

خوای گەورە -سبحانە وتعالی- دەیەوێت مرۆڤ لە نور وڕۆشنایی هیدایەت وزانست وهەقیقەتدا بژێت، بەڵام شەیتانەکان وتاغوتەکان دەیانەوێت مرۆڤ لە تاریکایی کوفر ونەفامی وگومڕایی بژێت، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ﴿٢٥٧﴾﴾[البقرة: ٢٥٧]

واتە: {خوا دۆست وپشتیوانی ئەوانەیە کە بڕوادارن دەریان دەهێنێت لە تاریکستانی بێباوەڕی وکوفرەوە بەرەو باوەڕ (ئیمان) وڕێنمونی وئەوانەی کە بێباوەڕن (کافرن) شەیتان دۆستیانە دەریان دەهێنێت لە ڕووناکی بیروباوەڕ (ئیمان) بەرەو تاریکستانی کوفر وگومڕایی}[البقرة:٢٥٧].

٣٩- ئاینی ئیسلام زانستی ڕاست ودروست بە مەزن دادەنێت وهانی گەڕانی زانستی دەدات کە دوور بێت لە هەوا وئارەزوو، وبانگەشە دەکات بۆ تێڕوانین وبیرکردنەوە لە دەروون ولاشەی مرۆڤ وگەردوون وبوونەوەرەکان وئەو شتانەی لە دەوروپشتمان، ودەرەنجامە ڕاست ودروستەکانی زانست تووشی هیچ پێکدادانێک نابن لەگەڵ ئاینی ئیسلامدا.

ئاینی ئیسلام زانست وعیلمی ڕاست ودروست بە مەزن دادەنێت، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴿١١﴾﴾

[المجادلة: ﴿١١﴾]

واتە: {خودا پلە وپایەی ئەو کەسانە بەرز دەکاتەوە لە ئێوە کە بڕوایان هێناوە وە ئەوانەی کە زانستیان پێ بەخشراوە بە چەند پلەیەک (پلەیان بەرز دەکاتەوە) وە خوا شارەزایە بەوەی دەیکەن}[المجادلة:١١].

خوای گەورە شاهێدی دانی زانایانی لەگەڵ شاهێدی دانی خۆی وفریشتەکان باسکردووە سەبارەت بە شاهێدی دان لەسەر مەزنترین بابەت، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ ۚ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴿١٨﴾﴾[آل عمران: ﴿١٨﴾]

واتە: {خودا شاهێدی دەدات (واتە ڕایدەگەیەنێت وبە بەڵگە دەیچەسپێنێت) کە بەڕاستی هیچ پەرستراوێکی بە هەق وڕاست نییە کە شایەنی پەرستن بێت جگە لە ئەو زاتە مەزنە نەبێت وفریشتەکانیش شاهێدی دەدەن (واتە: دانیپێدا دەنێن) وخاوەن زانستەکان (زانایان)یش شاهێدی دەدەن (واتە: باوەڕی چەسپاویان هەیە)، خودا هەمیشە دادپەروەری ڕاگرتووە؛ هیچ پەرستراوێکی هەق وڕاست نییە کە شایەنی پەرستن بێت جگە لە ئەو وخودا شکۆدار ودانایە}[آل عمران:١٨].

وئەمیش پێگەی زانایان ڕووندەکاتەوە لە ئاینی ئیسلامدا وخودا فەرمانی بە پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- کردووە کە داوای زیادکردنی زانستی بکات لە الله، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴿١١٤﴾﴾[طه: ١١٤]

واتە: {وە بڵێ ئەی پەروەردگارم زانست و زانیاریم زیاد بکە}[طه:١١٤].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا رِضًا لِطَالِبِ الْعِلْمِ وَإِنَّ طَالِبَ الْعِلْمِ يَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ حَتَّى الْحِيتَانِ فِي الْمَاءِ وَإِنَّ فَضْلَ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُوَرِّثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا إِنَّمَا وَرَّثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحَظٍّ وَافِرٍ» واتە: «هەرکەسێک ڕێگایەک بگرێتە بەر بۆ فێربوون وگەڕان بە دواى زانستی شەرعیدا ئەوا خوای گەورە ڕێگای چوونە بەهەشتی بۆ ئاسان دەکات، وفریشتەکان باڵیان ڕادەخەن بۆ فێرخوازی زانستی شەرعی، وفێرخوازی زانستی شەرعی هەموو ئەوانەی لە ئاسمانەکان وزەویدا داوای لێخۆشبوونی بۆ دەکەن تەنانەت ماسییەکانی نێو دەریایش، وفەزڵی زانا بەسەر ئەو کەسەی زۆر پەرستن ئەنجامدەدات (بە باشی شارەزای زانستی شەرعی نییە : عابیدە) وەکو فەزڵی مانگە بەسەر هەموو ئەستێرەکانەوە، وزانایان میراتگری پێغەمبەرانن، وپێغەمبەران دینار ودرهەمیان لە دواى خۆیان بە جێنەهێشتووە بەڵکو زانستیان بەجێهێشتووە، بۆیە هەرکەسێک هەوڵی بەدەستهێنانی بدات ئەوا بەشێکی باشی بەدەستهێناوە (بۆ لەبەرکردن وکردەوە پێکردن وفێرکردن)» [أخرجه أبو داود: (٣٦٤١)، والترمذي: (٢٦٨٢)، وابن ماجه: (٢٢٣) واللفظ له، وأحمد: ()٢١٧١٥].

ئاینی ئیسلام هانی گەڕانی زانستی دەدات کە دوور بێت لە هەوا وئارەزوو، وبانگەشە دەکات بۆ تێڕوانین وبیرکردنەوە لە دەروون ولاشەی مرۆڤ وگەردوون وبوونەوەرەکان وئەو شتانەی لە دەوروپشتمانن، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴿٥٣﴾﴾[فصلت: ٥٣]

واتە: {لەمەودوا بەڵگە کانی خۆمانیان نیشان دەدەین لە ئاسۆی دونیا (لە بوونەوەردا) ولە خودی خۆیاندا هەتا بۆیان ڕوون بێتەوە بێگومان ئەم (قورئانە) ڕاستە ئایا پەروەردگارت بەس نییە کە بەڕاستی ئاگادارە بە سەر هەموو شتێکدا}[فصلت:٥٣].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿أَوَلَمْ يَنظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ وَأَنْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ ۖ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ١٨٥﴾[الأعراف: ١٨٥]

واتە: {ئایا ئەوانە ناڕوانن؟ لەو موڵکە گەورە وفراوانەی لە ئاسمانەکان و زەویدا هەیە ولەو شتانەی خوای گەورە دروستی کردوون ولەوانەیە نزیک بوو بێتەوە کۆتایي (ژیان) یان ئینجا بە چی قسەیەک لە پاش قورئان بڕوا دەهێنن}[الأعراف:١٨٥].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا الْأَرْضَ وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ ۖ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ٩﴾[الروم: ٩]

واتە: {ئایا ئەوان بەسەر زەویدا نەگەڕاون بۆ ئەوەی ببینن سەرەنجامی ئەو (گەلانەی بێباوەڕ بوون) لە پێش ئەمان چۆن بووە کە زۆر بەهێزتر بوون لە ئەمان (لە خەڵکی مەککە) و زەویان کێڵا (بۆ کشتوکاڵ) و ئاوەدانیان کردەوە زیاتر لەمان وپێغەمبەرانیان بۆ هات بە موعجیزە ڕوونەکانەوە بۆیە خوا ستەمی لێ نەکردوون (کە لەناوی بردوون) بەڵام خۆیان ستەمیان لە خۆیان کرد}[الروم:٩].

وئەنجامە زانستیە ڕاستەکان تووشی پێکدادان نابێت لەگەڵ ئاینی ئیسلامدا ولێرەدا باسی یەک نمونە دەکەین کە لە قورئانی پیرۆزدا وردەکاریە بچووکەکانیشی باسکراوە پێش زیاتر لە هەزار وچوار سەد ساڵ، کەچی زانست لەم سەدانەی دواییدا درکی پێکردووە وزانیوویەتی و وردەکارییەکانی ئەم بابەتەی دۆزییەوە؛ بۆیە ئەنجامەکانی

زانست وەکو ئەوەیە کە لە قورئانی پیرۆزدا باسکراوە وئەم بابەتەش بریتیە لە چۆنیەتی دروستبوونی کۆرپەلە لە سکی دایکیدا، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَلَقَدۡ خَلَقۡنَا ٱلۡإِنسَٰنَ مِن سُلَٰلَةٖ مِّن طِينٖ ١٢ ثُمَّ جَعَلۡنَٰهُ نُطۡفَةٗ فِي قَرَارٖ مَّكِينٖ ١٣ ثُمَّ خَلَقۡنَا ٱلنُّطۡفَةَ عَلَقَةٗ فَخَلَقۡنَا ٱلۡعَلَقَةَ مُضۡغَةٗ فَخَلَقۡنَا ٱلۡمُضۡغَةَ عِظَٰمٗا فَكَسَوۡنَا ٱلۡعِظَٰمَ لَحۡمٗا ثُمَّ أَنشَأۡنَٰهُ خَلۡقًا ءَاخَرَۚ فَتَبَارَكَ ٱللَّهُ أَحۡسَنُ ٱلۡخَٰلِقِينَ ١٤﴾ [المؤمنون: ١٢-١٤]

واتە: {سوێند بەخوا بەڕاستی مرۆڤمان دروستکرد لە خۆلاسە و پاڵفتەیە لە قوڕ (١٢) لەپاشان ئەومان کرد بە نوتفەیەک -دڵۆپە مەنیەک- لە ئارامگایەکی پتەو (منداڵدانی دایک)دا (١٣) دواتر نوتفەکەمان -دڵۆپە مەنیەکانمان- کرد بە خوێنی مەیو ئەمجا خوێنە مەیوەکەشمان کرد بە پارچە گۆشتێک و ئەمجا پارچە گۆشتەکەمان کرد بە ئێسقان ئەمجا بە گۆشت (پەیکەرە) ئێسکەکەمان داپۆشی پاشان ئەومان کرد بە دروستکراوێکی تر جا گەورە وپیرۆزە ئەو خوایەی کە چاکترینی بەدیهێنەرانە (١٤)}[المؤمنون:١٢-١٤].

٤٠- وخوای گەورە تەنها کردەوەکان (پەرستنەکان) لە ئەو کەسانە قبوڵ دەکات کە باوەڕیان بە خودا هێناوە وملکەچی فەرمانەکانی بوون وباوەڕیان بە پێغەمبەران هێناوە -علیهم السلام-، وخوای گەورە تەنها ئەو کردەوانە (پەرستنانە) قبوڵ دەکات کە لە شەریعەتدا فەرمانی لەسەر داوە، بۆیە چۆن مرۆڤ کوفر وبێباوەڕ دەبێت بە خوای گەورە وهیوای ئەوەیە کە پاداشتی بداتەوە؟ وخوای گەورە ئیمان وباوەڕی هیچ کەسێک قبوڵ ناکات ئەگەر باوەڕی بە هەموو پێغەمبەران نەبێت -علیهم السلام-، ودەبێت باوەڕ بهێنێت بە کۆتا پێغەمبەریش کە موحەمەدە -صلى الله عليه وسلم-.

خوای گەورە تەنها کردەوەکان (پەرستنەکان) لە ئەو کەسانە قبوڵ دەکات کە باوەڕیان بە خودا هێناوە وملکەچی فەرمانەکانی بوون وباوەڕیان بە پێغەمبەران هێناوە -علیهم السلام-، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿مَّن كَانَ يُرِيدُ ٱلْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُۥ فِيهَا مَا نَشَآءُ لِمَن نُّرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُۥ جَهَنَّمَ يَصْلَىٰهَا مَذْمُومًا مَّدْحُورًا﴿١٨﴾وَمَنْ أَرَادَ ٱلْـَٔاخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُم مَّشْكُورًا﴿١٩﴾﴾[الإسراء: ١٨-١٩]

واتە: {هەرکەسێک تەنها ژیانی دونیای بوێت (لەم دونیایەدا) زوو پێی دەدەین ئەوەی بمانەوێت بۆ هەرکەسێک لە پاشان دۆزەخمان بۆ سازداوە دەچێتە ناوی بە لۆمەکراوی ودەرکراوی لە میهرەبانی خودا (١٨) هەرکەسێکیش مەبەستی ڕۆژی دوایی بووبێت وە هەوڵی بۆ بدات بەو جۆرەی شایستەیە و باوەڕداریش بێت ئا ئەوانە کردەوە و تێکۆشانەکەیان وەرگیراوە (لای پەروەردگاریان) (١٩)}[الإسراء:١٨-١٩].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿فَمَن يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ وَإِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ﴿٩٤﴾﴾[الأنبياء: ٩٤]

واتە: {ئینجا هەر کەس (هەرچەند) لە کردەوە چاکەکان بکات (بەو مەرجەی باوەڕداریش بێت ئەوا (پاداشتی) کۆششەکەی وون نابێت و بەفیڕۆ ناڕوات بەڕاستی

ئێمە بۆ (کردەوەکانی) ئەو نووسەرین}[الأنبياء:٩٤].

خودا تەنها ئەو پەرستنانە قبوڵ دەکات کە لە شەریعەتەکەیدا بڕیاری لەسەر داوە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿فَمَن كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴿١١٠﴾﴾[الكهف: ﴿١١٠﴾]

واتە: {ئینجا هەرکەسێک بەتەمایە بگەڕێتەوە بۆ لای پەروەردگاری (لە قیامەتدا) ئەوا با کردەوەی چاک بکات وکەس نەکاتە هاوبەش وشەریکی پەروەردگار لە پەرستنیدا}[الكهف:١١٠].

خوای گەورە ڕوونی کردووەتەوە کە کردەوە بە چاک دانانرێت ئەگەر لەو کردەوانە نەبێت کە بە ئیمان وباوەڕ بە خودا وبە دڵسۆزی بۆ خودا ئەنجامدراوە، ولە شەریعەتی خودا بڕیاری لەسەر دراوە وکەسەکە باوەڕی بە هەموو پێغەمبەران هەبووە؛ بەڵام ئەگەر کردەوەکە یەکێک لەم مەرجانەی تێدا نەبێت ئەوا ڕەت دەکرێتەوە وقبوڵ ناکرێت، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنثُورًا﴿٢٣﴾﴾[الفرقان: ﴿٢٣﴾]

واتە: {هاتین هەر کردەوەیەکیان کرد بوو هەموویمان وەکو تۆزی پرش وبڵاو لێکرد}[الفرقان:٢٣].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ﴿٢﴾ عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ﴿٣﴾ تَصْلَىٰ نَارًا حَامِيَةً﴿٤﴾﴾[الغاشية: ﴿٢﴾-﴿٤﴾]

واتە: {زۆر دەموچاو -ڕوو- لەو ڕۆژەدا ترسناك وریسوا وشەرمەزارن (٢)هەوڵدەرێکی ڕەنجەڕۆن (٣)دەچنە نێو ئاگرێکی زۆر گەرمەوە (٤)}[الغاشية:٢-٤].

ئەم ڕووانە لەو ڕۆژەدا خەجاڵەت وشەرمەزارن وماندوون بەهۆی زۆر کردەوە کردنەوە بەڵام کردەوەکانیان بە پێی پەیامی خودا نەبووە؛ بۆیە سەرەنجام دەچنە دۆزەخەوە، چونکە کردەوەکانیان بە پێی ئەو شەریعەتە نەبوو کە خودا دایبەزاند، بەڵکو خودایان پەرست بە هەندێک کردەوەی هەڵە وشوێنکەوتووی سەرانی

گومڕایی بوون ئەوانەی کە ئاینی پوچەڵیان بۆیان دادەنا، ئەو کردەوە چاکەی کە لە لای خوای گەورە قبوڵ دەکرێت ئەوەیە کە دەبێت بە دڵسۆزی بۆ خودا بێت وبە گوێرەی سونەتی پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- بێت، ئیتر چۆن مرۆڤ کافر وبێباوەڕ دەبێت بە خودا وهیوای ئەوەیە کە خودا پاداشتی بداتەوە؟؟

خوای گەورە ئیمان وباوەڕهێنانی هیچ کەسێک قبوڵ ناکات مەگەر پاش ئەوە نەبێت کە باوەڕ دەهێنێت بە هەموو پێغەمبەران -عليهم الصلاة والسلام- وئیمان دەهێنێت بە پەیامی موحەمەد -صلى الله عليه وسلم-، وپێشتر باسی هەندێک بەڵگەمان کرد سەبارەت بە ئەم بابەتە لە برگەی ژمارە (٢٠)، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ ۚ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾﴾[البقرة: ٢٨٥]

واتە: {پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- بڕوای هێنا بەو پەیامەی کە بۆی نێردراوە لە پەروەردگاریەوە لەگەڵ بڕواداراندا هەموو بڕوایان هێناوە بە خوا وبە فریشتەکانی وبە کتێبەکانی (پەیامەکانی) وبە پێغەمبەرانی جیاوازی ناکەین لە نێوان هیچ یەکێک لە پەیامبەران (بڕواداران) ووتیان: (پێغەمبەر ئاینی خوای پێگەیاندین ئێمەش) بیستمان فەرمانبەرداریمان کرد داوای لێخۆشبوونت لێدەکەین ئەی پەروەردگارمان وهەر بۆ لای تۆیە گەڕانەوەمان}[البقرة:٢٨٥].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنزَلَ مِن قَبْلُ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾﴾[النساء: ١٣٦]

واتە:{ئەی کەسانێک کە باوەڕتان هێناوە بەردەوام بن لەسەر باوەڕ بەخوا و پێغەمبەرەکەی و بەو قورئانەی ناردوویەتیە خوارەوە بۆ پێغەمبەرەکەی و بەو کتێبانەش کە پێشتر ناردوویەتیە خوارەوە, و هەر کەسێک بێ باوەڕ بێت بە خوا و بە

فریشتەکانی و بە کتێبەکانی و بە پێغەمبەرەکانی و بە ڕۆژی دوایی ئەوا بەڕاستی گومڕا بووە بە گومڕاییەکی زۆر دوور (لەڕاستی)}[النساء:١٣٦].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُم مِّن كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنصُرُنَّهُ ۚ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي ۖ قَالُوا أَقْرَرْنَا ۚ قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُم مِّنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨١﴾﴾[آل عمران: ٨١]

واتە: {(بیهێنەوە یادیان) کاتێک کە خوا پەیمانی وەرگرت لە پێغەمبەران کە هەرچیم پێدان لە پەیام و حیکمەت و (شەریعەت) لە پاشان پێغەمبەرێکتان بۆ هات بە بڕواهێنەر بەو پەیامەی کە لە لاتانە دەبێت بڕوای پێ بهێنن وە یارمەتی بدەن، خوا فەرمووی: ئایا دانتان نا بەم پەیمانەدا؟ وە لەسەر ئەوە پەیمانی منتان وەرگرت پێغەمبەران ووتیان: بەڵێ دانمان پێدانا و پەیمانمان بەست خوا فەرمووی: کەواتە ئێوە بەشاهێد بن وە منیش لەگەڵ ئێوە یەکێکم لە شاهێدان}[آل عمران : ٨١].

٤١- ئامانجی هەموو پەیامەکانی خودا بریتیە لەوەی :کە ئاینی هەق خودا مرۆڤ بەرز وبڵند وباڵا بکات کە مرۆڤ تەنها بەندەیەکی دڵسۆزی پەروەردگاری هەموو بوونەوەرەکان بێت، وئەم ئاینە مرۆڤ ڕزگار دەکات لە کۆیلایەتی وبەندایەتی کردن بۆ مرۆڤەکان وبۆ مادده وبۆ خوراڕەفەت، ئاینی ئیسلام -هەروەکو دەیبینین- بانگەشەی ئەوە ناکات: مرۆڤەکان بێگەردن، ودوورن لە کەموکورتی، ولە ئەوپەڕی کامڵیدان، ومرۆڤەکان بەرز ناکاتەوە بۆ سەرەوەی پلەوپایەی خۆیان کە بیانکات بە پەرستراو وپەروەردگار وخودا.

ئامانجی هەموو پەیامە ئاسمانییەکان بریتیە لەوەی: مرۆڤ بەرز وبڵند وباڵا بکات بۆئەوەی مرۆڤ تەنها بەندەیەکی دڵسۆزی پەروەردگاری هەموو بوونەوەرەکان بێت، وئەم ئاینە مرۆڤ ڕزگار دەکات لە کۆیلایەتی وبەندایەتی کردن بۆ مرۆڤەکان وبۆ مادده وبۆ خوراڕەفەت، پێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «تَعِسَ عَبْدُ الدِّينَارِ وَالدِّرْهَمِ وَالقَطِيفَةِ وَالخَمِيصَةِ إِنْ أُعْطِيَ رَضِيَ وَإِنْ لَمْ يُعْطَ لَمْ يَرْضَ» واتە: «سەرشۆڕ بێت بەندەی دینار، سەرشۆڕ بێت بەندەی درهەم، سەرشۆڕ بێت بەندەی جلوبەرگ، ئەگەر پێی ببەخشرێت ڕازی دەبێت؛ ئەگەر پێی نەبەخشرێت تورە دەبێت».[صحيح البخاري: ٦٤٣٥].

مرۆڤ ژێر تەنها ملکەچی فەرمانەکانی خودا دەبێت، بۆیە سامان وماڵ و پلەوپایە وعەشیرەت نایکەنە کۆیلە، وئەوەی لەم باسەدا هاتووە بۆ خوێنەر ڕوونی دەکاتەوە کە حاڵی خەڵکی چۆن بوو پێش هاتنی پەیام ئیسلام، ولە پاش هاتنی ئەم پەیامە پیرۆزە چۆن حاڵیان گۆڕا !!؟؟

کاتێک هەندێک لە مسوڵمانان کۆچیان کرد بەرەو حەبەشە وپادشای حەبەشە لەو کاتەدا -نەجاشی- پرسیاری لێکردن، وپێیانی ووت: ئەم ئاینە چییە کە بەهۆیە ناکۆکیتان دروستکرد بەرامبەر قەومەکەتان، ونەهاتنە نێو ئاینەکەی من ونەهاتنە نێو ئاینی هیچ یەکێک لە ئومەتەکان؟جەعفەری کوڕی ئەبی تاڵب -ڕەزای خوای لێبێت- پێی ووت: ئەی پادشا، ئێمە قەومێک بووین لە جاهیلیەتدا -لە پێش ئیسلامدا- بتمان دەپەرست وگۆشتی مردوومان دەخوارد، وتاوانی قێزەوەنمان دەکرد

وپەیوەندی خزمایەتیمان دەپچڕاند وخراپەکار بووین بەرامبەر دراوسێ وکەسی بەهێز زاڵ بوو بەسەر کەسی لاوازدا، بەو شێوەیە بووین هەتاوەکو خوای گەورە پێغەمبەرێکی لە خۆمان بۆ ناردین کە زانیاریمان هەیە سەبارەت بە ڕەچەڵەک وڕاستگۆیی وئەمانەت وداوێن پاکی، وبانگی کردین بۆ تەنها بە تاکدانانی (تەوحیدی خودا و پەرستنی، وبۆ وازهێنان لە پەرستنی ئەو شتانەی کە خۆمان و باوباپیرانمان دەمانپەرست لە بەرد وبتەکان، وفەرمانی پێکردین بە ڕاستگۆیی وپاراستنی ئەمانەت وگەیاندنی پەیوەندی خزمایەتی وچاکبوون بەرامبەر دراوسێ، وئەنجام نەدانی حەرامکراوەکان، ودوور کەوتنەوە لەم تاوانانەیش: کوشتن وخوێن ڕشتن (بە ناهەق)، وشاهێدی دانی درۆ، وخواردنی ماڵی هەتیو -بەناهەق-، وبوهتان هەڵواسین بۆ ئیمانداری داوێن پاک، وفەرمانی پێکردین بە تەنها پەرستنی خودا بە بێ ئەوەی هیچ هاوبەش وشەریکێکی بۆ بڕیار بدەین لە پەرستنیدا، وفەرمانی پێکردین بە ئەنجامدانی نوێژ وزەکاتدان وڕۆژوو گرتن، ودەڵێت: زۆر شتی تری ئیسلامی باسکرد، بۆیە ئێمە بەڕاستمان دانا وباوەڕمان پێی هێنا وشوێنی کەوتین بەو شێوەیەی ئەو پەیامەکەی هێناوە بۆیە ئێمە تەنها خودا دەپەرستین وهیچ هاوبەشێکی بۆ بڕیار نادەین، وهەموو ئەوانەی حەرامکرا لەسەرمان ئێمە بە حەراممان دانا (ئەنجامی نادەین)، وهەموو ئەوانەی حەڵاڵکرا بۆمان ئێمەش بە حەڵاڵمان دانا (دروستە ئەنجامی بدەین)... . [رواه أحمد: ١٧٤٠، ورواه أبو نعيم في حلية الأولياء:١/١١٥].

ئاینی ئیسلام مرۆڤەکان بەرز ناکاتەوە بۆ سەرەوەی پلەوپایەی خۆیان وبەرزیان ناکاتەوە بۆ پلەی پەروەردگارێتی وخودایەتی. خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ ۚ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴿٦٤﴾﴾[آل عمران: ٦٤]

واتە: {پێیان بڵێ: ئەی خاوەن پەیامەکان وەرن بۆ لای وتەیەکی ڕاست و(یەکسان) لە نێوان ئێمە وئێوەدا کە جگە لە خوا هیچ نەپەرستین وهیچ شتێک نەکەین بە هاوبەشی (لە پەرستنیدا) وهەندێکمان هەندێکمان بە پەروەردگار دانەنێین ئەمجا ئەگەر پشتیان هەڵکرد ئێوەش بڵێن: ئێوە شاهێد بن کە ئێمە فەرمانبەردار وگوێڕایەڵ وملکەچی خوداین}[آل عمران:٦٤].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَن تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا ۗ أَيَأْمُرُكُم بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ﴿٨٠﴾﴾[آل عمران: ٨٠]

واتە: {وخودا فەرمانتان پێنادات کە فریشتەکان وپێغەمبەران بکەن بە پەرستراوی خۆتان چۆن (خودا) فەرمانتان پێدەدات بێباوەڕ بن (کافر بن) دوای ئەوەی کە ئێوە بڕوادار بوون؟!}[آل عمران: ٨٠].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «لاَ تُطْرُونِي كَمَا أَطْرَتْ النَّصَارَى ابْنَ مَرْيَمَ فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدُهُ فَقُولُوا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ» واتە: «زیادەڕەوی مەکەن لە وەسفکردنی من هەروەکو چۆن نەسڕانیەکان زیادەڕەوییان کرد لە وەسفکردنی کوڕی مەریەم (عیسا)، من تەنها بەندەم، بۆیە بڵێن: بەندەی خودا (عبد الله) وپێغەمبەری خودا»[صحيح البخاري: ٣٤٤٥].

٤٢- خوای گەورە لە شەریعەتەکەیدا ڕێگەی داوە بە تەوبە کردن :کە ئەمیش بریتیە لە گەڕانەوەی مرۆڤ بۆ لای پەروەردگار و وازهێنان لە تاوان وگوناهەکان، ومسوڵمان بوون وپەیرەو کردنی ئاینی ئیسلام هۆکارە بۆ لێخۆشبوون لە هەموو تاوان وگوناهەکانی پێشوو، وهەروەها تەوبە کردن هۆکارە بۆ لێخۆشبوون لە هەموو تاوان وگوناهەکانی پێشوو، بۆیە پێویست ناکات تاوان وگوناهەکانی لای هیچ یەکێک لە مرۆڤەکان باس بکات ودانی پێدا بنێت لە لای ئەوان.

وخوای گەورە تەوبە کردنی لە ئاینی ئیسلامدا داناوە وڕێگەی پێداوە، وتەوبە کردن ئەمیش بریتیە لە: گەڕانەوەی مرۆڤ بۆ لای پەروەردگاری ئەمیش بە تەوبە کردن و وازهێنان لە تاوان وگوناهەکان.

خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴿٣١﴾﴾[النور: ٣١]

واتە: {هەمووتان تەوبە بکەن و بگەڕێنەوە بۆ لای خوا ئەی ئیمانداره‌کان تا ڕزگار و سەرکەوتوو بن}[النور:٣١].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴿١٠٤﴾﴾[التوبة: ١٠٤]

واتە: {ئایا نەیان زانیوە کە بێگومان هەر خوا تەوبە و پەشیمانی لە بەندەکانی وەردەگرێت و هەر ئەو خێر وبەخشینەکان وەردەگرێت و بەڕاستی هەر خوایە وەرگری تەوبەیە و میهرەبانە (لەگەڵ بەندەکانیدا)}[التوبة:١٠٤].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ﴿٢٥﴾﴾[الشورى: ٢٥]

واته: {وئەو خودایە زاتێکە تەوبە لە بەندەکانی وەردەگرێت ولە کردەوە خراپەکان خۆش دەبێت وهەرکردەوەیەک کە ئێوە ئەنجامی دەدەن پێی دەزانێت} [الشورى:٢٥].

وپێغەمبەری خودا -صلى الله عليه وسلم- دەفەرموێت: «لَلَّهُ أَشَدُّ فَرَحًا بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ الْمُؤْمِنِ مِنْ رَجُلٍ فِي أَرْضٍ دَوِّيَّةٍ مَهْلِكَةٍ مَعَهُ رَاحِلَتُهُ عَلَيْهَا طَعَامُهُ وَشَرَابُهُ فَنَامَ فَاسْتَيْقَظَ وَقَدْ ذَهَبَتْ فَطَلَبَهَا حَتَّى أَدْرَكَهُ الْعَطَشُ ثُمَّ قَالَ: أَرْجِعُ إِلَى مَكَانِيَ الَّذِي كُنْتُ فِيهِ فَأَنَامُ حَتَّى أَمُوتَ فَوَضَعَ رَأْسَهُ عَلَى سَاعِدِهِ لِيَمُوتَ فَاسْتَيْقَظَ وَعِنْدَهُ رَاحِلَتُهُ وَعَلَيْهَا زَادُهُ وَطَعَامُهُ وَشَرَابُهُ فَاللهُ أَشَدُّ فَرَحًا بِتَوْبَةِ الْعَبْدِ الْمُؤْمِنِ مِنْ هَذَا بِرَاحِلَتِهِ وَزَادِهِ» واتە: «خوای گەورە ئاسوودەترە بە تەوبەی بەندەیەکی ئیماندار زیاتر لە پیاوێک کە ئاژەڵەکەی وخواردن وخواردنەوەی سەرپشتی (ئاژەڵەکەی) لەگەڵدایە لە بیابانێکی چۆڵدا، پیاوەکە خەوت وکاتێک هەستا ئاژەڵەکەی ڕۆیشت (دیار نەما) بۆیە بە دوایدا گەڕا هەتاوەکو تووشی تینوێتی بوو، وپاشان ووتی: بۆ شوێنەکەی خۆم دەگەڕێمەوە ودەخەوم هەتاوەکو دەمرم، وکاتێک سەری لەسەر باسکی دەستی دانا بۆ ئەوەی بمرێت، وخەبەری بوویەوە وبینی ئاژەڵەکەی وخواردن وخواردنەوەکانی سەرپشتی لەلای وەستاوە، خوای گەورە ئاسوودەترە بە تەوبەی بەندەی ئیماندار زیاتر لە ئاسوودەیی ئەم پیاوە بە ئاژەڵەکەی ورۆزیەکانی سەرپشتی» [صحيح مسلم: ٢٧٤٤].

مسوڵمان بوون وپەیڕەو کردنی ئاینی ئیسلام هۆکارە بۆ لێخۆشبوون لە هەموو تاوان وگوناهەکانی پێشوو، وهەروەها تەوبە کردن هۆکارە بۆ لێخۆشبوون لە هەموو تاوان وگوناهەکانی پێشوو، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِن يَنتَهُواْ يُغۡفَرۡ لَهُم مَّا قَدۡ سَلَفَ وَإِن يَعُودُواْ فَقَدۡ مَضَتۡ سُنَّتُ ٱلۡأَوَّلِينَ ٣٨﴾[الأنفال: ٣٨]

واتە: {پێیان بڵێ: بە ئەوانەی کە بێباوەڕ بوون ئەگەر کۆتایی بهێنن (بە بێباوەڕ بوونیان - بە کافر بوونیان-) بەڕاستی خودا لە هەموو گوناهەکانیان خۆش دەبێت لە هەموو ئەو تاوانانەی لە پێشووتردا کردوویانە بەڵام ئەگەر بگەڕێنەوە (سەر کردەوەی پێشوویان) ئەوە

بەڕاستی باو ویاسا بۆ پێشینە خراپەکان چی بوو (بۆ ئەمانیش دووبارە دەبێتەوە)} [الأنفال:٣٨].

خوای گەورە بانگی گاورەکان (نەسرانیەکان) دەکات بۆ تەوبە کردن، هەروەکو -سبحانە وتعالی- دەفەرموێت:

﴿أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٤﴾﴾[المائدة: ٧٤]

واتە: {دەی ئایا بۆ تۆبە ناکەن و ناگەڕێنەوە بۆ لای خوا ؟ وداوای لێبوردنی لێ ناکەن؟ لەکاتێکدا خوا لێبوردەی میهرەبانە}[المائدة:٧٤].

الله بانگهێشتی هەموو گوناهکار وتاوانکارەکان دەکات بۆ تەوبە کردن، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾﴾[الزمر: ٥٣]

واتە: {پێیان بڵێ: ئەی بەندەکانم ئەی ئەوانەی کە خۆتان زۆر گوناهبار کردووە نائومێد مەبن لە میهرەبانی و بەزەیی خوا چونکە بێگومان خوا لە هەموو گوناهەکان خۆشدەبێت بەڕاستی هەر ئەوە لێبوردەی میهرەبانە}[الزمر:٥٣].

کاتێک عەمروی کوڕی عاص -ڕەزای خوای لێبێت- سوور وپێداگیر بوو لەسەر ئەوەی کە مسوڵمان بێت؛ لەوە ترسا کە خودا لەو تاوانانەی خۆش نەبێت کە لە پێش مسوڵمان بوون کردوویەتی، عەمرو ئەم باسە دەگێڕێتەوە ودەڵێت:

«لَمَّا أَلْقَى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي قَلْبِي الْإِسْلَامَ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُبَايِعَنِي فَبَسَطَ يَدَهُ إِلَيَّ فَقُلْتُ: لَا أُبَايِعُكَ يَا رَسُولَ اللهِ حَتَّى تَغْفِرَ لِي مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِي قَالَ: فَقَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا عَمْرُو أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ الْهِجْرَةَ تَجُبُّ مَا قَبْلَهَا مِنَ الذُّنُوبِ يَا عَمْرُو أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ الْإِسْلَامَ يَجُبُّ مَا كَانَ قَبْلَهُ مِنَ الذُّنُوبِ» واتە: «کاتێک خوای گەورە ئیسلامی خستە دڵمەوە، (عەمرو) دەڵێت: هاتم بۆ لای پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- بۆ ئەوەی بەیعەتی پێبدەم بۆیە دەستی درێژ کرد، منیش ووتم: بەیعەتت پێنادەم هەتاوەکو (خوای گەورە) لە هەموو

گوناهەکانی پێشووم خۆش بێت، ئەویش -صلى الله عليه وسلم- فەرمووی: «ئەی عەمرو، ئایا نازانی کۆچک کردن -هیجرەت- هەرچی لە پێش خۆیدا هەبووە (لە گوناهەکان) هەڵیدەوەشێنێتەوە وئیسلام هەرچی لەپێش خۆیدا هەبووە (لە گوناهەکان) هەڵیدەوەشێنێتەوە -واتا: هیجرەت ومسوڵمان بوون هۆکارن بۆ لێخۆشبوون لە گوناهەکان-» [رواه مسلم:١٢١، رواه أحمد: ١٧٨٢٧].

٤٣- له ئاینی ئیسلامدا پەیوەندی نێوان مرۆڤ وخودا پەیوەندییەكی ڕاستەوخۆیە، بۆیە مرۆڤ پێویستی بە هیچ ناوەندێك -واستەیەك- نییە بۆ پاڕانەوە وداواكردن وپەرستنی خودا، ئاینی ئیسلام قەدەغەی دەكات كە مرۆڤ بكرێتە خودا یان هاوبەش وشەریكی خودا لە پەروەردگارێتی وپەرستنیدا (ئولوهیەتدا : خودایەتیدا).

لە ئاینی ئیسلامدا هیچ پێویست ناكات تاوانەكان لە پێش خەڵكیدا باس بكەیت ودانی پێدا بنێیت، چونكە لە ئیسلامدا پەیوەندی نێوان مرۆڤ وخودا پەیوەندییەكی ڕاستەوخۆیە وپێویستی بە ناوەندی (واستەی) هیچ بوونەوەرێك نییە، هەروەكو لە بڕگەی (٣٦)دا باسكرا كە خودا بانگی هەموو خەڵكی كردووە بۆ تەوبە كردن وگەڕانەوە بۆ لای ئەو زاتە مەزنە، هەروەها خودا نەهی كردووە لە خەڵكی كە پێغەمبەران وفریشتەكان بكەن بە نێوەند (واستە) لە نێوان خۆیان وخودا بۆ ئەوەی بەهۆیانەوە لە خودا بپاڕێنەوە وبیپەرستن، بەڵكو دەبێت مرۆڤ ڕاستەوخۆ داوا لە خودا بكات ولێی بپاڕێتەوە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَن تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا ۗ أَيَأْمُرُكُم بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ۝٨٠﴾[آل عمران: ٨٠]

واتە: {وخودا فەرمانتان پێنادات كە فریشتەكان وپێغەمبەران بكەن بە پەرستراوی خۆتان چۆن (خودا) فەرمانتان پێدەدات بێباوەڕ بن (كافر بن) دوای ئەوەی كە ئێوە بڕوادار بوون؟!}[آل عمران: ٨٠].

ئاینی ئیسلام هەروەكو دەیبینین قەدەغەی دەكات كە مرۆڤ بكرێتە خودا یان هاوبەش وشەریكی خودا لە پەروەردگارێتی وپەرستنیدا (ئولوهیەتدا : خودایەتیدا)، خوای گەورە سەبارەت بە نەسرانیەكان -گاورەكان- دەفەرموێت:

﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَٰهًا وَاحِدًا ۖ لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ۝٣١﴾[التوبة: ٣١]

واتە: {زانا و ڕاهیبەكانیان (دیندارەكانیان) كردووە بە پەروەردگار لە جیاتی خوا هەروەها مەسیحی كوڕی مەریەمیش (یان كردوە بە خوا) لە كاتێكدا فەرمانیان پێ نەدراوە بێجگە

لەوەی کە یەک خوا بپەرستن کە هیچ پەرستراوێک ڕاست نیە بێجگە لە ئەو زاتە، پاک و بێگەردی بۆ ئەو (خودا) یەی لەوەی دەیکەنە هاوبەشی}[التوبة:٣١].

خوای گەورە ئینکار ونەهی کرد لەسەر کافرەکان ئەویش بەهۆی ئەوەی لە نێوان خۆیان وخودا ناوەندێکیان -واستەیەکیان- دادەنا بۆ پاڕانەوە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ ۚ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ﴿٣﴾﴾[الزمر: ٣]

واتە: {بێداربە ئاینی (گەردنکەچی) پاك و خاوێن هەر بۆ خوایە وە کەسانێك جگە لە (خوا) چەند پەرستراوێکیان بۆ خۆیان داناوە (دەڵێن) تەنها لەبەر ئەوە دەیان پەرستین نزیکمان بکەنەوە لە خوا بێگومان خوا بڕیار دەدات لە نێوانیاندا لەو شتانەدا کە ئەوان تیایدا جیاواز بوون بەڕاستی خوا ڕێنمونی کەسێك ناکات کە زۆر درۆزنی بێباوەڕە}[الزمر:٣].

خوای گەورە ڕوونی دەکاتەوە کە بت پەرستەکان -ئەهلی جاهیلیەت- لە نێوان خۆیان وخودا ناوەندێکیان -واستەکەیان- دادەنا ودەیانووت: ئەمانە لە خودا نزیکمان دەکەنەوە.

ئەگەر خوای گەورە نەهی کردبێت لە خەڵکی بەوەی کە پێغەمبەران وفریشتەکان بکەن بە نێوەند لە نێوان خودا وبەندەکاندا؛ ئەوا جگە لە ئەوان نەهی لێکردنە زیاتر دەیانگرێتەوە، وپێغەمبەران -علیهم السلام- بەپەلە بوون لە ئەنجامدانی کردەوە چاکەکان ونزیکبوونەوە لە خودا، خوای گەورە سەبارەت بە حاڵی پێغەمبەران -علیهم السلام- دەفەرموێت:

﴿إِنَّهُمْ كَانُوا۟ يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْخَيْرَٰتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا ۖ وَكَانُوا۟ لَنَا خَٰشِعِينَ﴿٩٠﴾﴾[الأنبياء: ٩٠]

واتە: {ئەوانەی (باسکران لە پێغەمبەران) پێشبڕکێیان دەکرد لە ئەنجامدانی هەموو خێر وچاکەیەکدا وهاواریان لە ئێمە دەکرد بە ئومێدی (بەهەشت) ولە ترسی (دۆزەخ) وئەوان بۆ ئێمە ملکەچ بوون (ودەترسن لێمان)}[الأنبياء: ٩٠].

وخوای گەورە دەفەرموێت:

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ ۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا﴿٥٧﴾﴾[الإسراء: ٥٧]

واتە: {ئەوانەی کە ئەو (نەفامانە) هاواریان لێ دەکەن ئەوانە بەدوای هۆکارێکدا دەگەڕێن کە نزیکیان بکاتەوە لە پەروەدگاریان کامیان نزیکترە (لە خواوە و پلەو پایەی بەرزترە) وە بە هیوا و ئومێد و ڕەحمی ئەون و لە سزایشی دەترسن بەڕاستی سزای پەروەردگارت هەمیشە مەترسی لێکراوە و خۆ لێ پارێزراوە}[الإسراء: ٥٧].

واتا ئەوانەی کە داوایان لێدەکەن ولێیان دەپاڕێنەوە جگە لە خوای گەورە -لە پیاوچاکان وپێغەمبەران- ئەوان هیوا ورەجایان ئەوەیە کە خودا ڕەحمیان پێبکات ولە سزای خودا دەترسن؛ ئیتر چۆن داوا لە ئەوان دەکەن ولێیان دەپاڕێنەوە!! بەڵکو پێویستە مرۆڤ تەنها داوا لە خودا بکات وتەنها لە ئەو زاتە مەزنە بپاڕێتەوە.

٤٤- لە کۆتایی ئەم پەیامەدا ئەوە بە بیری خەڵکی دەهێنینەوە کە خەڵکی سەرەڕای جیاوازی سەردەم وگەل وشوێنی نیشتەجێبوونیان؛ بەڵکو هەموو کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی جیاوازە لە بۆچوون ومەبەستەکانی وجیاوازە لە ژینگە وکردەوەکانی بۆیە پێویستە کە هیدایەتێک هەبێت ئاراستەی بکات ورێکخستەیەک هەبێت کۆیان بکاتەوە ودەسەڵاتدارێک هەبێت بیانپارێزێت، بۆیە پێغەمبەران -علیهم الصلاة والسلام- ئەمەیان جێبەجێ دەکرد بە وەحی خودا -سبحانە وتعالی- وخەڵکیان هیدایەت دەدات بۆ ڕێگای خێر وڕێنموێنی، وخەڵکییان کۆ دەکردەوە لەسەر جێبەجێکردنی شەریعەتی خودا ولە نێوانیاندا بە هەق حوکم وفەرمانڕەواییان دەکرد؛ ئەمەیش هۆکاری ئەوە بوو حاڵ وگوزەرانیان باش بێت بە پێی وەڵامدانەوەیان بۆ بانگەوازی پێغەمبەران ونزیکیان لە سەردەمی ناردنی پەیامەکانی خودا، وخوای گەورە پەیامەکانی کۆتایی پێهێنا بە کۆتا پەیامی پێغەمبەر موحەمەد -صلى الله عليه وسلم- ومانەوەی بۆ نووسی وکردیە بە هۆکاری هیدایەتدان وڕەحمەت ونور وڕۆشنایی وڕێنموێنی کردن بۆ سەر ئەو ڕێبازەی کە مرۆڤ نزیک دەکاتەوە لە خودا.

لە کۆتایی ئەم پەیامەدا ئەوە بە بیری خەڵکی دەهێنینەوە کە خەڵکی سەرەڕای جیاوازی سەردەم وگەل وشوێنی نیشتەجێبوونیان؛ بەڵکو هەموو کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی جیاوازە لە بۆچوون ومەبەستەکانی وجیاوازە لە ژینگە وکردەوەکانی، بۆیە پێویستە کە هیدایەتێک هەبێت ئاراستەی بکات ورێکخستەیەک هەبێت کۆیان بکاتەوە ودەسەڵاتدارێک هەبێت بیانپارێزێت.

بۆیە پێغەمبەران -علیهم الصلاة والسلام- ئەمەیان جێبەجێ دەکرد بە وەحی خودا -سبحانە وتعالی- وخەڵکیان هیدایەت دەدات بۆ ڕێگای خێر وڕێنموێنی، وخەڵکییان کۆ دەکردەوە لەسەر جێبەجێکردنی شەریعەتی خودا ولە نێوانیاندا بە هەق حوکم وفەرمانڕەواییان دەکرد؛ ئەمەیش هۆکاری ئەوە بوو حاڵ وگوزەرانیان باش بێت بە پێی وەڵامدانەوەیان بۆ بانگەوازی پێغەمبەران ونزیکیان لە سەردەمی ناردنی پەیامەکانی خودا.

وکاتێک گومڕایی زۆر بوو ونەزانین -جەهالەت- بڵاو بووەوە وبتەکان پەرستران؛ خوای گەورە پێغەمبەر موحەمەدی نارد -صلی الله علیه وسلم- بە هیدایەت وئاینی هەق وڕاستی بۆ ئەوەی خەڵکی دەربکات لە تاریکایی کوفر ونەزانین -جاهیلیەت- وبت پەرستی بۆ نور ورۆشنایی ئیمان وهیدایەت.

٤٥- بۆیە ئەی مرۆڤ بانگت دەکەم بۆ ئەوەی خۆی یەکلایی بکەیتەوە لە پێناو خوای گەورە بە ڕاستگۆییەوە وخۆت بە دوور بگریت لە لاسایی کردنەوە وخوو ونەریت، وبزانیت لە پاش مردنت بۆ لای پەروەردگارت دەگەڕێیتەوە، وسەیری نەفس ولاشەی خۆت بکەیت وسەیری گەردوون بکەیت، ئەگەر مسوڵمان بیت ژیانت خۆش دەبێت پێش خۆشی نەبڕاوەی ڕۆژی دوایی، وئەگەر ویستت ببیت بە مسوڵمان ئەوا تەنها لە دڵەوە وبە زمانیش ئەم شاهێدیە بدەیت (أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمداً رسول الله) واتە: (شاهێدی دەدەم ودانیپێدا دەنێم کە هیچ پەرستراوێک هەق وڕاست نییە کە شایەنی پەرستن بێت جگە لە الله ، وشاهێدی دەدەم ودانیپێدا دەنێم کە موحەمەد نێردراو وپێغەمبەری خودایە)، ودەبێت بێباوەڕ بێت بە پەرستنی هەرشتێک یان کەسێک جگە لە خوای گەورە، وباوەڕت بەوە هەبێت کە خوای گەورە لە پاش مردنمان هەمووی زیندوو دەکاتەوە لە نێو گۆڕەکانەوە ولێپرسینەوە وپاداشت وسزا هەق وڕاستیە، ئەگەر ئەم شاهێدیە بدەیت ئەوا تۆ مسوڵمانیت، ولە پاش ئەمە دەبێت خودا بپەرستیت بەو شێوەیەی لە شەریعەتی ئیسلامدا هاتووە لە گرنگترین پەرستنەکانیش کە پایەی ئیسلامن :نوێژ کردن، ڕۆژوو گرتن، زەکاتدان، وحەجکردن بۆ ماڵی خودا ئەگەر لە تواناتدا هەبوو.

بۆیە ئەی مرۆڤ بانگت دەکەم بۆ ئەوەی هەستیت بە ڕاستگۆییە وخۆت بە دوور بگریت لە لاسایی کردنەوە وخوو ونەریتی هەڵە، هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قُلۡ إِنَّمَآ أَعِظُكُم بِوَٰحِدَةٍۖ أَن تَقُومُواْ لِلَّهِ مَثۡنَىٰ وَفُرَٰدَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُواْۚ مَا بِصَاحِبِكُم مِّن جِنَّةٍۚ إِنۡ هُوَ إِلَّا نَذِيرٞ لَّكُم بَيۡنَ يَدَيۡ عَذَابٖ شَدِيدٖ ٤٦﴾[سبأ: ٤٦]

واتە: {بڵێ من تەنها بە یەک شت ئامۆژگاریتان دەکەم کە دوو دوو، یەك یەك، لەبەر خوا هەستن (وگوێڕایەڵی فەرمانەکانی بن) پاشان بیر بکەنەوە هاوڕێکەتان

(پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم-) شێت نییە ئەو (پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم-) تەنها ترسێنەرە بۆ ئێوە لە پێش هاتنی سزای سەختی (قیامەت)}[سبأ:٤٦].

ودەبێت چاك بزانیت كە لە پاش مردنت دەگەڕێیتەوە بۆ لای پەروەردگارت، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ وَأَنَّ سَعْيَهُۥ سَوْفَ يُرَىٰ ﴿٤٠﴾ ثُمَّ يُجْزَىٰهُ ٱلْجَزَآءَ ٱلْأَوْفَىٰ ﴿٤١﴾ وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ ٱلْمُنتَهَىٰ ﴿٤٢﴾﴾[النجم: ٣٩-٤٢]

واتە: {وە بێگومان ئادەمی جگە لە كۆششی خۆی خاوەنی هیچی تر نییە -لە دواڕۆژدا- (٣٩) و بێگومان هەوڵ كۆششەكەی لە داهاتوو (لە قیامەت)دا دەبینرێتەوە (٤٠) پاشان پاداشت دەدرێتەوە بەتێر وتەواوی (٤١) وە بەڕاستی هەموو كارێک سەرەنجامەكەی هەر بۆ لای پەروەردگارت دەگەڕێتەوە (٤٢)}[النجم:٣٩-٤٢].

وسەیری لاشەی خۆت وسەیری گەردوون وئاسمان بكە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿أَوَلَمْ يَنظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ وَأَنْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ ۖ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾﴾[الأعراف: ١٨٥]

واتە: {ئایا ئەوانە ناڕوانن؟ لەو موڵكە گەورە وفراوانەی لە ئاسمانەكان و زەویدا هەیە ولەو شتانەی خوای گەورە دروستی كردوون ولەوانەیە نزیک بوو بێتەوە كۆتایی (ژیان) یان ئینجا بە چی قسەیەک لە پاش قورئان بڕوا دەهێنن} [الأعراف:١٨٥].

ببە بە مسوڵمان بۆ ئەوەی لە دونیا ودواڕۆژت ئاسوودە ودڵخۆش بێت، وئەگەر دەتەوێت ببیتە مسوڵمان وپەیڕەوی ئاینی ئیسلام بكەیت؛ ئەوا تەنها پێویستە كە شاهێدی بدەیت بە (لا إله إلا الله ومحمد رسول الله) واتە: (هیچ پەرستراوێک هەق وڕاست نییە جگە لە الله، وموحەمەد -صلى الله عليه وسلم- پێغەمبەر ونێردراوی خودایە).

کاتێک پێغەمبەر -صلى الله عليه وسلم- موعازی نارد بۆ یەمەن بۆ ئەوەی بانگەوازی بکات بۆ ئاینی ئیسلام پێی فەرموو:

«إِنَّكَ تَأْتِي قَوْمًا أَهْلَ كِتَابٍ فَادْعُهُمِ الَى شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللهِ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوكَ لِذَلِكَ فَأَعْلِمْهُمْ أَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ فَإِنْ أَطَاعُوا لِذَلِكَ فَأَعْلِمْهُمْ أَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً فِي أَمْوَالِهِمْ تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ وَتُرَدُّ فِي فُقَرَائِهِمْ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوكَ لِذَلِكَ فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهَا لَيْسَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ حِجَابٌ» واتە: «تۆ دەچیت بۆ لای کەسانێک لە ئەهلی کتێب (جولەکە ونەسڕانیەکان) با یەکەم شت کە بانگەوازی بۆ دەکەیت بریتی بێت لە شاهێدی دان بە (لا إله إلا الله)* وشاهێدی دان بەوەی من پێغەمبەری خودام، ئەگەر لەوەدا گوێڕایەڵ بوون پێیان ڕابگەیەنە کە خودا پێنج نوێژی لەسەریان فەرزکردووە لە هەموو ڕۆژ وشەوێکدا، ئەگەر لەوەدا گوێڕایەڵ بوون پێیان ڕابگەیەنە کە خوای گەورە خێرکردن (زەکات) ی لە سەریان فەرز کردووە لە دەوڵەمەندەکانیان وەردەگیرێت ودەدرێت بە هەژارەکان، ئەگەر لەوەدا گوێڕایەڵ بوون ئاگادار بە لە باشترین وچاکترینی پارە وماڵەکانیان نەبەیت، وئاگاداری نزای ستەملێکراو بە چونکە لە نێوان ئەو وخوادا هیچ پەردەیەک نییە».
*(واتە: هیچ پەرستراوێک هەق وڕاست نییە کە شایستەی پەرستن بێت جگە لە الله)[صحيح مسلم: ١٩].

ودەبێت دوور بیت وبەرائەتی خۆت ڕابگەیەنیت وبێباوەڕ بیت: بە بت پەرستن وبە پەرستنی ئەوانەی لەگەڵ خودا دەپەرسترێن، وئەمیش حەنیفیەتە* کە ئاینی ئیبراهیمە -عليه السلام-، *(حەنیفیەت: واتا پەرستنی خودا -الله- بە تەنها بە دڵسۆزییەوە بە بێ بڕیاردانی هیچ شەریک وهاوبەشێک لە پەرستنیدا، وخۆ دوورکردنەوە وبەریئبوون وبێباوەڕ بوون: بە پەرستنی بتەکان وبە پەرستنی پەرستراوە ناهەقەکانی تر لەگەڵ خوای گەورەدا).

خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَآءُ مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ۝٤﴾[الممتحنة: ٤]

واته: {بەڕاستی بۆ ئێوە هەیە سەرمەشقێکی جوان وچاك لە ئیبراهیم وئەوانەی لەگەڵیدا بوون کە بە گەلەکەی خۆیانیان ووت بەڕاستی ئێمە بێزار وبەرین لە ئێوە و لەو شتانەیش کە دەیان پەرستن لەجیاتی خوا، ئێمە باوەڕمان نییە بە (ئاینی) ئێوە و پەیدابوو لە نێوان ئێمە وئێوەدا دوژمنایەتی وکینە بۆ هەمیشەیی تا کاتێك کە باوەڕ بە خوای تاك وتەنیا دەهێنن}[الممتحنة: ٤].

وباوەڕ وئیمانت بەوە هەبێت کە خودا هەموو ئەوانەی لە نێو گۆڕەکاندان (مردووەکان) زیندوو دەکاتەوە، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ وَأَنَّهُۥ يُحْيِ ٱلْمَوْتَىٰ وَأَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ۝٦ وَأَنَّ ٱلسَّاعَةَ ءَاتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ ٱللَّهَ يَبْعَثُ مَن فِي ٱلْقُبُورِ۝٧﴾[الحج: ٦-٧]

واته: {ئەوەی (باسکرا) لەبەر ئەوەیە دڵنیابن کە خوا هەق و ڕاستە وە بێگومان مردووەکان زیندوو دەکاتەوە و بێگومان ئەو (خوایە) توانای بە سەر هەموو شتێکدا هەیە (٦) وەبەڕاستی قیامەت دێت (وبەرپا دەبێت) گومانی تێدا نییە ودڵنیاش بن خوا زیندووی دەکاتەوە هەموو ئەو کەسانەی لەناو گۆڕەکاندا -مردوون- (٧)}[الحج: ٦-٧].

ولێپرسینەوە وپاداشتدانەوە هەقە وڕوودەدات، خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ۝٢٢﴾[الجاثية: ٢٢]

واته: {و خوا ئاسمانەکان وزەوی بەهەق وڕاستی دروستکردووە بۆ ئەوەی هەموو کەسێك پاداشت بدرێتەوە بە گوێرەی ئەو کار وکردەوانەی کە کردوویەتی وئەوان هیچ ستەمیان لێناکرێت}[الجاثية: ٢٢].

ئەگەر ئەم شاهێدیەت دا ئەوا تۆ مسوڵمانیت وله پاش ئەمە پێویستە خودا بپەرستیت؛ بەو شێوەیەی لە شەریعەتدا هاتووە لە نوێژکردن ورۆژوو گرتن وزەکاتدان وحەجکردن ئەگەر لە تواناتدا هەبوو، وجگە لە ئەم پەرستنانە.

بەرواری چاپ: ١٩-١١-١٤٤١

نوسینی: مامۆستا دکتۆر/ محمد عبدالله السحیم

مامۆستای عەقیدە (بیروباوەڕ) لە بەشی خوێندنە ئیسلامیەکان (لە پێشوودا)

کۆلێژی پەروەردە، زانکۆی (الملك سعود)

ریاز، شانشینی عەرەبستانی سعودیە

پێڕست

ئیسلام ١

١- ئیسلام پەیامی خودایە بۆ هەموو خەڵکی، کۆتا پەیامی خودایە بۆ مرۆڤایەتی هەتا قیامەت بەرپا دەبێت: ٤

٢- وئیسلام ئاینێکی تایبەت نییە بە ڕەگەزێک یان گەلێک بەڵکو ئاینی خودایە بۆ هەموو خەڵکی: ٥

٣- ئیسلام پەیامی خودایە کە تەواوکاری پەیامی پێغەمبەران ونێردراوانی پێشووە -علیهم الصلاة والسلام- بۆ ئومەتەکانیان. ٧

٤- پێغەمبەران -علیهم السلام- یەک ئاینیان هەیە، بەڵام شەریعەتەکانیان جیاوازە. ٩

٥- ئاینی ئیسلام بانگەشە دەکات هەروەکو بانگەشەی پێغەمبەرانی پێشوو: نوح وئیبراهیم وموسا وسولەیمان وداود وعیسا -علیهم السلام- بە ئیمان وباوەڕهێنان بەوەی کە پەروەردگار (الله) یە وئەو زاتە خوڵقێنەرە -الخالق-ە ورۆزیدەرەوە -الرزاق-ە وژیان دەبەخشێت -المحيي-ە وزیندووەکان دەمرێنێت -المميت-ە وهەموو شتێک موڵکی ئەوە -مالك الملك- وهەموو کاروباری بوونەوەرەکان ئەو بەڕێوەی دەبات وئەو زاتە مەزنە زۆر بەسۆزە -بەڕەئفەتە:الرؤف-ە ومیهرەبانە -الرحيم-ە. ١٠

٦- خودا -سبحانه وتعالى- خوڵقێنەرە -الخالق-ە، وتەنها ئەو زاتە مەزنە شایەنی پەرستنە بە بێ بڕیاردانی هیچ شەریک وهاوبەشێک لە پەرستنیدا. ١٧

٧- الله خوڵقێنەری هەموو شتێکە کە لە گەردوون وئاسمانەکاندا هەیە لەو شتانەی دەیانبینین ولەو شتانەش کە نایان بینین، هەموو شتێک جگە لە (الله) دروستکراوە ومەخلوقە، وخوای گەورە ئاسمانەکان وزەوی لە شەش ڕۆژدا دروستکرد. ٢٥

٨- خودا -سبحانه وتعالى- هیچ شەریک وهاوبەشێکی نییە نە لە موڵکیدا، نە لە خوڵقاندندا، ونە لە بەڕێوەبردندا، ونە لە پەرستندا. ٢٧

٩- (الله) -سبحانه وتعالى- کەسی لێ نەبووە ولە کەس نەبووە، بەڵکو لە سەرەتاوە هەر بوونی هەبووە، وهیچ شتێک هاوشێوەی ئەو زاتە مەزنە نییە. ٣١

١٠- الله تێکەڵی هیچ شتێک نابێت وبەرجەستە نابێت لە هیچ یەکێک لە بوونەوەرەکانیدا، بەڵکو زاتێکی مەزن وپیرۆزە لە سەرەوەی بوونەوەرەکانە لە سەرەوەی عەرشی مەزن ٣٢

١١- (الله) -سبحانە وتعالی- بە ڕەئفەتە ومیهرەبانە بەرامبەر بە بەندەکانی بۆیە پێغەمبەرانی ناردووە وکتێبە ئاسمانیەکانی دابەزاندووە. ٣٥

١٢- خودا (الله) پەروەردگارێکی میهرەبانە (الرحیم)ە، وتەنها زاتی مەزنی خۆی لێپرسینەوە لە بەندەکان دەکات لە ڕۆژی قیامەتدا کاتێک زیندوویان دەکاتەوە لە گۆڕەکانیان، بۆیە هەر کەسێک پاداشت دەدرێتەوە بە پێی کردەوەکەی خێر یان شەڕ بێت، ئەوەی ئیماندار بێت وکردەوەی چاک ئەنجامبدات ئەوا نیعمەت وئاسوودەیی بەردەوامی بۆ هەیە، وئەوەی کافر وبێباوەڕ بێت وکردەوەی خراپ ئەنجامبدات ئەوا سزایەکی مەزنی بۆ هەیە لە قیامەتدا. ... ٣٧

١٣- خودا (الله) -سبحانە وتعالی- ئادەمی دروستکرد لە خۆڵ (قوڕ: گڵ) ونەوەکانی لە پاش خۆی زۆر دەبن، بۆیە هەموو خەڵکی بنچینەیان وەکو یەکە، وهیچ ڕەگەزێک فەزڵی بە سەر ڕەگەزێکی ترەوە نییە وهیچ گەلێک فەزڵی بە سەر گەلێکی ترەوە نییە؛ مەگەر بە پێی پلەی ئیمان وتەقواداری ولە خودا ترسی نەبێت. ٤١

١٤- هەموو منداڵێک لەسەر فیترەت لە دایک دەبێت. ٤٣

١٥- هیچ مرۆڤێک بە گوناهباری وتاوانباری لە دایک نابێت ونابێتە میراتگری تاوان وگوناهی هیچ مرۆڤێکی تر ناکەوێتە ئەستۆی ئەو (ئەگەر خۆی هۆکار نەبوو بێت بۆ ئەوەی ئەو کەسە ئەو تاوانە ئەنجامبدات): ٤٥

١٦- مەبەست وئامانج لە دروستکردنی خەڵکی: بۆ پەرستنی خودایە بە تەنها بە بێ بڕیاردانی هیچ شەریک وهاوبەشێک لە پەرستنیدا: ٤٧

١٧- ئاینی ئیسلام ڕێزی لە مرۆڤ گرتووە (بە پیاوان وئافرەتانەوە)، وهەموو مافێکی بە مرۆڤ داوە وکردوویەتی بە بەرپرسیار لەسەر بژاردەکانی وکردەوەکانی وهەڵسوکەوتەکانی ولێپرسینەوە، وبەپرسیاریەتی خستووەتە ئەستۆ سەبارەت بە هەرکردەوەیەک کە زیان لە خۆی یان بە خەڵکی بگەیەنێت. ٤٨

١٨- لە ئاینی ئیسلامدا ئافرەت وپیاو یەکسانن لە ڕوانگەی کردەوە ئەنجامدان وبەرپرسیاریەتی وپاداشت وسزادان. ٥٤

١٩- ئاینی ئیسلام ڕێزی لە ئافرەت گرتووە وئافرەتانی بە هاوتای پیاوان داناوە (مەگەر لە هەندێک حوکمی شەریعەت وئەو شتانە نەبێت کە پەیوەندی بە سروشتی پیاو وئافرەتەوە هەیە)؛ واجبی کردووە لەسەر پیاو کە خەرجی بکات ئەگەر لە توانایدا هەبوو، بۆیە باوک واجبە خەرجی بکات لەسەر کچەکانی، وکوڕەکان لەسەر دایک وخوشکیان ئەگەر باڵغ بوون وتوانایان هەبوو، وئافرەت لەسەر مێردەکەی. ٥٦

٢٠- مردن نەمان وتیاچوون نییە بۆ هەتاهەتایە، بەڵکو دەرچوونە لە شوێنی کردەوە ئەنجامدان بۆ شوێنی پاداشت وەرگرتن بە چاکە وخراپە، ومردن لاشە وڕۆح دەگرێتەوە، ومردنی ڕۆح ئەو کاتەیە کە لە لاشە جیا دەبێتەوە وپاشان بۆی دەگەڕێتەوە لە پاش زیندووبوونەوە لە ڕۆژی قیامەتدا، ولە پاش مردن ڕۆح ناچێت بۆ نێو لاشەیەکی تر ودووبارە ژیانی نوێ ناژێت لە نێو لاشەی مرۆڤێکی تردا. ٦٠

٢١- ئاینی ئیسلام بانگەشە دەکات بۆ باوەڕهێنان بە بنچینە مەزنەکانی ئیمان کە بریتیە لە: باوەڕهێنان بە خودا وفریشتەکان وکتێبە ئاسمانییەکان وەکو تەورات وئینجیل وزەبوور -پێش دەستکاری کردنیان وگۆڕینیان- وبە قورئان، وباوەڕهێنان بە هەموو پێغەمبەران وباوەڕهێنان بۆ کۆتا پێغەمبەر کە موحەممەدە -صلى الله عليه وسلم-، وباوەڕهێنان ڕۆژی دوایی -قیامەت-، ودەبێت بزانین کە ئەگەر ژیانی دونیا کۆتایی بووایە وبڕایەتەوە وژیانێکی تر نەبووایە ئەوا بوونمان تەنها بۆ گاڵتە وگەپ وبێ هۆ بوو، وباوەڕهێنان بە قەزا وقەدەر. ٦٢

٢٢- وپێغەمبەران -عليهم السلام- پارێزراون (مەعسومن) لەو پەیامانەی کە دەیگەیەنن لە لایەن خوداوە، وهەروەها پارێزراون لە توشبوون بە هەرشتێک کە پێچەوانەی ئەقڵی تەندروست وڕەوشتی جوان بێت، وپێغەمبەران گەیاندنی پەیامەکانی خودایان پێسپێردراوە بۆ بەندەکانی، وهیچ تایبەتمەندییەکی پەروەردگارێتی یان خودایەتی (ئولوهیەت:پەرستن)یان نییە، بەڵکو ئەوان مرۆڤێکن وەکو هەموو مرۆڤەکان بەڵام جیاوازییان لەوەدایە کە خودا وەحییان (سروشیان) بۆ دەنێرێت کە پەیامەکانی خودای تێدایە. ٧٩

٢٣- ئاینی ئیسلام بانگەوازی دەکات بۆ تەنها پەرستنی خودا ئەویش بە بنچینەی پەرستنە مەزنەکان کە بریتین لە؛ ١/نوێژ کردن: کە پێکهاتووە لە وەستان -قیام- وڕکوع بردن وسوجدە بردن ویادی خودا وستایشکردنی ونزاکردن، کە مسوڵمان لە ڕۆژێکدا دەبێت پێنج جار نوێژ بکات، وهەموو جیاوازییەکان نامێنێت لە نوێژدا کاتێک هەژار ودەوڵەمەند وسەرۆک وخەڵکی هەمووی پێکەوە لە یەک ڕیزدا ڕادەوەستن بۆ ئەنجامدانی نوێژ. ٢/ زەکاتدان: ئەمیش ڕێژەیەکی کەمە لە سامان -بە پێی چەند مەرج وڕێژەیەک کە خوای گەورە بڕیاری لەسەر داوە- کە واجبە لە

ساماندارەکان دەربهێندرێت وبدرێت بە هەژارەکان وئەو چینانەی کە دیاریکراوە لە شەریعەتدا لە ساڵێکدا یەک جار. ٣/ ڕۆژووگرتن: بریتیە لە خۆگرتنەوە لە ئەو شتانەی ڕۆژوو دەشکێنن بە درێژایی ڕۆژەکانی مانگی ڕەمەزان، کە مرۆڤ خۆی پەروەردە دەکات لەسەر ئیرادەت وتوانا وئارامگرتن. ٤/حەج کردن: ئەمیش بریتیە لە مەبەستی سەردانیکردنی ماڵی خوای گەورە بۆ جێبەجێکردنی هەندێک دروشم وپەرستنی دیاریکراو لە شاری مەککەی پیرۆز لەسەر ئەو کەسانە واجبە کە لە توانایاندا هەیە (توانایی دارایی وجەستەیی)، یەکێک لە جوانییەکانی حەجکردن ئەوەیە کە هەمووی بە یەک ئاراستە داوا لە خودا دەکەن وهیچ جیاوازییەک نامێنێت لە نێوان مرۆڤەکاندا چونکە هەموویان هەمان جلیان لەبەردایە وبە یەک شێوە پەرستنەکان ئەنجامدەدەن. ٨٧

٢٤- مەزنترین تایبەتمەندی پەرستنەکان لە ئیسلامدا ئەوەیە کە چۆنیەتی وکاتی ئەنجامدان ومەرجەکانیان خوای گەورە لە شەریعەتدا فەرمانی پێکردووە وپێغەمبەریش -صلی الله علیه وسلم- گەیاندوویەتی، ومرۆڤ بە هیچ شێوەیەک دەستکاری وگۆڕانکاری تێدا نەکردووە نە بە زیاد کردن ونە بە کەمکردن، وهەموو ئەم پەرستنە مەزنانە هەموو پێغەمبەران -علیهم السلام- بانگەوازییان بۆ کردووە. ٩٣

٢٥- پێغەمبەری ئیسلام ناوی موحەمەدی کوڕی عبداللهیە لە نەوەی ئیسماعیل کوڕی ئیبراهیمە -علیهم السلام- لە شاری مەککە لە ساڵی ٥٧١ز لە دایکبووە، ولە مەککە وەحی بۆ نێردرا وبوو بە پێغەمبەر، ولە پاشان کۆچی کرد بۆ مەدینە وبە هیچ شێوەیەک لە شێوەکان بەشداری قەومەکەی نەبوو لە بت پەرستی وکارەکانی سەردەمی جاهیلیەت، تەنها لە کردەوە باشەکان بەشداریان بوو، وهەر لەسەر ڕەوشتی مەزن بوو پێش ئەوەی ببێت بە پێغەمبەر، وقەومەکەی بە (صادق الأمین) واتە (ڕاستگۆی دەستپاک) ناویان دەبرد، وخوای گەورە لە تەمەنی چل ساڵیدا وەحی بۆی نارد وبوو بە پێغەمبەر وپشتیوانی لێی کرد ویارمەتی دا ئەویش بە بەخشینی چەندەها ئایەت ونیشانە وموعجیزە ولە مەزنترینیان قورئانی پیرۆزە کە مەزنترین ئایەت وموعجیزەی پێغەمبەرانە وموعجیزەیەکە کە هەتاوەکو ئەمڕۆ ماوەتەوە، وکاتێک خوای گەورە ئاینەکەی بۆ کامڵ کرد وپێغەمبەر -صلی الله علیه وسلم- ئاینەکەی وەکو خۆی بە کامڵی وجوانی گەیاند لە تەمەنی شەست وسێ ساڵیدا کۆچی دوایی کرد ولە شاری مەدینە لە گۆڕ دانرا، وپێغەمبەر موحەمەد -صلی الله علیه وسلم- کۆتا پێغەمبەرە کە خوای گەورە ناردی بە هیدایەت وڕۆشنایی وئاینی هەق بۆ ئەوەی خەڵکی دەربهێنێت لە تاریکایی کوفر وبت پەرستی ونەزانین بۆ ڕۆشنایی ونوری تەوحید (یەکخواپەرستی) وئیمان، وخوای گەورە شاهێدی بۆ داوە کە ناردوویەتی بۆ بانگەوازی کردن بۆ لای خوای گەورە بە ئیزنی ئەو زاتە مەزنە. ٩٦

٢٦- شەریعەتی ئیسلام کە موحەمەد -صلی الله علیه وسلم- پێی هاتووە کۆتا پەیام وشەریعەتی خودایە، وشەریعەتێکە لە ئەوپەڕی کامڵیدایە لە هەموو ڕوانگەیەکەوە، وهۆکاری چاکبوونی دینداری ودونیای خەڵکیە، وبە پلەی یەکەم پارێزگاری دەکات لە: ئاینی خەڵکی، وخوێنیان (نەفسیان)، وسامانیان، وئەقڵیان ونەوەکانیان، وئاین وشەریعەتی ئیسلام هەڵوەشێنەرەوەی هەموو ئاین وشەریعەتەکانی پێشووە (واتە: نابێت چیتر شەریعەت وئاینەکانی پێشووتر پەیڕەو وکردەوەیان پێبکرێت)؛ هەروەکو چۆن شەریعەت وئاینەکانی پێشووتر یەکتریان هەڵوەشاندنەوە لە ڕوانگەی پەیڕەو کردن وکردەوە پێکردن............ ١٠٢

٢٧- خوای گەورە -سبحانە وتعالی- هیچ ئاینێک قبوڵ ناکات لە ڕۆژی قیامەتدا جگە لە ئاینی ئیسلام، ئەو ئیسلامەی کە موحەمەد -صلی الله علیه وسلم- پێی هاتووە، وهەرکەسێک شوێنی ئاین وبەرنامەیەکی تر بکەوێت جگە لە ئیسلام ئەوا لێی قبوڵ ناکرێت ولە دۆڕاوەکان دەبێت لە ڕۆژی قیامەتدا. ١٠٥

٢٨- قورئانی پیرۆز کتێبی خودایە کە بە وەحی ناردی بۆ پێغەمبەر موحەمەد -صلی الله علیه وسلم- و وتەی خودای پەروەردگاری هەموو بوونەوەرەکانە، وخودا ڕکابەرایەتی مرۆڤ وجنۆکەکانی کرد کە کتێبێک هاوشێوەی قورئان یان سورەتێک هاوشێوەی سورەتەکانی بهێنن ورکابەرایەتیەکە بەردەوامە هەتاوەکو ئەمڕۆ، وقورئانی پیرۆز وەڵامی زۆر پرسیاری گرنگ دەداتەوە کە جێگای سەرگەردانی وسەرسوڕمانیە لە لای ملیۆنەها مرۆڤ، وقورئانی پیرۆز پارێزراوە هەتاوەکو ئەمڕۆ بەو زمانەی کە پێی دابەزیووە ئەویش زمانی عەرەبیە وتەنانەت پیتێکیشی لێ کەم نەبووەتەوە وچاپکراوە وبڵاوکراوەتەوە، وکتێبێکی مەزنە وپڕە لە موعجیزە ودەبێت مرۆڤ بیخوێنێتەوە یان واتا وەرگێڕاوەکانی بخوێنێتەوە، وهەروەها سونەتی پێغەمبەر -صلی الله علیه وسلم- وفەرموودەکانی وفێرکردنەکانی وسیرەتی پارێزراوە وگێڕدراونەتەوە بۆمان بە پێی زنجیرەیەک لە گێڕەرەوەی متمانەپێکراو ولە چەندەها کتێبدا چاپکراون بە زمانی عەرەبی ئەو زمانەی کە پێغەمبەر -صلی الله علیه وسلم- قسەی پێی کردووە و وەرگێڕدراون بۆ سەر چەندەها زمان لە جیهاندا، وقورئانی پیرۆز وسونەتی پێغەمبەر -صلی الله علیه وسلم- تاکە سەرچاوەن بۆ ئەحکام ویاساکانی ئاین وشەریعەتی ئیسلام، ونابێت کردەوەی ئەو تاکانەی کە خۆیان دەدەنە پاڵ ئیسلام وەکو سەرچاوە دابنرێن؛ بەڵکو تاکە سەرچاوە کە دەبێتە لێیەوە فێری ئەحکامەکانی ئاینی ئیسلام بین بریتیە لە وەحی خودا: قورئانی پیرۆز وسونەتی پێغەمبەر -صلی الله علیه وسلم-. ١٠٧

٢٩- ئاینی ئیسلام فەرمان دەکات بە چاکەکار بوون بەرامبەر دایک وباوک، ئەگەرچیش مسوڵمان نەبن، وئامۆژگاری کردووە بە پەروەردە کردن وئامۆژگاریکردنی منداڵان..... ١١٣

٣٠- ئاینی ئیسلام فەرماندەکات بە دادپەروەر بوون لە وتە وکردەوەدا تەنانەت ئەگەر بەرامبەر دوژمنانیش بێت. ١١٨

٣١- ئاینی ئیسلام فەرماندەکات بە چاکەکار بوون بەرامبەر بە هەموو بوونەوەرەکان، وبانگەشە دەکات بۆ ڕەوشت وکردەوە جوانەکان. ١٢١

٣٢- وئاینی ئیسلام فەرمان بە ڕەوشتە جوانەکان دەکات وەکو ڕاستگۆیی وپاراستنی سپاردە وداوێن پاکی وشەرم کردن وئازایەتی وبەخشندەیی وبەخشین ورێزلێنان ویارمەتیدانی خاوەن پێویستیەکان ویارمەتیدانی کەسانی لێقەوماو وتێرکردنی برسیەکان وچاکبوون بەرامبەر دراوسێ وگەیاندنی پەیوەندی خزمایەتی ونەرم ونیانی بەرامبەر ئاژەڵەکان..... ١٢٤

٣٣- ئاینی ئیسلام شتە پاکەکانی حەڵاڵ کردووە لە خواردن وخواردنەوەکان وفەرمانی کردووە بە پاکژکردنەوەی دڵ ولاشە وماڵ، وهاوسەرگیری حەڵاڵکردووە، و بەهەمان شێوە فەرمانی بە پێغەمبەران کردووە -علیهم السلام-، بۆیە ئەوان تەنها فەرمانی شتی پاک بە خەڵکی دەکەن. ١٣٠

٣٤- ئیسلام ئەو تاوانانەی حەرامکرد کە بە بنچینەی حەرامکراوەکان دادەنرێت وەکو: شیرک وهاوبەشدانان بۆ خودا وکوفر وبێباوەڕی، وبت پەرستی، وقسەکردن بەناوی خوداوە بە بێ زانست، وکوشتنی منداڵەکان، وکوشتنی ئەو نەفسانەی کە کوشتنیان حەرامکراوە، وخراپەکاری نانەوە لەسەر زەویدا، وتاوان وخراپە ئاشکرا ونهێنیەکان وزینا کردن ونێربازی، ومامەڵکردن بە ڕیبا، وخواردنی گۆشتی ئاژەڵی مردارەوە بوو (جگە لە ئاژەڵانی نێو دەریا وکولە)، وخواردنی گۆشتی ئەو ئاژەڵەی بۆ -لەبەر- بتەکان وگۆڕەکان سەربڕاوە، خواردنی گۆشتی بەراز، وهەموو شتە پیس وبۆگەنەکان، وخواردنی ماڵی هەتیوەکان بەناهەق، وفێڵکردن لە تەرازوو وکێشان، وپچڕاندنی پەیوەندی خزمایەتی، وپێغەمبەران کۆک ویەک دەنگن سەبارەت بە حەرامکردنی ئەم تاوانانە. ١٣٣

٣٥- ئاینی ئیسلام بە شێوەیەکی گشتی نەهی لە هەموو ڕەوشتێکی خراپ وناشیرین دەکات وەکو درۆ وفێڵ وستەم وخیانەت و(پیلانگێڕی شەڕ وخراپە) ودزی وستەم ودەستدرێژی وهەموو ڕەوشتێک چەوت وپیس وبۆگەنی تر. ١٤١

٣٦- ئاینی ئیسلام نەهی دەکات لەو مامەڵە داراییانەی کە ڕیبایان (سوویان) تێدایە، یان غەرەرە -مەترسیە یان قوماراویە، یان نەزانینی سەرەنجام یان پارە یان کاتە-، یان ستەمە،

یا فێڵیان تێدایە، یان هۆکارە بۆ تووشبوون بە زیان وکارەساتی گشتی بۆ سەر کۆمەڵگا وگەل وتاکەکان. ١٤٩

٣٧- یەکێک لە ئامانجەکانی شەریعەتی ئیسلام بریتیە لە پاراستنی ئەقڵ وحەرامکردن وقەدەغەکردنی هەرشتێک ببێتە هۆی تێکچوون ونەمانی ئەقڵ وهۆش وەکو مەی خواردنەوە (خواردنەوەی سەرخۆشکەرەکان)، ئیسلام ئاینی وەکو ڕۆشنکەرەوەی ڕێبازی ئەقڵ ناساندووە؛ بۆ ئەوەی مرۆڤ خودا بپەرستێت بە چاوڕۆشنی وزانستەوە، وشەریعەتی ئیسلام باسی ئەقڵ وهۆشی بە مەزن داناوە وهەبوونی ئەقڵ وهۆشی بە مەرج داناوە بۆ واجب بوونی ئەرکە شەرعییەکان (تەکلیفە شەرعییەکان)، وئەقڵی ئازاد کرد لە کۆت وزنجیری خوڕافیات وبت پەرستی، لە ئاینی ئیسلامدا هیچ نهێنی وحوکمێک نییە کە تایبەت بێت بە چینێکی دیاریکراو جیا لە چینەکانی تر، وهەموو حوکم وشەریعەت ویاساکانی ئاینی ئیسلام ئەقڵی سەلامەت وتەندروست قبوڵی دەکات ودانی پێدا دەنێت، چونکە ئەم حوکمانە ئەوپەڕی دادپەروەری وحیکمەتی تێدایە. ١٥٣

٣٨- ئەگەر شوێنکەوتووانی ئاینە پوچەڵەکان درک نەکەن بەو دژیەکی وشتانەی کە لە ئاینە پوچەڵەکەدا هەیە کە ئەقڵی سەلامەت ڕەتی دەکاتەوە؛ ئەوا پیاوانی ئاینەکە شوێنکەوتووان بەوە هەڵدەخەڵەتێنن کە ئاین لە سەرەوەی ئەقڵە وئەقڵ بۆی نییە لە ئاین تێبگات ودرکی پێبکات، بەڵام ئیسلام ئاینی وەکو ڕێگایەکی ڕۆشنا بۆ ئەقڵ داناوە کە بەهۆیەوە ئەقڵ ڕێگا ومەبەستی خۆی دەزانێت لەم ژیانەدا، وئاینە پوچەڵەکان دەیانەوێت مرۆڤ واز لە ئەقڵ بهێنێت وشوێنیان بکەوێت، وئاینی ئیسلام دەیەوێت مرۆڤ هۆشی بێتەوە وئەقڵی بەکاربهێنێت بۆ ئەوەی هەقیقەت وڕاستیەکانی بۆ دەربکەوێت بەو شێوەیەی کە هەیە. ١٥٧

٣٩- ئاینی ئیسلام زانستی ڕاست ودروست بە مەزن دادەنێت وهانی گەڕانی زانستی دەدات کە دوور بێت لە هەوا وئارەزوو، وبانگەشە دەکات بۆ تێڕوانین وبیرکردنەوە لە دەروون ولاشەی مرۆڤ وگەردوون وبوونەوەرەکان وئەو شتانەی لە دەوروپشتمان، ودەرەنجامە ڕاست ودروستەکانی زانست تووشی هیچ پێکدادانێک نابن لەگەڵ ئاینی ئیسلامدا. ١٥٩

٤٠- وخوای گەورە تەنها کردەوەکان (پەرستنەکان) لە ئەو کەسانە قبوڵ دەکات کە باوەڕیان بە خودا هێناوە وملکەچی فەرمانەکانی بوون وباوەڕیان بە پێغەمبەران هێناوە -علیهم السلام-، وخوای گەورە تەنها ئەو کردەوانە (پەرستنانە) قبوڵ دەکات کە لە

شەریعەتدا فەرمانی لەسەر داوە، بۆیە چۆن مرۆڤ کوفر وبێباوەڕ دەبێت بە خوای گەورە وهیوای ئەوەیە کە پاداشتی بداتەوە؟ وخوای گەورە ئیمان وباوەڕی هیچ کەسێک قبوڵ ناکات ئەگەر باوەڕی بە هەموو پێغەمبەران نەبێت -علیهم السلام-، ودەبێت باوەڕ بهێنێت بە کۆتا پێغەمبەریش کە موحەمەدە -صلی الله علیه وسلم-. ١٦٣

٤١- ئامانجی هەموو پەیامەکانی خودا بریتیە لەوەی :کە ئاینی هەق خودا مرۆڤ بەرز وبڵند وباڵا بکات کە مرۆڤ تەنها بەندەیەکی دڵسۆزی پەروەردگاری هەموو بوونەوەرەکان بێت، وئەم ئاینە مرۆڤ ڕزگار دەکات لە کۆیلایەتی وبەندایەتی کردن بۆ مرۆڤەکان وبۆ مادده وبۆ خوڕافەت، ئیسلام -هەروەکو دەیبینین- بانگەشەی ئەوە ناکات: مرۆڤەکان بێگەردن، ودوورن لە کەموکورتی، ولە ئەوپەڕی کامڵیدان، ومرۆڤەکان بەرز ناکاتەوە بۆ سەرەوەی پلەوپایەی خۆیان کە بیانکات بە پەرستراو وپەروەردگار وخودا. ١٦٧

٤٢- خوای گەورە لە شەریعەتەکەیدا ڕێگەی داوە بە تەوبە کردن :کە ئەمیش بریتیە لە گەڕانەوەی مرۆڤ بۆ لای پەروەردگار و وازهێنان لە تاوان وگوناهەکان، ومسوڵمان بوون وپەیڕەو کردنی ئاینی ئیسلام هۆکارە بۆ لێخۆشبوون لە هەموو تاوان وگوناهەکانی پێشوو، وهەروەها تەوبە کردن هۆکارە بۆ لێخۆشبوون لە هەموو تاوان وگوناهەکانی پێشوو، بۆیە پێویست ناکات تاوان وگوناهەکانی لای هیچ یەکێک لە مرۆڤەکان باس بکات ودانی پێدا بنێت لە لای ئەوان. ١٧٠

٤٣- لە ئاینی ئیسلامدا پەیوەندی نێوان مرۆڤ وخودا پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆیە، بۆیە مرۆڤ پێویستی بە هیچ ناوەندێک -واستەیەک- نییە بۆ پاڕانەوە وداواکردن وپەرستنی خودا، ئاینی ئیسلام قەدەغەی دەکات کە مرۆڤ بکرێتە خودا یان هاوبەش وشەریکی خودا لە پەروەردگارێتی وپەرستنیدا (ئولوهیەتدا : خودایەتیدا). ١٧٤

٤٤- لە کۆتایی ئەم پەیامەدا ئەوە بە بیری خەڵکی دەهێنینەوە کە خەڵکی سەرەڕای جیاوازی سەردەم وگەل وشوێنی نیشتەجێبوونیان؛ بەڵکو هەموو کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی جیاوازە لە بۆچوون ومەبەستەکانی وجیاوازە لە ژینگە وکردەوەکانی بۆیە پێویستە کە هیدایەتێک هەبێت ئاراستەی بکات وڕێکخستەیەک هەبێت کۆیان بکاتەوە ودەسەڵاتدارێک هەبێت بیانپارێزێت، بۆیە پێغەمبەران -علیهم الصلاة والسلام- ئەمەیان جێبەجێ دەکرد بە وەحی خودا -سبحانه وتعالی- وخەڵکیان هیدایەت دەدات بۆ ڕێگای خێر وڕێنموێنی، وخەڵکییان کۆ دەکردەوە لەسەر جێبەجێکردنی شەریعەتی خودا ولە نێوانیاندا بە هەق حوکم وفەرمانڕەواییان دەکرد؛ ئەمەیش هۆکاری ئەوە بوو حاڵ وگوزەرانیان باش بێت بە پێی وەڵامدانەوەیان بۆ بانگەوازی پێغەمبەران

ونزیکیان لە سەردەمی ناردنی پەیامەکانی خودا، وخوای گەورە پەیامەکانی کۆتایی پێهێنا بە کۆتا پەیامی پێغەمبەر موحەمەد -صلی الله علیه وسلم- ومانەوەی بۆ نووسی وکردیە بە هۆکاری هیدایەتدان ورەحمەت ونور ورۆشنایی ورێنموێنی کردن بۆ سەر ئەو ڕێبازەی کە مرۆڤ نزیک دەکاتەوە لە خودا... ١٧٧

٤٥- بۆیە ئەی مرۆڤ بانگت دەکەم بۆ ئەوەی خۆی یەکلایی بکەیتەوە لە پێناو خوای گەورە بە ڕاستگۆییەوە وخۆت بە دوور بگریت لە لاسایی کردنەوە وخوو ونەریت، وبزانیت لە پاش مردنت بۆ لای پەروەردگارت دەگەڕێیتەوە، وسەیری نەفس ولاشەی خۆت بکەیت وسەیری گەردوون بکەیت، ئەگەر مسوڵمان بیت ژیانت خۆش دەبێت پێش خۆشی نەبڕاوەی ڕۆژی دوایی، وئەگەر ویستت ببیت بە مسوڵمان ئەوا تەنها لە دڵەوە وبە زمانیش ئەم شاهێدیە بدەیت (أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمداً رسول الله) واتە: (شاهێدی دەدەم ودانیپێدا دەنێم کە هیچ پەرستراوێک هەق وڕاست نییە کە شایەنی پەرستن بێت جگە لە الله ، وشاهێدی دەدەم ودانیپێدا دەنێم کە موحەمەد نێردراو وپێغەمبەری خودایە)، ودەبێت بێباوەڕ بێت بە پەرستنی هەرشتێک یان کەسێک جگە لە خوای گەورە، وباوەڕت بەوە هەبێت کە خوای گەورە لە پاش مردنمان هەمووی زیندوو دەکاتەوە لە نێو گۆڕەکانەوە ولێپرسینەوە وپاداشت وسزا هەق وڕاستیە، ئەگەر ئەم شاهێدیە بدەیت ئەوا تۆ مسوڵمانیت، ولە پاش ئەمە دەبێت خودا بپەرستیت بەو شێوەیەی لە شەریعەتی ئیسلامدا هاتووە لە گرنگترین پەرستنەکانیش کە پایەی ئیسلامن: نوێژ، ڕۆژوو گرتن، زەکاتدان، وحەجکردن بۆ ماڵی الله ئەگەر لە تواناتدا هەبوو...... ١٧٩